

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ระดับการประเมินคุณภาพ

ดีเยี่ยม

ดีมาก

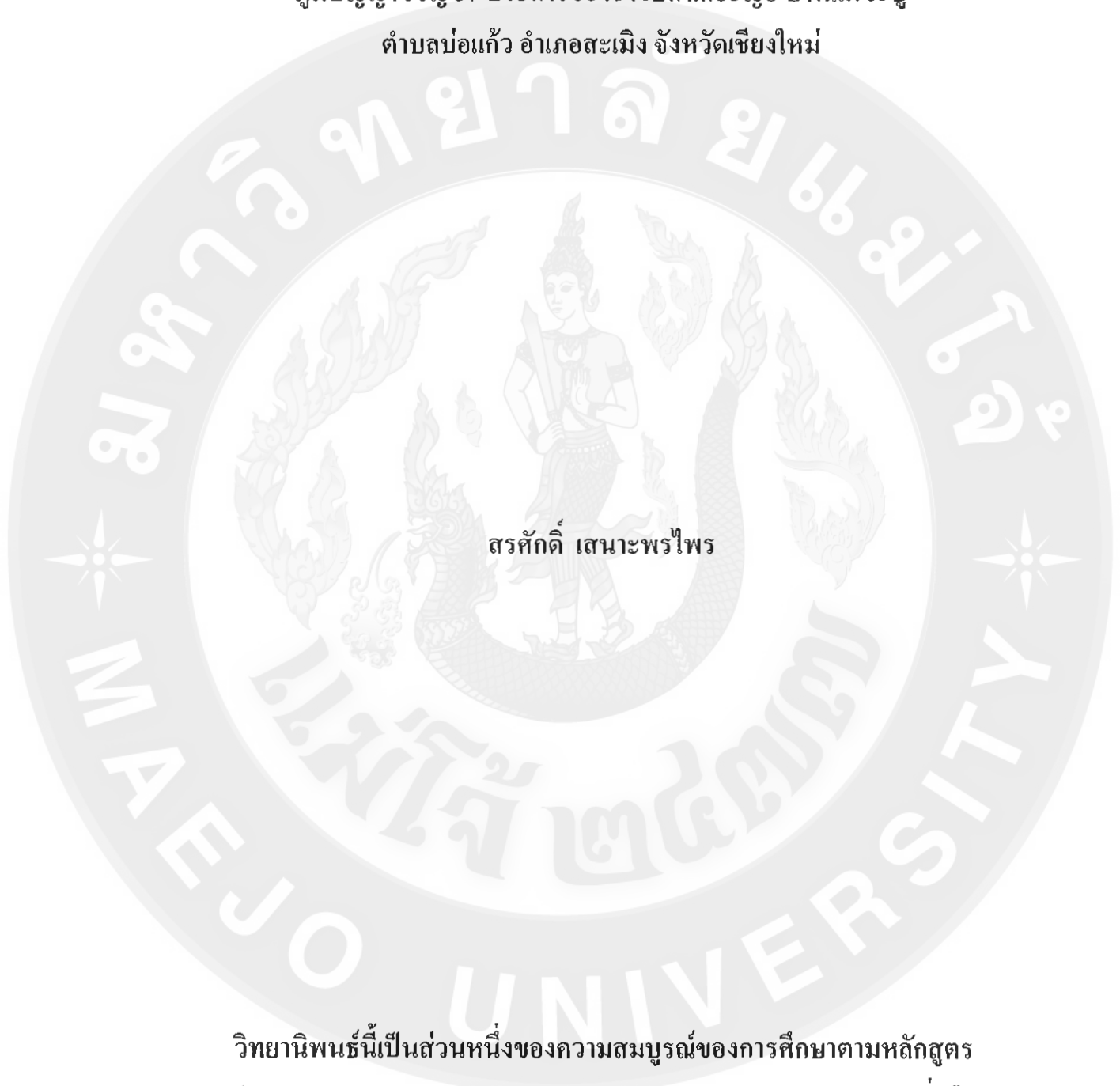
ดี

ปานกลาง

ภูมิปัญญากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า กรณีศึกษา
ภูมิปัญญาขัวญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปุ
ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

สรศักดิ์ เสนาะพรไพโร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
สำนักบริหารและพัฒนวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

สำนักบริหารและพัฒนานิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

ภูมิปัญญากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า กรณีศึกษา

ภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้

ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

โดย

สรศักดิ์ เสนาะพรไพโร

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร)
วันที่ 28 เดือน 10 พ.ศ. 53

กรรมการที่ปรึกษา

.....
(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)
วันที่ 28 เดือน 10 พ.ศ. 53

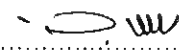
กรรมการที่ปรึกษา

.....
(อาจารย์สุรียา สมทกุลปดี)
วันที่ 28 เดือน 10 พ.ศ. 53

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเสศ)
วันที่ 28 เดือน 10 พ.ศ. 53

สำนักบริหารและพัฒนานิชาการรับรองแล้ว

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำเนียร ยศราช)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ 28 เดือน 10 พ.ศ. 53

ชื่อเรื่อง	ภูมิปัญญากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า กรณีศึกษา ขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นายสรศักดิ์ เสนาะพรไพโร
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร

บทคัดย่อ

งานศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า
กรณีศึกษา ขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัด
เชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีคิด มุมมองของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้ผ่าน
ภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่าปัจจุบัน และเพื่อวิเคราะห์
เงื่อนไข ปัจจัยที่ทำหน้าที่ในการรักษาเสถียรภาพ ตลอดจนเงื่อนไขข้อจำกัดสู่ความยั่งยืนในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ขวัญตามความเชื่อของชาวปกากะญอ คือ พลังจิตวิญญาณ
ศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ใน (1) ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ (2) สัตว์ และ (3) พืช รวมทั้งหมด 37
ประการ โดยปัจจัยในการกำหนดที่สถิตของขวัญว่าควรอยู่ ณ แห่งใดนั้นเป็นความเชื่อมโยงกับการ
วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ กล่าวคือ ขวัญที่อยู่ในร่างกายมนุษย์เป็นการ
สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับครอบครัวและชุมชนตลอดจนกัลยาณมิตร เพื่อให้
เกิดความเคารพต่อระบบความเป็นอาวสุ มีความกตัญญู และสร้างความสมานฉันท์ เกื้อกูลต่อกัน
เช่นเดียวกับการกำหนดขวัญในสัตว์และพืชต้องพิจารณาจากปัจจัยทางธรรมชาติ ภูมินิเวศน์ เพราะ
ขวัญคือดัชนีชี้วัดความมั่นคงสมดุลชีวิต และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้กลายเป็นความ
แบบขลังในการสร้างเงื่อนไขเชิงมาตรการในทางปฏิบัติให้แก่คนและชุมชนในการดูแลสิ่งแวดล้อม
เสมือนการปกป้องรักษาขวัญของตนเอง

ขวัญมีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์และธรรมชาติ ตั้งแต่เดิมมาชาวปกากะญอใช้ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญอธิบายความหมายของ
จิตวิญญาณชั้นสูงของสรรพสิ่งในธรรมชาติและพลังในการกำหนดวิถีของโลกที่สมดุล วิถีชุมชน
ของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญนับแต่เมื่อก่อนเกิดจนถึงตาย
ตลอดถึงการ ใช้ความรู้ และความเชื่อเรื่องขวัญในการเลือกที่ตั้งชุมชน การเลือกที่ทำกาเกษตรเป็น

เครื่องมือในการดูแลสุขภาพชุมชนทั้งจิต กาย และความสงบสุขของชุมชน นอกจากนั้นบทสวด
เรียกขวัญ กวี และบทนิทานพื้นบ้านของชาวปกากะญอยังพบว่า มีการสอดแทรกคำสอนต่าง ๆ
ให้ปกากะญอทุกคนตระหนักถึงสายใยความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งของธรรมชาติ และให้มนุษย์รู้จัก
ถ่อมตน เรียนรู้จากสรรพสิ่งในธรรมชาติโดยยึดหลักความสมดุลเป็นสำคัญ

การวิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่ทำหน้าที่ในการรักษาเสถียรภาพ ตลอดจนเงื่อนไข
ข้อจำกัดสู่ความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า มี 4 ปัจจัยหลัก ได้แก่
(1) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตจากเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพมาเป็นเกษตรเชิงพาณิชย์
(2) ระบบการศึกษาสมัยใหม่ (3) รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์
ภายในชุมชนแบบดั้งเดิม และ (4) นโยบายและกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐ ซึ่งจากปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้
ทำให้ชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ได้ปรับเปลี่ยนองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เกี่ยวกับขวัญให้มีความ
สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน และมีการนำเสนออย่างเป็นระบบ การแปลความหมายเรื่องขวัญ
สามารถอธิบายโดยเชื่อมโยงกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยาได้
อย่างมีเหตุผลมากขึ้น และสามารถลดทัศนคติของความเชื่อที่ว่าด้วย ความเชื่อเรื่องขวัญและ
พิธีกรรมเป็นความงมงายของ คนป่า ลงไปได้

เมื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างองค์ความรู้เรื่องขวัญกับการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติตามภูมิสังคม โดยภูมิปัญญาขวัญ พบว่า มีความสอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ
เนื่องจากองค์ความรู้เรื่องขวัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวปกากะญอได้สะท้อน
หลักคิดสำคัญของปรัชญา วิธีการปฏิบัติ ภายใต้เงื่อนไขภูมิสังคมได้เป็นอย่างดี และเป็นความรู้ที่ถูก
คัดกรองความถูกต้อง เหมาะสม ในทางการปฏิบัติอิงด้วยศีลธรรม ซึ่งในบทสรุปของงานศึกษาวิจัย
ชิ้นนี้ได้ให้ข้อเสนอให้มีการยกระดับองค์ความรู้เรื่องขวัญ จากการเป็นองค์ความรู้ของชุมชน
ท้องถิ่นเป็นการอธิบายและการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มชนเผ่า และ
ชาติพันธุ์ ตลอดจนเครือข่ายชุมชนปกากะญอ สังคมในระดับกว้าง โดยเชื่อว่าองค์ความรู้ดังกล่าวนี้
สามารถทำหน้าที่ในการขยายพื้นที่การเรียนรู้ทางสังคม และสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น
และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่เป็นรูปธรรมต่อไป

Title	Karen Indigenous Wisdom on Natural Resource Management: Water, Land and Forest: A Case Study of Belief in 37 Spirits of Karen in Ban Mae Kha Poo, Borkaew Sub-district, Samoeng District, Chiangmai Province
Author	Mr. Sorasak Sanophonphrai
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Assistant Professor Dr. Patipan Suttikulabut

ABSTRACT

A research of 'Karen Indigenous Wisdom on Natural Resource Management: Land, Water, and Forest: A Case Study of Belief in 37 spirits' aimed to comprehend the principles of natural resource management that elaborated regarding to the belief. The research purposely selected Baan Mae Kha Poo; a Karen community in Samueng district, Chiangmai province to be a case study.

According to the research, 'Kwan' represents the Holy Spirit or Goddess inhabits in nature. The 37 holy spirits in Baan Mae Kha Poo inhabit in different places include: 1) parts of human body; 2) selected kinds of animals; and 3) rice seed. The holy spirits will be specifically identified in consideration to local geo-social factors. Through the inhabiting places, holy spirits reveal different meaningful interpretation. In parts of human body, spirits imply to sincere relationships among individuals, family and community; Karen is taught to pay respectfulness and gratefulness to others. Meanwhile, spirits in animals and rice remind people to learn from animals' ability as well as to take good care of natural resources. Also, the selected animals and rice seed are locally comparable to indicators of sustainable environment. Definitely, Karen utilizes natural resources including animals, rice, land, and water with consciousness and awareness, since they tend to be important to their life.

The holy spirits are functionally significant roles in leading human behaviors and balancing resource utilization. The Karen tribe believes that spirits involve in each step of their

life; from birth to death. The case study of Baan Mae Kha Poo shows that historically and chronically spirits are key factors in the selection of land for community settlement and farming. They also apply in keeping and creating community happiness, harmony and peace. Knowledge on the holy spirits are narrated in local mantras, poems, and folk tales which transferred from generations to generations.

Due to the social and cultural stresses, nowadays, Karen indigenous wisdom on holy spirits has been challenged. Findings shared that there were 5 major factors challenging and questioning to the knowledge; four factors were 1) shifting from subsistence farming to commercial farming; 2) modern educational system; 3) modern/scientific medical treatment 4) replacement of local administration; and 5) state policies and laws on national security and natural resource management. These factors were rapidly influencing to the remaining of traditional beliefs and practices. However, Baan Mae Kha Poo proved that the so-called primitive beliefs could become the up-to-date knowledge. Various natural resource management practices in Baan Mae Kha Poo that initiated based on the beliefs were apparently shown on the effective application in sustainable resource management. The indigenous wisdom could be explained academically and recognized as the 'new science' based on the holistic approach. At the end, the research recommends the application of the knowledge in networking with allies, promoting the public awareness and an increase of participation of local people in defining the policy. The aims build the sustainability in natural resource management.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า ภูมิศึกษา ภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู่ ชี้นี้เกิดขึ้นและสำเร็จลุล่วงได้จากการช่วยเหลือของคณะกรรมการที่ปรึกษาโดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร ประธานกรรมการที่ปรึกษา ดร. สมคิด แก้วทิพย์ และอาจารย์สุรียา สมุทคุปดี กรรมการที่ปรึกษา ซึ่งเป็นผู้ที่จุดประกายให้ผู้ศึกษามีความสนใจและได้กรุณาให้ความช่วยเหลือเสนอแนะ ให้กำลังใจ ตลอดจนให้คำปรึกษาทั้งแนวคิด วิธีคิด และกระบวนการแก่ผู้ทำการศึกษาที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาครั้งนี้

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภายใต้ชุดโครงการ CBMAG

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุกศักดิ์ ลิ้มปิติ และทีมงาน ให้คำปรึกษา และแนวคิดกระบวนการวิจัย ด้วยดีตลอดมามุ่งหวังให้เกิดกระบวนการศึกษาวิจัยแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ชุมชน หมู่บ้านพื้นที่เป้าหมาย

ขอขอบคุณ คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข คุณเดโช ไชยทัฬห และคุณสุพานี ธณีวุฒิ ที่คอยให้กำลังใจ และช่วยเหลือให้คำปรึกษาที่ดีตลอดมาอย่างต่อเนื่อง

ขอขอบคุณคุณสุขศรี ชิตีพัทธ์ และน้องเยาวชนบ้านแม่ชะปู่ทุกท่านที่อำนวยความสะดวก ประสานงาน และร่วมจัดเก็บข้อมูล ทำความเข้าใจกับงานวิจัยให้เกิดผลสำเร็จ

ขอขอบคุณพ่อมูเสาะ คุณแม่หน่อมะพอ เสนาะพรไพโร คุณตะกู่ห่าง เกียรติพนาไพโร คุณกะดี สิงห์ขรพิทักษ์ คุณจี้จี้ เจาะโค คุณสิงห์แก้ว แสงเทียนชัย พะดีน้อย นุแฮ พะดีจอนิ โอโดเฮา พะดีแดง ยอดฉัตรมิ่งบุญ พะดีคำเยะ ยอดฉัตรมันบุญ และชาวบ้านแม่ชะปู่ทุกคนที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัย จึงได้ข้อมูลมาอย่างดี และเสนอแนะความคิดที่เป็นประโยชน์ตลอดช่วงการศึกษาวิจัย

ขอขอบคุณ คุณปณิธิ บุญสาธ วิศาล ที่คอยเสนอแนะและคอยให้คำปรึกษา และช่วยเหลือตลอดมาและขอกราบขอบพระคุณครูบา อาจารย์ น้อง พี่ เพื่อนมิตรทุกท่านที่เอื้ออำนวยให้งานศึกษาวิจัยครั้งนี้เกิดขึ้น และสำเร็จได้

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้คงออกมาเป็นรูปเล่มเช่นนี้มิได้หากไม่ได้รับความร่วมมือ และการสนับสนุนจากทุกท่านที่เอ่ยนามมาทั้งหมด ในโอกาสนี้ผู้วิจัย และคณะหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นส่วนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ และชุมชนในพื้นที่ได้ร่วม กระบวนการ

สรศักดิ์ เสนาะพร ไพโร

กรกฎาคม 2553

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
โจทย์การวิจัย	3
สมมุติฐาน	3
วัตถุประสงค์	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตการทำวิจัย	4
นิยามศัพท์	7
บทที่ 2 เอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและความเชื่อเรื่องขวัญ	9
แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	15
แนวคิดนิเวศวิทยาแบบองค์รวมกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน	20
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”	24
แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน	26
ชนเผ่ากะเหรี่ยง ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรธรรมชาติ	31

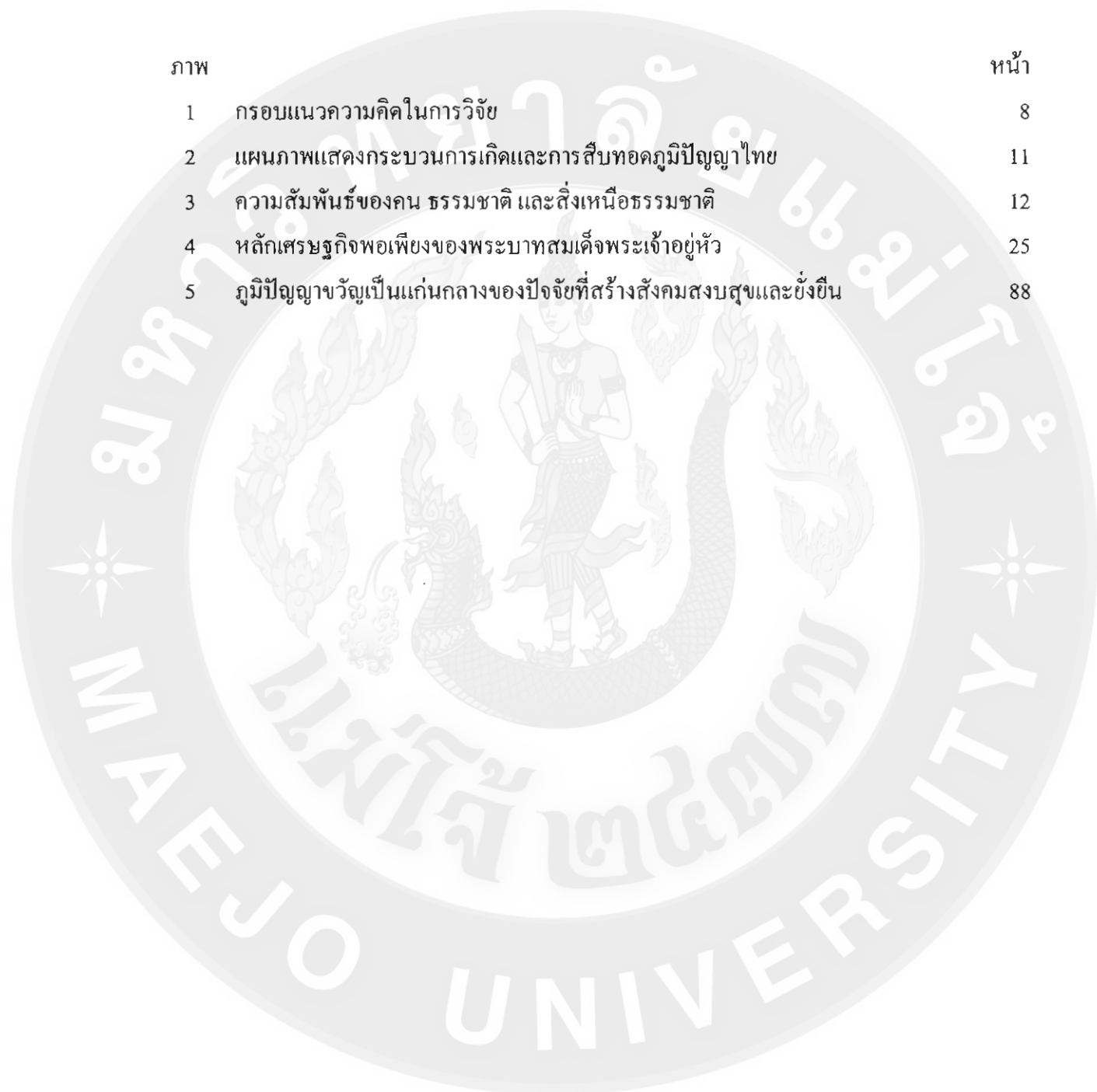
	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	43
สถานที่ดำเนินการวิจัย	43
ประชากร	43
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	43
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	45
การตรวจสอบข้อมูล	47
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	47
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	48
บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านแม่ชะปู่	48
ระบบสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	49
ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการผลิตการเกษตรที่สำคัญของ ชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่	50
วิธีคิดและมุมมองต่อโลกของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ผ่าน ภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ	58
เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาขวัญ	72
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	82
สรุปผล	82
อภิปรายผล	86
ข้อเสนอแนะ	91
ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป	92
บรรณานุกรม	93
ภาคผนวก	100
ภาคผนวก ก ประวัติผู้วิจัย	102

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	นโยบายการจัดการป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453-2534	17
2	ตารางเปรียบเทียบแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับชุมชน	20
3	พิธีกรรมในแต่ละช่วงของการทำไร่หมุนเวียน	52
4	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในช่วงระหว่างการทำนา	53
5	ประเพณีป้อนนุรักษ์ ความเชื่อ และข้อปฏิบัติของชุมชน	54
6	แสดงช่วงเวลาและชนิดพืชที่เป็นป่าชุมชน	55
7	ความเชื่อและข้อห้ามที่เกี่ยวกับน้ำ	56
8	วิธีคิดและมุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการ	59
9	การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของบ้านแม่ชะปู้	72
10	กฎหมายและนโยบายและผลกระทบต่อชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู้	77
11	สรุป ชาวลัวะ วิธีคิด และมุมมองต่อโลกของ ปกากะญอ	83
12	เปรียบเทียบแนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	87

สารบัญญภาพ

ภาพ		หน้า
1	กรอบแนวความคิดในการวิจัย	8
2	แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญาไทย	11
3	ความสัมพันธ์ของคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ	12
4	หลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	25
5	ภูมิปัญญาขวัญเป็นแก่นกลางของปัจจัยที่สร้างสังคมสงบสุขและยั่งยืน	88

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและยั่งยืนเป็นประเด็นถกเถียงอย่างกว้างขวางในสังคมไทยมานานกว่าสามสิบปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ ข้อถกเถียงสำคัญในอดีตที่ผ่านมาคือ อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ลดลง กระแสหลักที่ออกมาจากมุมมองของรัฐวิเคราะห์ว่า การลดลงของพื้นที่ป่าไม้เกิดจากการทำไร่เลื่อนลอยของเกษตรกรที่มีความยากจน (อำนาจ คอวณิช, 2528: 64-71) ขณะที่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนให้ความเห็นในทางตรงข้ามว่า นโยบายของรัฐ เช่น การให้สัมปทานทำไม้ การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งออก และการพัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง (มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2532: 1-14; อานันท์ กาญจนพันธุ์และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2538: 90-101)

ผลพวงของมุมมองที่ต่างกันทำให้ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน จากความเชื่อของรัฐที่ว่าความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดจากการที่รัฐปล่อยปะให้ประชาชนในพื้นที่เหล่านั้นใช้ทรัพยากรอย่างไม่เห็นคุณค่า ทำให้นโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐมุ่งเน้นไปที่มาตรการออกกฎหมายเพื่อกำหนดมาตรฐานการใช้ทรัพยากร และมาตรการในการกำหนดเขตอนุรักษ์ ที่ไม่อนุญาตให้ทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น อุทยานแห่งชาติ พื้นที่ต้นน้ำ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 9) นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีความเข้มงวดมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเอกชน บริษัทข้ามชาติเข้ามาช่วยป้องกันพื้นที่ป่าในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ต่อตนเอง (อภิชัย พันธเสน, 2541:36) ผลของมาตรการเหล่านี้ทำให้ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าวถูกกีดกันออกจากการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างสิ้นเชิง เพราะอำนาจในการจัดการถูกรวมศูนย์อยู่ที่รัฐ

ในความเป็นจริงปัญหาของการจัดการทรัพยากรเกิดจากความแตกต่างในการให้ความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ” ซึ่งมีนัยต่อการกำหนดแนวทางในการจัดการอย่างสำคัญ กล่าวคือ หากวิเคราะห์ธรรมชาติในฐานะทรัพยากรที่เกิดจากพื้นฐานความต้องการของมนุษย์ จึงสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ ในธรรมชาติได้เพื่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด ขณะที่อีกแนวทางหนึ่งเห็นว่า ธรรมชาติเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตทั้งของมนุษย์และระบบนิเวศ ธรรมชาติในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องกับระบบความคิด จิตสำนึก ระบบศีลธรรม จักรวาล

วิทยา ระบบคุณค่าและพฤติกรรม ซึ่งโดยนัยนี้ทรัพยากรธรรมชาติจะกลายเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่นที่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมและหลักเหตุผลแบบเศรษฐกิจเชิงสำนึกอย่างมีศีลธรรม (moral economy) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างอย่างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2543: 7-12)

พื้นที่ภาคเหนือซึ่งมีพื้นที่ป่ามากที่สุดของประเทศถึงร้อยละ 43.07 ของพื้นที่ภาค เป็นกรณีศึกษาที่ดีในการสะท้อนการปะทะกันของแนวคิดสองขั้ว กล่าวคือ ในขณะที่พื้นที่ป่าเกือบทั้งหมดถูกรัฐประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน แต่ในพื้นที่เดียวกันนั้นกลับมีชุมชนท้องถิ่นอาศัยอยู่ ซึ่งภายในชุมชนท้องถิ่นนั้นเองมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อจัดการ ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะการจัดการป่าชุมชนที่วางอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชน โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก ความเป็นธรรมทางสังคม ตลอดจนความยั่งยืนของระบบการผลิต ความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน (เสนห์ จามริก, 2536; อภิชัย พันธเสน 2541: 25)

ปกากะญอมีความเชื่อว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นต้องนำเอาสรรพสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์แวดล้อมโดยรอบมาอยู่ในตัวและใจคน จึงจะสามารถจัดการให้ทรัพยากรธรรมคงความสมดุลยั่งยืนได้ (จอนิ โอโตเซา, 2540: 32) ดังเรื่องของ “ขวัญ” และจิตวิญญาณที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และเสนอเป็นทางออกให้กับวิกฤตปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรที่คิน น้ำ และป่าไม้ โดยทั้งนี้หากฐานความรู้ ความเชื่อของชุมชนท้องถิ่น เช่น เรื่อง ขวัญ ได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกับองค์ความรู้กระแสหลัก ย่อมก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือแบบบูรณาการระหว่างรัฐและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม เป็นประโยชน์แก่ทุกคนอย่างยั่งยืนสืบไป

การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับขวัญและความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในเชิงมนุษยวิทยาและวัฒนธรรม เช่น การรวบรวมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญของแต่ละภูมิภาคหรือกลุ่มชาติพันธุ์ และความเชื่อเรื่องขวัญกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ซึ่งมีความแตกต่างจากการศึกษาครั้งนี้ที่มุ่งเน้นความเชื่อมโยงของความคิด การมองโลก และความเชื่อเรื่องขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอกับระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยได้เลือกบ้านแม่ชะปู้ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนปกากะญอที่มีลักษณะเฉพาะทางภูมิสังคมที่น่าสนใจ โดยผลที่ได้จากการศึกษาจะนำไปสู่การเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เข้าใจ เข้าถึง เคารพต่อวิถีวัฒนธรรมของชุมชนอันมีลักษณะเฉพาะ

ทางภูมิสังคม และก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตลอดจนระหว่างกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ของชาวบ้านภายในชุมชนการวิจัยจะเป็นเรื่องมีการพัฒนาและยกระดับแนวคิด ความเข้าใจ ความเข้าใจในภูมิปัญญาที่สามารถที่จะนำมาปรับประยุกต์ให้กับชุมชนด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านต่อการดำเนินชีวิตที่เข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติการคงอยู่แบบอาศัยพึ่งพาระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชนบ้านแม่ชะปู้ได้อย่างเหมาะสมที่มีความสมดุลยั่งยืนสืบไป

โจทย์การวิจัย

ขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ เป็นภูมิปัญญา ความเชื่อ ความรู้ที่มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่า ตามภูมิสังคมอย่างไร

สมมุติฐาน

ขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีความสำคัญ เป็นวิถีคิด มุมมองต่อโลกธรรมชาติผ่านขวัญ 37 ประการอย่างเข้าใจสู่การชี้นำทางการปฏิบัติในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มีติการพึ่งพาธรรมชาติ ในหน่วยที่ซับซ้อนทั้งระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน สังคมที่มีลักษณะเฉพาะ ตามภูมิสังคม และมีการปรับตัวต่อผลกระทบความเปลี่ยนแปลงภายในตลอดจนสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงภายนอกโดยผ่านกระบวนการผลิตซ้ำทางความเชื่อ พิธีกรรม จารีตต่าง ๆ สู่ความสมดุลและยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงวิถีคิด มุมมองของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ผ่านภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน ป่าปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่ทำหน้าที่ในการรักษาเสถียรภาพ ตลอดจนเงื่อนไข บันทวนศักยภาพสู่ความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผู้ศึกษาและชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู่เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงความคิด ทัศนคติ มุมมองโลก และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการ ในปัจจุบัน
2. ผู้ศึกษา และชาวบ้านชุมชนบ้านแม่ชะปู่ได้ยกระดับความสามารถในการ วิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการตลอดจนนำไปประยุกต์ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติป่าได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องตามภูมิสังคมต่อไป
3. ผู้ศึกษาและชาวบ้านแม่ชะปู่เกิดความเข้าใจทั้งเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ กระบวนการรักษาเสถียรภาพ ตลอดจนเงื่อนไขบนันทอนศักยภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่า โดยภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการตามภูมิสังคมท่ามกลางกระแสหลักการจัดการในปัจจุบัน
4. เกิดการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเชิงเอกสารที่น่าสนใจได้รับการยอมรับ จากเจ้าขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าจากกลุ่ม บุคคลอื่น ๆ

ขอบเขตการทำวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิ ปัญญาความเชื่อชาวลัวะ 37 ประการ ในทางปฏิบัติของชาวปกากะญอ ความเป็นมา สถานภาพของ องค์ความรู้ ตลอดจนการปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนปกากะญอ บ้านแม่ชะปู่ ดังมีขอบเขตในการศึกษา 4 ด้าน ดังนี้

ขอบเขตเชิงพื้นที่

การวิจัยนี้มีพื้นที่ศึกษาครอบคลุมชุมชนปกากะญอ บ้านแม่ชะปู่ ซึ่งตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ บ้านแม่ชะปู่เป็นชุมชนปกากะญอที่มีประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานมายาวนาน มีวิวัฒนาการการด้านจัดการและการใช้ที่ดินอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมี อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่ยังดำรงอยู่อย่างชัดเจน ทั้งภาษา จารีตประเพณี ความเชื่อ

พิธีกรรม และวัฒนธรรมอันดีงามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนตนเอง ในประเด็นข้อมูลเชิงพื้นที่ประกอบด้วย

1. ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ที่ตั้ง ความสูง สภาพพื้นที่ป่า ลำห้วย สภาพดิน เป็นต้น
2. ประวัติศาสตร์ของชุมชน เช่น ความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการเติบโตของชุมชนที่รวบรวมจากมุขปาถะและข้อมูลหลักฐานของหน่วยงานรัฐ ความสัมพันธ์ในชุมชนและการก่อร่างสร้างชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
3. ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ระบบการผลิตการเกษตร รูปแบบการใช้และการถือครองที่ดิน ที่มาของรายได้และรายจ่าย สภาพปัญหาหนี้สิน โครงสร้างการปกครองภายในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ต่อรัฐ กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนภาพรวมความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรม
4. ลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม เช่น ลักษณะเด่นอันสื่อให้เห็นถึงเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของชาวปกากะญอ ได้แก่ ลักษณะการแต่งกาย ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ งานศิลปะและหัตถกรรม เป็นต้น
5. รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่า เช่น ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าและการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ความเชื่อและวิถีปฏิบัติของชุมชนในการจัดการที่ดินทำกิน การรักษาและจัดการแหล่งน้ำให้คงอยู่พอเพียงต่อความต้องการของชุมชน
 - 5.1 องค์ความรู้ท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ในการจัดจำแนกประเภททรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ ป่าไม้ น้ำ และที่ดิน รวมถึงความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นรากฐานในการปรับประยุกต์มาเป็นองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องเจ้าที่ดิน เจ้าน้ำ เจ้าป่า และความเชื่อเรื่องขวัญ
 - 5.2 รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ข้อมูลที่เกี่ยวกับวิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการ การใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่า ดิน น้ำ เช่น การจำแนกประเภทป่าต่าง ๆ ตามการใช้ประโยชน์ ระบบการผลิตการเกษตรและการใช้ที่ดิน ตลอดจนจารีตประเพณีและกฎกติกาที่กำกับการใช้ การดูแลรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ขอบเขตการวิจัยเชิงเนื้อหา

ศึกษาภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการตามความเชื่อของชาวปกากะญอ ในฐานะที่เป็นหลักคิดในการดำรงชีวิตตามวิถีของชาวปกากะญอและชุมชนปกากะญอมาแต่เดิม ซึ่งถูกนำมาปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในแต่ละยุค จนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมและการจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืนสอดคล้องกับลักษณะทางภูมิสังคมในปัจจุบัน โดยมีการศึกษาความเชื่อมโยงของภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการกับการทำหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3 ด้าน ได้แก่

1. ศึกษาและวิเคราะห์สถานภาพขององค์ความรู้เรื่องชาวลัวะควบคู่กับการพัฒนาทางสังคม และความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมปกากะญอ
2. ศึกษาและวิเคราะห์การใช้องค์ความรู้เรื่อง ชาวลัวะ 37 ประการในการทำหน้าที่กำกับจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการใช้ประโยชน์ รักษาคุ้มครอง ฟื้นฟู และการอนุรักษ์ของชุมชนปกากะญออย่างสอดคล้องตามภูมิสังคม
3. ศึกษาและวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำการทำหน้าที่และการปรับตัวของภูมิปัญญาชาวลัวะ 37 ประการ โดยเฉพาะในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามแนววิถีวัฒนธรรมชุมชนชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ และการปรับประยุกต์ใช้ร่วมกับความรู้สมัยใหม่

ขอบเขตประชากร

ประชากร คือ ชาวบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ แต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและพิธีกรรมเช่น หลัวโจ้ หมอเรียกขวัญของชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน และผู้นำแบบเป็นทางการที่ได้รับการคัดสรรและแต่งตั้งตามรูปแบบการบริหารจัดการของรัฐและท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำทางศาสนา ตลอดจนผู้แทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในบ้านแม่ชะปู้ โดยไม่จำกัดเพศ วัย และสถานภาพทางสังคม

ขอบเขตระยะเวลาดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาศึกษา 1 ปี เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน 2550 ถึง ตุลาคม 2551

นิยามศัพท์

ภูมิสังคม หมายถึง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่ประกอบไปด้วย ป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ เป็นสำคัญ โดยทั้งนี้ภูมิสังคมของบ้านแม่จะปู่จักสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นปกากะญอในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมและบ่มเพาะจากข้อเท็จจริง จารีตประเพณี ความเชื่อ และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องของชาวปกากะญอบ้านแม่จะปู่ ซึ่งภูมิปัญญาในเรื่องต่าง ๆ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคม และได้มีการนำมาปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสม

ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน/ที่ดิน ป่า หมายถึง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและปัจจัยทางนิเวศน์ ได้แก่ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ที่ดินทั้งในส่วนที่ตั้งบ้านและที่ทำกิน ป่าไม้ และยรรวมถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น ความลาดชันของพื้นที่ สภาพภูมิอากาศ ปริมาณน้ำ เป็นต้น โดยทั้งหมดนี้รวมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการยังชีพและสืบสานจารีตประเพณีต่าง ๆ ของชาวปกากะญอบ้านแม่จะปู่

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการประเภท การใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน ป่า ตลอดจนกฎข้อห้ามต่างๆ เพื่อการฟื้นฟู คุ้มครอง และอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยภูมิปัญญา ความรู้ และความเชื่อของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปู่เป็นพื้นฐาน

ชาวปกากะญอ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีชื่อเรียกตามภาษาราชการว่า “กะเหรี่ยง” เป็นชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานชุมชนบนพื้นที่สูง ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพเป็นหลัก มีอัตลักษณ์ทั้งด้าน ภาษา วัฒนธรรม และวิถีชุมชนเป็นของตนเองอย่างชัดเจน

ขวัญ หมายถึง นามธรรมที่แสดงถึงความเชื่อของมนุษย์ต่อสิ่งหนึ่งที่ไม่ปรากฏรูปลักษณะ หากแต่สมมติให้มีรูปร่างต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละประเทศและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ผีเสื้อ นก ช้าง ชะนี ปลา โดยเชื่อว่า ขวัญสามารถทำให้มนุษย์เจ็บไข้หรือมีอันเป็นไปได้ ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้หมายถึง “เก๋อตา” อันเป็นคำเรียกในภาษาปกากะญอ หมายถึง สิ่งสำคัญเสมอจิตวิญญาณที่สถิตย์อยู่ทั้งในร่างกายมนุษย์และสัตว์ โดยชาวปกากะญอเชื่อว่ามีด้วยกันทั้งสิ้น 37 ประการ

ความเชื่อ หมายถึง ความตระหนักรู้ เครื่องยึดเหนี่ยวทางความคิดและจิตใจของมนุษย์ที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ โดยมีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมท้องถิ่นและที่มาของแต่ละปัจเจกบุคคล

พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติต่าง ๆ ที่สะท้อนความเชื่อของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งพิธีกรรมบางอย่างได้ถูกปฏิบัติสืบเนื่องมายาวนานจนกลายมาเป็นประเพณีของชุมชน ปกาเกอญอ เช่น การผูกข้อมือ การกินข้าวใหม่ เป็นต้น

ภาพ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน ป่า
กรณีศึกษาภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู่ ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง
จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้มีการตรวจเอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดทางทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
ประกอบในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและความเชื่อเรื่องขวัญ
2. แนวคิดเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
3. แนวคิดนิเวศวิทยาแบบองค์รวมกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน
4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจ

พอเพียง

5. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน
6. ชนเผ่ากะเหรี่ยง ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาและความเชื่อเรื่องขวัญ

คำว่า ภูมิปัญญา (wisdom) ได้มีการให้นิยามความหมายทั้ง โดยแคบและโดยกว้างทั้ง
จากนักวิชาการ นักพัฒนา และนักเคลื่อนไหว ในมุมที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ประเวศ วะสี (2532: 17-21) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นมรดกสมบัติล้ำค่าที่ปู่ ย่า ตา ยาย
บรรพชนได้สร้างสรรค์และรักษาเชื้อแห่งปัญญาเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ค้นคว้าเป็น
ฐานข้อมูลเพื่อให้ได้มีการสร้างสรรค์ และทำหน้าที่ตามสมควรกับกาลเวลา สภาพแวดล้อม สังคม
เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

บำรุง บุญปัญญา (2542: 11-13) ซึ่งให้เห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทเป็นการ
เรียนรู้ชีวิตเพื่อที่ให้ตัวเองปรับตัวได้กับปัจจัยรอบด้านข้างตัวเรา เช่น ชาวนาต้องเรียนรู้ลม ฟ้า
อากาศ ดิน น้ำ ป่า ในการนำเอามาเป็นประโยชน์กับตัวเอง ขณะเดียวกันต้องไม่ทำร้าย และทำลาย
มันด้วยให้มีอยู่สืบไปคู่ต่อไป เพราะมนุษย์เรายังไม่ได้ดับสูญจบลงในเมื่อเราตายไปเท่านั้น ยังมีคน
รุ่นต่อไปเกิดมาอีก

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 56, 136-153, 183-194, 281) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง
ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน

การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา สร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

ยศ สันตสมบัติ (2542: 54-61) ได้กล่าวถึงแนวคิดภูมิปัญญาในทำนองเดียวกันว่า ภูมิปัญญาความรู้ของมนุษย์จะเกิดและพัฒนาขึ้นโดยมีกระบวนการที่คนและชุมชนมีการปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศน์ชุดหนึ่งเฉพาะถิ่น ซึ่งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเข้าใจวิถีชีวิตรวม ทั้งระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์กับการจัดการความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์รอบข้างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตความเชื่อ พิธีกรรม ศาสนา ระบบการผลิต และระบบการจัดการอาหารทั้งระบบเข้าด้วยกัน

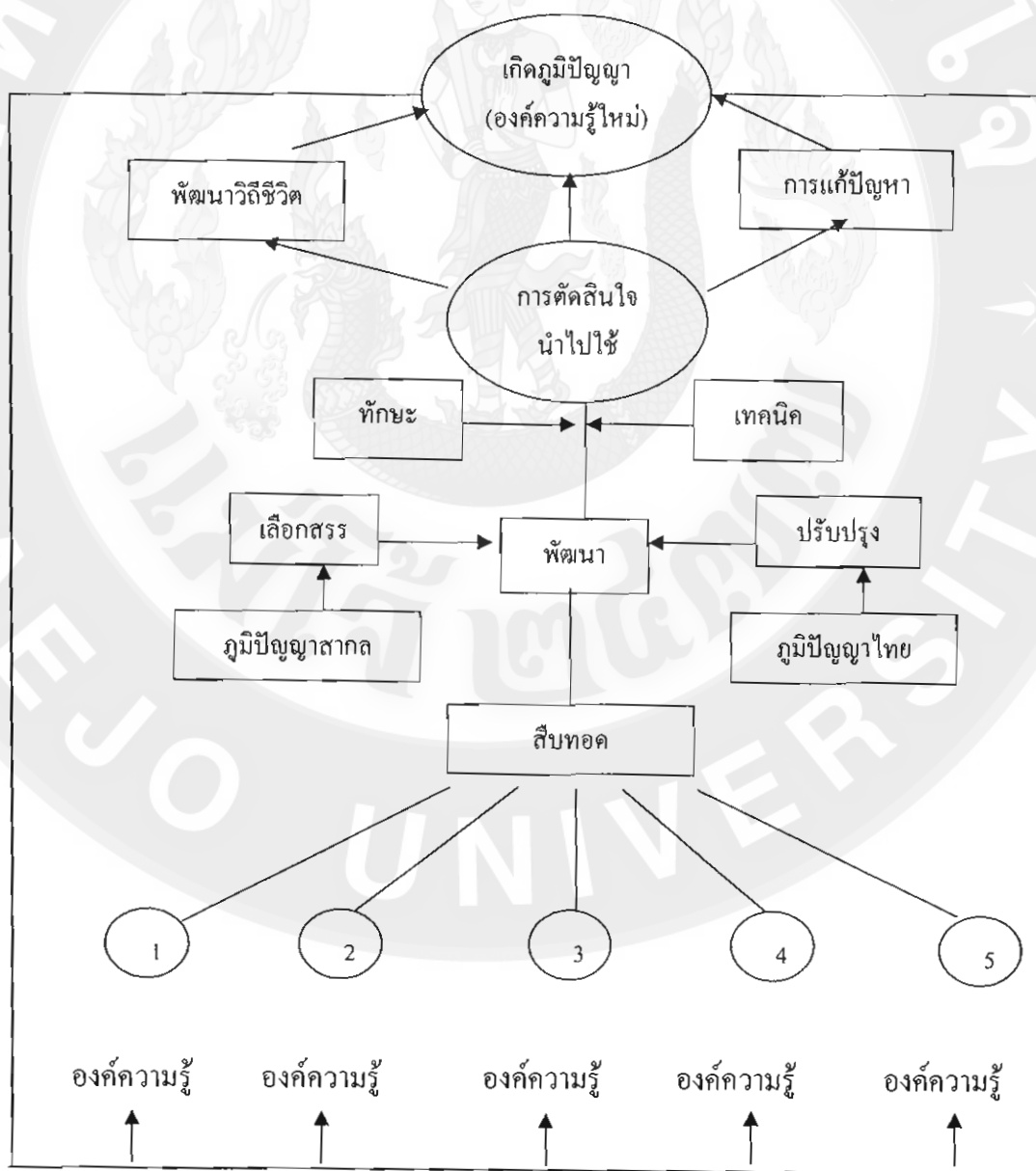
ดิ่งที่ วรวิฑูรย์ สุวรรณฤทธิ์ (2549: 148) ศึกษาและสรุปชัดเจนว่า ภูมิปัญญาหมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สังคมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา นอกจากนี้ ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ไม่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน และรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

เห็นได้ว่า หัวใจสำคัญของการก่อเกิดภูมิปัญญาคือ การเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น กระบวนการสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญา ซึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้ รับประยุกต์ และพัฒนาไปท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

ที่น่าสนใจคือ ลักษณะการเรียนรู้ของ ชาวบ้าน หรือคนธรรมดาสามัญในบรรพกาล ส่วนสำคัญเป็นการเรียนรู้เพื่อรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการลองผิดลองถูก ในการหาอาหาร ในต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ด้วยการลงมือกระทำจริง การถ่ายทอดความรู้จากการทำจริงได้พัฒนาเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการบอกเล่าในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต นิทาน ตลอดจนการให้การศึกษาผ่านการ

ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ กล่าวในเชิงจิตวิทยาจะเห็นว่า พิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ สามารถโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัวได้โดยง่าย นอกจากนี้พิธีกรรมที่ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมรวมหมู่ของคนในชุมชนยังมีส่วนให้เกิดการเรียนรู้แก่คนหมู่มาก ตอกย้ำความเป็นองค์รวมสิ่งยึดเหนี่ยวด้านจิตใจ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ต่างลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์และสังคม

โดยสรุป การก่อเกิดของภูมิปัญญา สามารถแสดงได้โดยแผนภาพด้านล่าง

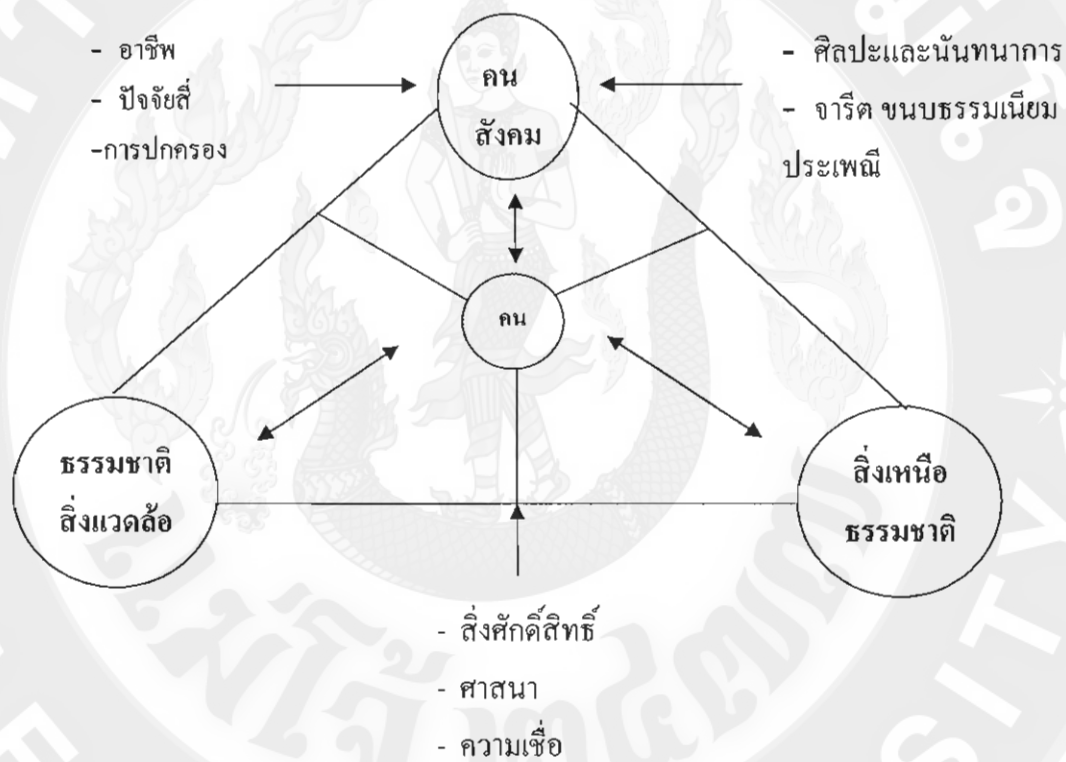

ภาพ 2 แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาของวรวุฑ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ (2549: 151) พบว่า ภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ภาพ 3 ความสัมพันธ์ของคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ส่วนคำว่า ขวัญ ตามความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง ผมหหรือคนที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอย, สิ่งที่มีตัวตนเชื่อกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนมาตั้งแต่เกิด ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็จะออกจากร่างไป ซึ่งเรียกว่าขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนได้รับผลร้ายต่าง ๆ และอนุโลมใช้ไปถึงสัตว์หรือสิ่งของบางอย่าง เช่น ช้าง ม้า ข้าว เรือ ฯลฯ ว่ามีขวัญเช่นเดียวกับคน

การศึกษาเรื่องขวัญและความเชื่อเรื่องขวัญที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมมนุษย์นั้นพบมาในงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา โดยมีการกำหนดขอบเขตความหมายของ ขวัญ ไปในทำนองเดียวกัน

เช่น เสถียร โกเศศ (2506: 56) กล่าวว่า ขวัญเป็นอะไรอย่างหนึ่งซึ่งประจำตัวเรา แต่ไม่สามารถรู้แน่ได้ว่าคืออะไร ขวัญเกิดจากคติความเชื่อ การผูกขึ้นมา ซึ่งขวัญของคนเราที่อยู่กับตัวนั้นสามารถหนีออกและกลับคืนมาอยู่กับตัวเราได้ นอกจากนี้ยังพบว่า เรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่กว้างขวางสำหรับผู้คนในอุษาคเนย์และในภูมิภาคเอเชีย ดังปรากฏในเอกสารทางวิชาการหลายเล่มว่า แต่ละประเทศในภูมิภาคนี้มีความเชื่อเรื่องขวัญต่างกันไป อาทิ ขวัญของลาวมีรูปเป็นจิ้งหรีด ขวัญของพม่าเรียกว่า เล็บยา แปลว่า ผีเสื้อ เซึ่งกัค หรือ ขวัญของมลายูมีรูปเป็นนกเล็ก ๆ และขวัญของเขมรเรียกว่า ประสัง เป็นต้น

เช่นเดียวกับในประเทศไทย คนไทยแต่โบราณเชื่อว่า คนเรามีขวัญประจำกาย ขวัญเป็นพลังที่ช่วยในการปกป้องรักษาเจ้าของขวัญให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไม่ป่วย โดยมีพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติตั้งแต่เจ้านายจนถึงสามัญชนที่เกี่ยวกับขวัญ คือ พิธีเรียกขวัญ ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมนี้เกือบตลอดช่วงอายุคน

จากงานศึกษาของ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2544: 202-205) ระบุว่า พิธีกรรมที่ปฏิบัติเกี่ยวกับขวัญมี 2 ลักษณะ คือ

1. การเรียกขวัญ จะกระทำเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้ตกใจจนเจ็บป่วย โดยพ่อแม่จะเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ไปยังจุดเกิดเหตุพร้อมเจ้าของขวัญเพื่อประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญกลับมา
2. การสู่ขวัญ เป็นการให้กำลังใจคนในโอกาสมงคลและเสริมสิริมงคลแก่สิ่งของเครื่องใช้และอาคารสถานที่ที่เป็นคุณแก่ตน เมื่อจบสิ้นพิธีกรรมเชื่อกันว่า เจ้าของขวัญนั้นจะประสบแต่ความสงบสุข

นอกจากการทำขวัญให้กับคนแล้วยังเชื่อกันว่า สิ่งที่มีอุปการะคุณต่อมนุษย์และความเป็นอยู่ในชีวิตต่าง ๆ ก็มีขวัญ และถ้าไม่ให้ความใส่ใจต่อขวัญของสิ่งเหล่านั้นอาจทำให้ดำเนินชีวิตไม่เป็นปกติสุขได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของความเชื่อเรื่องขวัญในสิ่งต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากคน ได้แก่ ขวัญข้าวและการทำขวัญข้าว เป็นต้น

พิธีเรียกขวัญนั้นเป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวไทยในภาคเหนือหรือชาวล้านนา ไม่ต่างจากภาคอื่น ๆ จารุวัตร กลิ่นอยู่ (2551: 157-161) กล่าวว่า การเรียกขวัญ หรือ ฮ้องขวัญ เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่มีคุณค่าต่อสนองความต้องการด้านจิตใจ ทำให้เกิดความอบอุ่นทางใจ มีความมั่นใจพร้อมที่จะเผชิญปัญหาและอุปสรรค เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและชุมชน และยังแสดงถึงความเมตตาธรรมต่อสิ่งที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของผู้คน สอดคล้องกันกับ มณี พยอมยงค์ (2546) ที่ให้รายละเอียดการเรียกขวัญของชาวล้านนาว่า ประเพณีฮ้องขวัญเป็นประเพณีมงคลที่ต้องการให้เกิดความสุขความสวัสดิ

เพราะขวัญได้รับการผูกไว้มิให้หนีไปไหน คนที่มีขวัญดีสภาพจิตใจสมคูล ขณะเดียวกันในทางสังคมพิธีฮ้องขวัญเป็นการทำเพื่อรักษาประเพณีของบรรพบุรุษไว้ เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคี เพื่อสนองคุณต่อผู้มีพระคุณ และเพื่อเสริมสร้างมิตรภาพแก่ผู้มาเยือน การฮ้องขวัญจะกระทำในหลายโอกาสต่างกัน ไป อาทิ การฮ้องขวัญผูกข้อมือนิยมทำให้แก่ผู้มาเยี่ยมเยือนเพื่อเป็นการให้เกียรติและเสริมสร้างมิตรภาพ หรือให้แก่ผู้จะเดินทางจากไปเพื่อเรียกขวัญให้ติดตามไปด้วย และให้แก่ผู้เจ็บป่วยเพราะเชื่อว่าผู้ป่วยอาจถูกผีสิงนางไม้ทักทาย หวาดสะดุ้ง ขวัญหนี ซึ่งการทำพิธีฮ้องขวัญจะเป็นการให้กำลังใจให้หายป่วยไป นอกจากนี้ยังมีการฮ้องขวัญให้กับผู้อาวุโสในโอกาสทำบุญครบรอบอายุ การฮ้องขวัญจะทำให้เกิดความสุขสวัสดิ มีอายุยืนยง เป็นที่พึ่งของลูกหลาน ตลอดจนการฮ้องขวัญแก่สัตว์เลี้ยง ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย เพราะสัตว์เหล่านี้ทำคุณแก่คนมากมาย ด้วยความรักและกตัญญูรู้คุณต่อสัตว์เหล่านี้ จึงฮ้องขวัญเพื่อทดแทนบุญคุณและเป็นสิริมงคล

ความเชื่อเรื่องขวัญยังปรากฏในคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคเหนือของไทย ตัวอย่างเช่น

ม้ง เชื่อว่า คนทุกคนและสัตว์ทุกตัวโดยเฉพาะสัตว์ใหญ่จะมีขวัญประจำตัว ซึ่งหากขวัญหายจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยแก่เจ้าของขวัญ ทำให้ต้องมีการประกอบพิธีเรียกขวัญ “ฮูปลี”

เมี่ยน เชื่อว่า คนที่เกิดมาทุกคนจะมีขวัญประจำตนเรียกว่า เว็น หรือ เว็นเบ๊ะ ขวัญมีพลังทำให้เจ้าของมีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่ขวัญสามารถเคลื่อนที่เข้าออกในร่างกายคนได้ตามต้องการ จึงต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้ขวัญจากเจ้าของเป็นประจำ เพื่อให้มีพลังเข้มแข็งและอยู่ดีคาย

อาข่า เชื่อว่า มนุษย์มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ร่างกายและขวัญ โดยผู้ชายมี 12 ขวัญ ส่วนผู้หญิงมี 9 ขวัญ ขวัญจะอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ขวัญของคนอ่อนไหวง่ายและชอบออกจากร่างกายไปเที่ยวยังที่ต่าง ๆ จนถูกผีจับไว้ทำให้เจ้าของขวัญเจ็บป่วย ซึ่งในการรักษาพยาบาลจะต้องมีการเรียกขวัญและเลี้ยงผี นอกจากนี้ ชาวอาข่าเชื่อว่า การตายไม่ทำให้ขวัญตายไปด้วย ขวัญจะย้ายไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น อยู่ที่หลุมศพ 1 ขวัญ อยู่บนสวรรค์ 1 ขวัญ อยู่เมืองผี 1 ขวัญ และที่เหลือจะวนเวียนอยู่ในโลกมนุษย์คอยดูแลปกป้องลูกหลานให้มีความสุข

ลัวะ เชื่อว่า คนเรามี 32 ขวัญ และขวัญชอบออกไปท่องเที่ยว เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ จะมีเพียงขวัญเดียวเท่านั้นที่อยู่ประจำตัวตลอดเวลา ส่วนอีก 31 ขวัญจะออกไปเที่ยวโดยมีผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ลาด (ผีอารักษ์) คะมั่งลอย (ผีเสาะเอก) ตะกำปอง (ผีหัวบันได) คอยดูแลปกป้องรักษาให้รอดพ้นจากการเบียดเบียนหรือการกระทำของผีร้ายต่าง ๆ เช่น ผีกะ ผีป่า โดยเชื่อกันว่าหากชาวลัวะคนใดกระทำผิดจารีตประเพณี และข้อห้ามของบรรพบุรุษถือว่าทำผิดผี ขวัญของคนผู้นั้นจะไม่ได้รับการคุ้มครองและจะได้รับการลงโทษ ทำให้เกิดการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ

เห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องขวัญมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเชื่อเรื่องผีเป็นอย่างมาก โดยที่ขวัญถูกให้ค่าเสมอพลังแห่งชีวิต แต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของชีวิตหรือสถานะทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ภูเขา และป่าไม้ ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของสิ่งมีชีวิต โดยที่ชนชาตินั้นจะมีผีรักษาดูแล เช่น ที่ดินจะมีเจ้าที่ดินดูแลรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ดังนั้น ในการทำขวัญจึงเกี่ยวพันกับการแสดงความเคารพต่อผีที่ดูแลธรรมชาติอย่างแทบแยกกันไม่ออก ดังเช่นที่ เสถียร จันทะ (2542: 168) ศึกษาพบว่า ชุมชน มีการทำขวัญข้าวก่อนการเก็บเกี่ยวพร้อมกับการบอกกล่าวเจ้ากรรมนายเวรในการเปลี่ยนพื้นที่ใหม่เพื่อปลูกข้าวในปีต่อไปให้เจ้ากรรมนายเวรช่วยให้ข้าวเจริญงอกงามดียิ่งขึ้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 44) สรุปว่า ขวัญมีความสำคัญมากในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ไม่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาและคติพราหมณ์ โดยความเชื่อเรื่องขวัญจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องชีวิตและความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการอธิบายเชื่อมโยงไปยังความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ เช่น ผีบรรพชน ผีอารักข์บ้าน อารักข์เมือง เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันสังคมไทยล้านนาที่มีความเชื่อพุทธและคติพราหมณ์เข้ามาแทรกกันนั้น ความเชื่อเรื่องขวัญที่เกี่ยวพันกับผีได้ลดลง จะคงเหลือแค่ขวัญและการประกอบพิธีกรรมที่ส่วนหนึ่งเป็นการประกอบพิธีโดยนักบวชในศาสนาพราหมณ์

เมื่อขวัญมีความสัมพันธ์กับเรื่องผี เคารพหิ้งกรรม บุญและบาป ดังนั้นจึงพบว่าในภายหลังพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญจึงถูกนำมาผสมกับพิธีกรรมสืบชะตา ทั้งการสืบชะตาคน ชะตาบ้านเมือง และในปัจจุบันได้ขยายไปถึงการสืบชะตาแม่น้ำ ดันไม้ ป่าไม้ ตามปัจจัยความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้น หากกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากฐานการก่อเกิดความรู้และพัฒนาไปสู่การสร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวิชาการทางปัญญาและวัตถุเครื่องมือ เครื่องใช้สิ่งอำนวยความสะดวกมากมายที่สนองตอบความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบัน พัฒนาการความเชื่อเรื่องขวัญที่ได้ถูกปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยจึงเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาของชุมชน

แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ดังที่เป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายในโลกนี้ถูกจัดจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุ น้ำ น้ำมัน 2) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่มีวันหมด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม ที่ต่อมาภายหลังรู้จักกันในชื่อพลังงานทางเลือก หรือ พลังงานสีเขียว ซึ่งการพัฒนาประเทศมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ มนัส สุวรรณ (2549: 46) กล่าวว่า ประเทศ

ไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบปัญหาด้านการพัฒนาและจัดการทรัพยากรให้ตอบสนองกับการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร อนึ่ง นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2452 ที่ประเทศไทยมีการสำรวจสำมะโนประชากรอย่างเป็นทางการพบว่ามีจำนวนประชากรของประเทศไทยเติบโตในอัตราที่ค่อนข้างสูง แม้ว่าจะมีทั้งรัฐบาลและเอกชนจะรณรงค์การวางแผนครอบครัวและการควบคุมจำนวนประชากรอย่างกว้างขวาง ซึ่งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนี้เองที่เป็นข้อห่วงกังวลของนักประชากรศาสตร์ว่าจะนำมาสู่การใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง จนเป็นที่มาของนโยบายต่าง ๆ ของรัฐด้านการจัดการทรัพยากร เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก้ปัญหาความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ และลดปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยเชื่อว่าสังคมที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกสังคมในปัจจุบัน โดยที่สมาชิกรุ่นหลังจะได้รับผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมไม่น้อยไปกว่าที่สังคมปัจจุบันได้รับ เรียกว่า สังคมที่ยั่งยืน (sustainable society)

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งของประเทศไทยและของโลกถูกชี้้นำด้วยแนวคิดสากลหลัก ๆ เพียงไม่กี่ทฤษฎี อาทิ

ทฤษฎีประชากรของ Malthus กล่าวว่า อัตราการเพิ่มขึ้นของมนุษย์นั้นเป็นแบบทวีคูณ ทำให้ในอนาคตมนุษย์จะประสบกับปัญหาการขาดแคลนอาหารและทรัพยากรจนนำไปสู่การแย่งชิงอย่างรุนแรง ทฤษฎีประชากรนี้เป็นรากความคิดทางเศรษฐศาสตร์หลายสำนัก โดยเฉพาะในยุคคลาสสิก ที่เชื่อว่า อาหารจะหมดโลกในไม่ช้า ดังนั้น การแก้ปัญหาที่ดีที่สุด คือ การเร่งการผลิต การปฏิวัติอุตสาหกรรม และกระบวนการการค้าเสรี

แนวคิดเรื่องสมบัติสาธารณะหรือสมบัติของชุมชน (common property resources) ของ Garrett Hardin นักนิเวศน์วิทยา กล่าวว่า สมบัติสาธารณะหมายถึง สมบัติที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ แต่ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ อากาศ ซึ่ง Hardin เชื่อว่า ความเป็นสาธารณะนี้เองเป็นที่มาของการไม่รู้จักรักษาและมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย เพราะทุกคนในชุมชนต่างมีความคิดพื้นฐานว่า ถ้าเราไม่ใช้คนอื่นก็ใช้ หรือ การที่เราใช้มากนิดหรือทำลายมากหน่อยก็ไม่น่าจะมีผลกระทบใด ๆ และแนวคิดนี้เองที่เป็นที่มาของแนวการจัดการทรัพยากรที่เน้นการให้กรรมสิทธิ์แบบปัจเจก (individual right) หมายถึง การให้สิทธิขาดแก่ผู้ใดผู้หนึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เชื่อว่าจะสามารถจัดการได้ดีกว่า เกิดประโยชน์มากกว่าการปล่อยให้ เป็นสมบัติของส่วนรวม ซึ่งแนวคิดนี้เข้ากันได้ดีกับปรัชญาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (capitalism) ที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนในสายพานการผลิตที่ทอดยาวออกไป รูปธรรมของผลพวงความเชื่อในทฤษฎีดังกล่าวนี้ ได้แก่ การให้สัมปทานของรัฐแก่เอกชน

สอดคล้องกับแนวทางการจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์ตามที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543: 306-316) สรุปไว้ว่า แนวคิดนี้เน้นให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการใช้ทรัพยากรให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด ทั้งเครื่องมือที่จำแนกกฎเกณฑ์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้นุญช์ทำลายทรัพยากรเหล่านั้น หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจนมากเกินไปจนความสามารถที่ทรัพยากรจะแบกรับได้ แต่สมมติฐานที่สำคัญของแนวคิดนี้คือ ไม่เชื่อว่าคนจะอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นหากทั้งสองระบบจะมีความสัมพันธ์กันได้ จะต้องมิกลไกกลางอย่างกลไกรัฐและกลไกตลาด

ซึ่งนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทยในอดีตก็ตกอยู่ภายใต้ อิทธิพลของสามแนวคิดนี้ที่สำคัญ กล่าวคือ นโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา เน้นการอนุรักษ์ที่มีกฎหมายและมาตรการของรัฐเป็นกลไกหลัก ขณะเดียวกันก็ให้กลไกตลาดเข้ามา กำกับการใช้ทรัพยากรเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังตัวอย่างนโยบายการจัดการป่าไม้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453-2534 ที่แสดงในตาราง (อภิรักษ์ พันธเสน, 2541: 73)

ตาราง 1 นโยบายการจัดการป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2453-2534

พ.ศ.	นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง
2453	- พระราชบัญญัติรักษาป่า ฉบับที่ 1 เพื่อแสวงหาประโยชน์จากป่าโดยรัฐอย่างต่อเนื่องในระยะยาว
2504	- นโยบายรักษาพื้นที่ป่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507
2510	- นโยบายรักษาพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 เป็นการปรับลดตัวเลขลงเพื่อให้สอดคล้องกับการเร่งขยายพื้นที่เพื่อการเกษตร
2526	- ประกาศนโยบายป่าไม้แห่งชาติเพื่อกองพื้นที่ป่าไว้ร้อยละ 40 โดยแยกออกเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งหมด ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมด - “โครงการป่าเศรษฐกิจ” โดยส่งเสริมการปลูกไม้ยูคาลิปตัสโดยธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่และบริษัทข้ามชาติ

ตาราง 1 (ต่อ)

พ.ศ.	นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง
2532	- อพยพราษฎรออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามโครงการ คจก. ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2534 - ประกาศ “ปิดป่า”
2534	- ขยายพื้นที่อนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมด ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งหมด - ประกาศพื้นที่อนุรักษ์เป็นร้อยละ 27.5 ของพื้นที่ทั้งหมด

อย่างไรก็ดี การอาศัยกลไกรัฐและกลไกทางธุรกิจเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลับไม่ก่อให้เกิดผลดี เพราะจากข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยพบว่า พื้นที่ป่าไม้ลดลงเรื่อย ๆ ขณะที่รัฐมีมาตรการเข้มข้นในการจำกัดการอยู่ร่วมของคนกับป่าไม้ ตามความเชื่อพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรเชิงอรรถประโยชน์ดังกล่าวแล้วข้างต้น

จากความล้มเหลวนี้เองนำมาสู่การนำเสนอแนวคิดใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เห็นว่า มนุษย์และชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการดำรงอยู่ของทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น แนวคิดการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศน์วัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า การจัดการทรัพยากรเชิงจิตสำนึก ซึ่งให้ความสำคัญกับจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความมีเหตุมีผลของแต่ละชุมชนท้องถิ่นที่กลายมาเป็นกลไกในการจัดการความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพและความมั่นคงของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กรณีนี้จิตสำนึกระบบศีลธรรม จักรวาลวิทยา ระบบคุณค่า และพฤติกรรม เป็นปัจจัยหลักในการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ตัวอย่างเช่น การจัดการทรัพยากรหรือลุ่มน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาของ สหัชยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547: 28, 31-37) ชี้ว่า การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนเป็นผลมาจากการสั่งสมความรู้ และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อและพิธีกรรม ความเชื่อของคนในแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ระบบความเชื่อของคนจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ (ผีสาวเทวดา นางไม้) ผู้คนจะให้คุณค่าแก่สิ่งเหนือธรรมชาติว่าสามารถดูแลปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ผลผลิตดงอกลาม มีฝนตกต้องตามฤดูกาล ดังนั้นการแสดงความเคารพต่อความเชื่อ

ดังกล่าว เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับปาพิศิกรรม การประกอบพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการขอฝน จึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนไปพร้อมกัน

2. องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจากความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติที่ได้พึ่งพิงและได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์นั้นได้ให้ความสำคัญกับการใช้อย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงมีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบที่เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ และได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยสรุปองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

2.1 องค์ความรู้ในการจัดการ แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

2.1.1 การจัดการตามระบบความเชื่อดั้งเดิม

2.1.2 การจัดการตามประเพณีท้องถิ่น

2.1.3 การจัดการโดยประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา

2.2 องค์ความรู้ในด้านการใช้ประโยชน์ แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.2.1 การใช้ประโยชน์ในระบบผลิตของชุมชน โดยอิงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่แต่ละประเภท ซึ่งมีเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แตกต่างกัน เช่น เงื่อนไขทางวัฒนธรรมตามความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เงื่อนไขของระบบการผลิต และเงื่อนไขในการดำรงชีวิตที่เอารัดเอาเปรียบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.2 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีความรู้ในการใช้ประโยชน์และรักษา เพื่อให้พืชและสัตว์เกิดการขยายพันธุ์ต่อเนื่องกันไป ดังนั้นในการใช้ประโยชน์จะใช้เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น

3. การพัฒนาเป็นองค์กรชุมชน จากความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรที่เกิดจากการแทรกแซงโดยปัจจัยภายนอก เช่น อำนาจอรัฐ กลุ่มธุรกิจ ทำให้ชุมชนเกิดการปรับกระบวนการภายในชุมชน สร้างกลไกและพัฒนาเป็นองค์กร มีกฎระเบียบที่อยู่บนพื้นฐานของระบบความเชื่อและสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนในการดูแลรักษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนาไปสู่การสร้างพลังในการเรียกร้อง การต่อรองสิทธิชุมชนในทางนโยบาย เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน การเรียกร้องให้มีการปรับหรือยกเลิกนโยบายที่มีผลกระทบต่อชุมชน เป็นต้น

โดยสรุปพบว่า แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐแตกต่างจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

ตาราง 2 ตารางเปรียบเทียบแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับชุมชน

แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐ	แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน
1. การมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิตที่นำมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศ ไม่ได้คำนึงถึงระบบนิเวศน์ที่ทุกสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ ดิน น้ำ ป่าไม้ แมลง สัตว์ และมนุษย์	1. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่มีการแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐเป็นไปในลักษณะสั่งการ (Top down approach) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น	2. เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่แยกเอาคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม กายภาพ และวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากร-ธรรมชาติ
3. มีเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญคือ กฎหมาย และนโยบาย	3. เชื่อว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนเกิดจากการที่ผู้ใช้ทรัพยากรตระหนักถึงความสำคัญ และรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์หลายด้านในเวลาเดียวกัน

แนวคิดนิเวศน์วิทยาแบบองค์รวมกับ
การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า (อนุชาติ พวงสำลี, 2547: 230) วิกฤติสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่ในเวลานี้มีเหตุมาจากการมองโลกที่แตกต่างกัน และการปฏิบัติ

การต่าง ๆ ตามการมองโลกนั้น การฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจำเป็นต้องอาศัยโลกทัศน์ที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะการทำความเข้าใจว่าหน่วยย่อย ๆ ของระบบนิเวศน์ซึ่งเป็นองค์รวมของธรรมชาติว่าสัมพันธ์กันอย่างไร เนื่องด้วยเชื่อว่า สายพันธุ์ของ

สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ นั้นมีความสำคัญหรือมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ทั้งหมด และการตระหนักถึงความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันของสิ่งต่าง ๆ นี้เองที่เรียกว่า องค์กรรวม

วิเชียร ชาบุดรบุญชริก (2542: 284) กล่าวว่า แนวทางการมองสรรพสิ่งแบบองค์กรรวมเกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์ได้เข้าใจความสัมพันธ์เกี่ยวโยง เกื้อหนุนกันของสรรพสิ่งในธรรมชาติ เช่น ป่ามีผลต่อสัตว์ ป่ามีผลต่อสภาพภูมิอากาศ ฤดูกาลมีผลต่อพฤติกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์ มนุษย์คนหนึ่งถ้ามีพฤติกรรมที่ผิดปกติผิดศีลก็อาจมีผลกระทบไปถึงมนุษย์คนอื่น ๆ ซึ่งการเข้าใจลักษณะโครงสร้าง องค์กรประกอบของสังคมและชีวิตอย่างถูกต้อง จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ตลอดจนการใช้และจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วย และ ดังที่ ฟรีดริช ฮอบบส์ นักคิดผู้เขียน เต๋าแห่งฟิสิกส์ และ The Web of Life สรุปรูปเป็นทฤษฎีทางนิเวศน์วิทยาว่า เราไม่สามารถพูดถึงธรรมชาติโดยไม่พูดถึงตัวเราเองไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งทฤษฎีนี้ได้ถูกสนับสนุนโดยวิชาฟิสิกส์สมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะการคัดค้านความคิดตามแบบโลกทัศน์เก่าที่เชื่อว่าโลกของสิ่งมีชีวิตทำงานอย่างเครื่องยนต์กลไกและอนุภาคแตกตัวออกเป็นของแข็งอันเป็นแนวคิดที่ถูกคามความอยู่รอดของระบบนิเวศน์ เพราะเป้าหมายของวิทยาศาสตร์แนวแก่นี้มุ่งครอบงำและควบคุมธรรมชาติ หรือคิดว่ามนุษย์เป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ ในทางตรงกันข้ามวิทยาศาสตร์แนวใหม่หรือฟิสิกส์ใหม่มุ่งสำรวจโลกของอนุภาคในอะตอม และพบว่า เราไม่อาจนิยามอนุภาคนี้ได้โดยตัวมันเอง คุณสมบัติของมันจะนิยามได้ก็ต่อเมื่อมันมีความสัมพันธ์หรือกระทบกับระบบอื่น ๆ เท่านั้น ซึ่งชี้ไปในทิศทางเดียวกับผลการทดลองกฎของความไม่แน่นอนอันเป็นพื้นฐานของควอนตัมฟิสิกส์ที่ชี้ว่า ไม่มีสิ่งใดเป็นอิสระต่อกันได้เลย

อนุชาติ พวงลำลิ (2547: 224) สรุปรูปว่า สายสัมพันธ์ในธรรมชาตินั้นเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและเข้าใจได้ยาก และเมื่อเราก้นพบความจริงของความสัมพันธ์ดังกล่าวก็มักจะสายเกินไปเสมอ ดังนั้น ตลอดเวลาที่ผ่านมา เราจึงพบว่า มีสิ่งมีชีวิตบนโลกจำนวนมากสูญพันธุ์ไป และอีกจำนวนมากต้องอยู่ในภาวะใกล้ขีดอันตราย โดยที่มนุษย์เราแทบไม่ได้รู้จักเลยหรือไม่สามารถไขปริศนาความลับของธรรมชาติเลย ดัง กรณีของต้นไม้บนเกาะ Mauritius ในมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งเรียกว่าต้นไม้ Dodo (Calvaria major) ผลของมันใช้เป็นอาหารของนก Dodo นกขนาดใหญ่เฉพาะถิ่นที่บรรพบุรุษของมันอาศัยอยู่อย่างปลอดภัยบนเกาะมากกว่า 10 ล้านปีโดยไม่มีผู้ล่า จนกระทั่งกลาสีเรือชาวคัทซ์และผู้อพยพมาถึงพร้อมด้วยสุนัขและหมู นกโคโดก็ถูกรบกวนและค่อย ๆ ลดจำนวนลง ซึ่งหลังจากนกโคโดตัวสุดท้ายสูญพันธุ์ไปในปี 1680 ก็ไม่มีต้นไม้โคโดใหม่งอกให้เห็นเลย เป็นเวลาเกือบ 300 ปี ต้นโคโดล้มตายลงต้นแล้วต้นเล่าโดยไม่มีต้นใหม่งอกขึ้นมาทดแทน จนกระทั่งในทศวรรษ 1970 เหลือต้นไม้โบราณนี้เพียง 13 ต้น ความลับของธรรมชาติจึงเปิดเผยเมื่อมีการค้นพบว่า เปลือกของเมล็ดต้นไม้โคโดนั้นจะต้องผ่านกระบวนการบด

ย่อยในกระเพาะของนกโคโดก่อนที่เมล็ดจะงอก การไขปริศนาดังกล่าวทำให้ต่อมานักวิทยาศาสตร์สามารถพัฒนาวิธีการที่จะทำให้เมล็ดต้นโคโดงอกเพื่อแพร่พันธุ์ได้ แต่ไม่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ใดที่นำนกโคโดกลับคืนมาได้ใหม่ และจากกรณีตัวอย่างนี้เองที่ทำให้แนวทางการมองสรรพสิ่งแบบองค์รวม (holistic approach) ถูกค้นคว้าและหาคำตอบมากขึ้น

สอดคล้องกันกับแนวทางการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนที่ ยูจีน พี โอคัม ปรมาจารย์ทางนิเวศน์วิทยาสัมัยใหม่แห่งสถาบันนิเวศน์วิทยา มหาวิทยาลัยจอร์เจีย สหรัฐอเมริกา ได้สังเคราะห์ความรู้ทางนิเวศน์วิทยาออกมาเป็นหลักการเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน 9 ประการ (จิรากรณ์ กชเสนี, 2553: 393) ดังนี้

1. เพื่อการพัฒนาระบบใดระบบหนึ่งให้มีความยั่งยืน มนุษย์จะต้องเข้าใจว่า ตนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบ
2. เพื่อการพัฒนาระบบใดระบบหนึ่งให้มีความยั่งยืน มนุษย์จะต้องวิเคราะห์ระบบที่มนุษย์มีความผูกพันอย่างแนบแน่น เพื่อการวิเคราะห์นี้ มนุษย์จำเป็นต้องมีหน่วยวัดและพลังงานที่สามารถใช้เป็นหน่วยวัดที่สะดวกสำหรับการวิเคราะห์ระบบ พลังงานไหลถ่ายเทผ่านระบบนิเวศน์ทุกระบบ วิธีการที่พลังงานถูกใช้และถูกเก็บจะตัดสินคุณลักษณะของระบบนิเวศน์นั้น
3. ความสมดุลและความยั่งยืนของการไหลถ่ายเทพลังงานผ่านระบบนิเวศน์สามารถเพิ่มขึ้นได้โดยการทำหน้าที่ซึ่งเกื้อกูลกัน เมื่อระบบนิเวศน์ขยายขนาดและเพิ่มความสลับซับซ้อนมากขึ้น สิ่งมีชีวิตในสังคมชีวิตตามธรรมชาติจะมีวิวัฒนาการไปสู่ความร่วมมือกันในการทำหน้าที่ กลไกทางวิวัฒนาการได้คัดเลือกสิ่งมีชีวิตที่เกื้อกูลกัน เพราะเหตุผลว่ามีประสิทธิภาพในกระบวนการทำหน้าที่สูงกว่าการต่อสู้แย่งแย่งกัน
4. ในระบบที่มีการจัดการโดยมนุษย์ การทำหน้าที่ซึ่งร่วมมือกันและการสนับสนุนจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่มาของความสมดุลและยั่งยืนของระบบมักถูกทำลาย ด้วยเหตุนี้จึงมักจำเป็นต้องมีการสนับสนุนด้วยพลังงานเข้ามาแทนที่
5. ความสมดุลและยั่งยืนของระบบทั้งหมดที่มีมนุษย์จัดการสามารถเพิ่มขึ้นได้โดยการแทนที่พลังงานที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ด้วยบทบาทหน้าที่ซึ่งร่วมมือกันของธรรมชาติ
6. ความสมดุลและยั่งยืนของระบบทั้งหมดสามารถเพิ่มขึ้นได้ ก็ด้วยการคงสถานะความหลากหลายของชนิดและภูมิทัศน์
7. การเปลี่ยนแปลงจากระบบที่ไม่ยั่งยืนให้เข้าสู่ระบบที่มีความยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องอาศัยเวลาและต้องมีการลงทุน ไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้เอง

8. มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้องเชื่อมต่อว่าระหว่างสังคมมนุษย์กับระบบนิเวศน์ และระหว่างการจัดการที่ไม่ยั่งยืนในระยะสั้นกับการจัดการที่มีความยั่งยืนในระยะยาว

จากทั้งหมดนี้ แนวคิดเรื่องข่ายความสัมพันธ์ (network) หรือ การพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่งในโลก หรือข่ายใยของชีวิต จึงกลายมาเป็นแกนกลางของการศึกษาทางนิเวศน์วิทยา และไม่เพียงเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศน์เท่านั้น แต่รวมไปถึงธรรมชาติของชีวิต (nature of life) ด้วย

กล่าวโดยสรุป ข่ายใยชีวิต (web of life) จะเป็นสิ่งที่อธิบายหรือแสดงนัยความสัมพันธ์ทั้งหมดของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศน์ที่ถักทอและเชื่อมโยงกัน (interwovenness & interdependence) เป็นข่ายใยที่มีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมไม่สามารถแยกออกกันได้อย่างชัดเจน

ในสังคมไทยเองก็มีความคิดความเชื่อซึ่งเกี่ยวข้องในประเด็นเรื่องระบบนิเวศน์เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นกับป่า แม่น้ำ ดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาช้านาน ในกระบวนการดำรงชีวิตของชุมชนคนท้องถิ่นก็ได้สั่งสมประสบการณ์และการจัดการในการดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน อันเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อบางประการเช่น ความเชื่อเรื่องผิขุนน้ำของภาคเหนือ ความเชื่อเรื่องดอนปู่ตาของภาคอีสาน เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงในบุญคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่า และได้พัฒนาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมในการจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบการผลิตในภาคเกษตร เช่น ในภาคเหนือนั้นที่ดินทำกินจำกัดเพียงเขตที่ราบระหว่างเขา และเกษตรกรจำต้องพึ่งพิงการควบคุมการจัดการทรัพยากรน้ำในการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตภายในบริบทของระบบนิเวศน์นี้ ทำให้ชุมชนภาคเหนือมีการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายเพื่อเป็นสื่อกลางในการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝาย เพื่อเป็นสื่อกลางในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนซึ่งทำการผลิตกับป่าต้นน้ำ ชุมชนจะมีการทำพิธีบวงสรวงผิขุนน้ำเพื่อแสดงความกตัญญูต่อผิขุนน้ำ ที่ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำในการผลิตกับชุมชน

ปัจจุบันมีรูปธรรมหลายกรณีที่แสดงให้เห็นว่า องค์กรชาวบ้าน ชุมชนในหลายพื้นที่ได้ร่วมกันรักษาป่า เช่น ชุมชนในเขตป่าของภาคเหนือ อันเป็นต้นน้ำของแม่น้ำสายสำคัญคือ ปิง วัง ยม น่าน ซึ่งไหลหล่อเลี้ยงคนลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งหมด ได้ประยุกต์พิธีกรรมเป็นกุศโลบายที่ผสมผสานแนวคิดความเชื่อและพิธีกรรมตามแนวพุทธศาสนาให้เป็นกลไกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการจัดพิธีบวงสรวงป่า สืบชะตาแม่น้ำ พิธีสืบชะตาเป็นประเพณีท้องถิ่นของภาคเหนือ อีกประเพณีหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ หมู่บ้านในภาคเหนือมักประกอบพิธีสืบชะตาบ้านเพื่อให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขเป็นการรักษาทางจิตวิญญาณให้

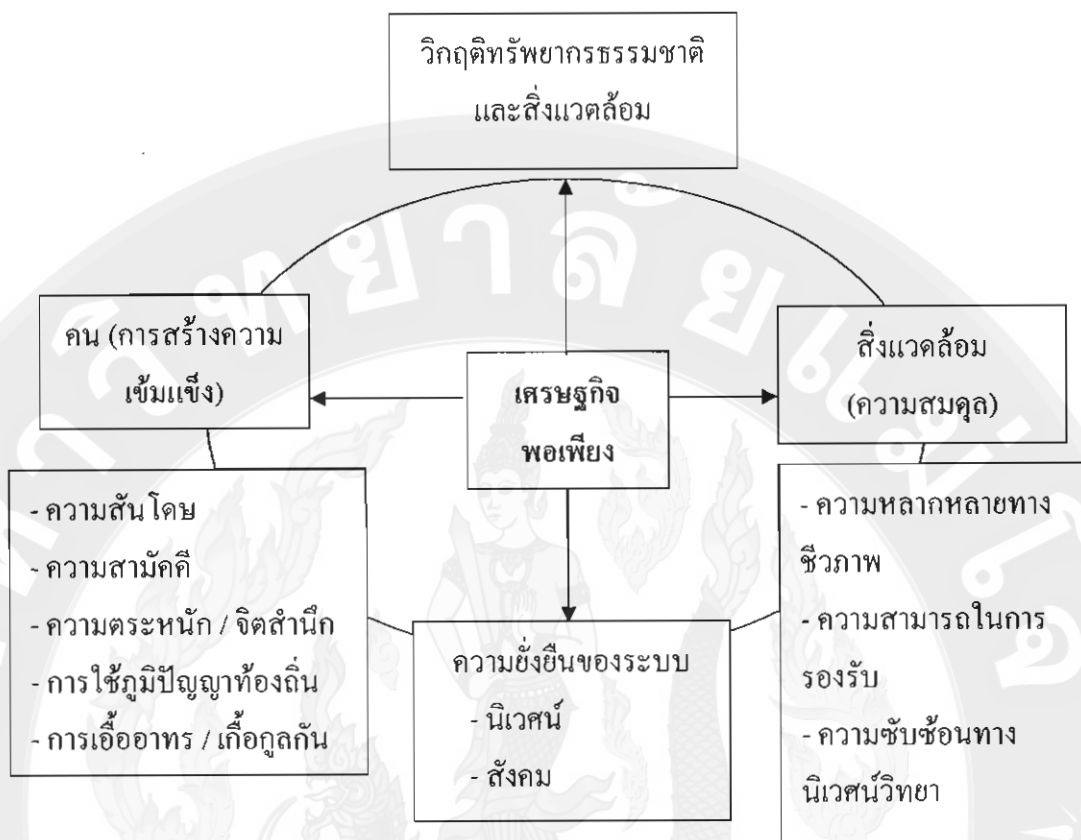
พ้นจากความป่วยไข้ทั้งใจกาย การสืบชะตานั้นได้ก้าวเลยมาถึงบ้านหลังที่ใหญ่กว่านั้นคือ สายน้ำและป่าไม้ที่รวมกันเป็นระบบนิเวศน์ของชุมชน เป็นหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิต การบวชป่าและสืบชะดาแม่น้ำดังกล่าวจึงเป็นสื่อและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติ และการปลูกพลัง ปลูกจิตวิญญาณของคน ชุมชนสาธารณะให้ลุกขึ้นมาปกป้องผืนป่า และสายน้ำในวิถีทางที่ยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”

มนัส สุวรรณ (2549) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนโดยเปรียบเทียบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

เศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เน้นการแก้ไขปัญหาที่ระดับย่อย คือ เริ่มที่ระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยแนวคิดดังกล่าวนี้เองจึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่ำ อาศัยความรู้ระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และสุดท้ายคือมีความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ

ด้วยทฤษฎีเชิงมนุษยนิเวศน์วิทยาซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การรักษาความสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้งสองจำเป็นต้องอาศัยหลักการจัดการทั้งที่ตัวมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้ทำหน้าที่ตามธรรมชาติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อความยั่งยืนของระบบเอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ทฤษฎีนี้ในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ ทรงสังเกตเห็นประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาว่าต้องแก้ไขทั้ง 2 ส่วน พระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง จึงมิได้มุ่งเน้นที่ความสมดุลของสิ่งแวดล้อมหรือความเข้มแข็งของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่ทรงเน้นให้จัดการทั้งสองส่วนควบคู่กันไป

ภาพ 4 หลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จากภาพ 4 แสดงให้เห็นว่า ในส่วนขององค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงการสร้างสมดุลทางธรรมชาติด้วยการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) ความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติ และความซับซ้อนเชิงนิเวศน์วิทยา (ecological complexity) หลักการของพระองค์ท่านคือ การแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ในอัตรา 30 : 30 : 30 : 10 เพื่อเป็นแหล่งน้ำ ปลูกข้าว ปลูกพืชผักผลไม้ และปลูกบ้านอาศัย เป็นลำดับ โดยให้แต่ละส่วนมีการทำงานอย่างเป็นระบบและมีหน้าที่สอดประสานกัน ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้จะทำให้เกิดความสมดุลของระบบ

ในส่วนของมนุษย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเริ่มที่การสร้าง ความเข้มแข็ง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในระบบและทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม พระองค์ทรงแนะนำให้คนรู้จักสันโดษ ประมาทตน รู้จักความพอดี มีความสมัครสมานสามัคคี มีความตระหนักและมีจิตสำนึกรับผิดชอบ ต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต และมีความเอื้ออาทรเกื้อกูลกันและกัน

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน

วัฒนธรรม ตามความหมายของภาษาไทย หมายถึง การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ส่วนความหมายตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2458 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย กลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประเทศ (ณรงค์ เส็งประชา, 2539: 56) โดยสรุป วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคมด้วย

การศึกษาชุมชนในเชิงวัฒนธรรมเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาที่เน้นการนำเสนออัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน โดยใช้ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ รูปแบบการผลิตการหาอยู่หากิน ศาสนาและความเชื่อมาเป็นแกนกลางในการวิเคราะห์ภาพชุมชนตลอดจนทำนายอนาคตความเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยเชื่อว่าคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญในการนำพาชุมชนนั้นข้ามวิกฤติทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความล่มสลายของชุมชน

การจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นเนื้อหาหลักที่ใช้อธิบายความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน โดยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นพิเศษเพราะเชื่อว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดขึ้นจากการสั่งสมเรียนรู้ สืบทอด หรือผลิตซ้ำมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการกับดิน น้ำ และป่าร่วมกัน นอกจากนี้ แนวความคิดนี้ยังเห็นว่า วัฒนธรรมของชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม ซึ่งแต่เดิมเทคโนโลยีการผลิตจะมีลักษณะเรียบง่าย ขณะเดียวกันกับที่ลักษณะทางกายภาพ (ธรรมชาติ) มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด หลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมนุษย์ไม่สามารถควบคุมให้เป็นไปตามต้องการจึงต้องมีการสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพยายามอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต การจัดความสัมพันธ์นี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่า เกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้การดำรงอยู่ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคง (กำไร แก้วเฮียง, 2542) ซึ่งจากการจัดความสัมพันธ์ภายใต้ระบบคุณค่านี้ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์มีความสมดุลยิ่งขึ้น

บำรุง บุญปัญญา นักพัฒนาอาวุโส (บุญเพรง) บ้านบางพูนและบุญเทียนทอง ประสาน, 2531 อ้างใน เสถียร ฉันทะ, 2542) เสนอว่า การให้ความสำคัญกับคุณค่าที่ดำรงอยู่ของชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นหนทางในการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน โดยอาศัย

กระบวนการศึกษาค้นหาวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชนจากประวัติศาสตร์ ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่เป็คุณค่าภายในชุมชน และนอกจากนี้ข้อค้นพบยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน

โดยในการศึกษาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น กาญจนา แก้วเทพ (2533: 78) ได้จำแนกระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวออกเป็น 3 มิติ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหน่วยย่อยและชุมชน และจะมีความคุ้นเคยและกระชับแน่นแฟ้นมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของตนเองและมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตรหรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อการดำรงรักษาภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างตามความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาได้ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้น

จะเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นการบูรณาการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ ในทุกมิติ เนื่องจากระบบความสัมพันธ์ของ สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นที่มา เป็นรากเหง้าของวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534: 3-7) แสดงทรรศนะไว้ว่า ความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเกื้อหนุนให้ความรู้ดำรงอยู่และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะเน้นหนักทางด้านอุดมการณ์เป็นสำคัญ องค์ความรู้ภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมธรรมชาติรอบข้างกับความเป็นคนของตนเองเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างมีเอกภาพ แล้วพัฒนากลับกรองสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิดอุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุลโดยเจตนามุ่งหมายเพื่อนำความรู้ที่ผ่านการอบรมสั่งสอนมาใช้ในการแก้ปัญหาสามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่าง

สงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้นี้เองที่เป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชน

ในเรื่องเดียวกันนี้ สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (เสถียร ฉันทะ, 2542) เสนอว่า โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนประกอบด้วย 3 ระบบที่สอดคล้องประสานกัน คือ

1. ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

3. ระบบทางความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม
อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ภายในชุมชนมิได้เกิดขึ้นภายในระบบปิด (close system) ดังนั้น ในความเป็นจริงขณะที่กระบวนการพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนเกิดขึ้นก็มีเงื่อนไขที่ทำให้ทำให้วัฒนธรรมหรือระบบคุณค่าของชุมชนเปลี่ยนแปลงด้วย

ณรงค์ เสร็จประชา (2539: 62) กล่าวว่า วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งสาเหตุหลัก แห่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ

1. เนื่องจากการทำนุบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อปรับปรุงทางสังคมของคนให้เจริญงอกงามขึ้น มีการคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ มีการปรับปรุงดัดแปลงวัฒนธรรมเดิมให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน
2. การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้แก่ สภาพของดิน ฟ้า อากาศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้มนุษย์ต้องคิดหาวิธีควบคุมการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์เปลี่ยนไป
3. การเปลี่ยนแปลงความต้องการของมนุษย์ โดยเหตุที่อนุบาลโดยเหตุที่มนุษย์มีเหตุวิปโยคสูงความนึกคิดของมนุษย์เป็นอย่างกว้างขวาง ฉะนั้นมนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาสิ่งตอบแทนสนองความต้องการของคนเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา
4. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทำให้มนุษย์ต้องหาวิธีการและสร้างระเบียบปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม
5. การเปลี่ยนแปลงหิบบัณฑิตวัฒนธรรม มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคที่การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้อย่าง ไร้พรมแดน ทำให้การเปลี่ยนแปลงหิบบัณฑิตวัฒนธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง
6. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้จากพัฒนาการของความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สังคมสร้างขึ้นเองหรือรับเอาจากสังคมอื่นมาใช้
7. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้เนื่องจากความประสงค์ของผู้มีอำนาจในสังคม

8. เนื่องจากการมองเห็นประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งของนั้น ๆ ทำให้ผู้คนรับเอาวัฒนธรรมนั้น ๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต

ในขณะที่ บุญเทียน ทองประสาน (2531: 141-143) เชื่อว่า การครอบงำจากอำนาจรัฐ ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว หรือการผลิตความคิด อุดมการณ์ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน เสรี พงษ์พิศ (2534: 43-46) สนับสนุนแนวคิดนี้โดยกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมว่าเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรม กล่าวคือ กระแสวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังไม่ได้ถูกทำลายเพียงแต่ถูกครอบงำไปส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากกระแสภายใต้กระบวนทรรศน์วิทยาศาสตร์ยุคใหม่ ที่อยู่ในยุคที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนวิถีตะวันตก โดยมีกลไกที่ถูกชักใยควบคุมจากส่วนกลาง (รัฐบาล) กระบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมที่ทำอย่างมีสติและปัญญาย่อมต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงคุณค่าของวัฒนธรรมต่อชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม สืบทอดคุณค่าดั้งเดิม โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น รู้จักวิเคราะห์แยกแยะระหว่างรูปแบบและเนื้อหาคุณค่าแท้ แนวทางคุณค่าเทียม เคารพในสิทธิของประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งพบว่า การพัฒนาในปัจจุบันมักจะไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการหยิบยกเอาวัฒนธรรมซึ่งเป็นเนื้อหาของชุมชนมาเป็นเครื่องมือของการพัฒนา ทำให้คนเหินห่างจากชุมชน ผลที่เกิดขึ้นคือ การทำให้เหินห่างจากวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนไปด้วย ทำให้เอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของคนเลือนหายไป

วิเชียร ชาบุตธนุชกริก (2542: 124) วิเคราะห์พื้นฐานของสังคมไทยผ่านความเชื่อและศาสนาพุทธว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงของวิทยาการทางวัตถุ (technology) ได้แก่การประดิษฐ์คิดค้นและการค้นพบความรู้ใหม่ ๆ ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งหักล้างกับความเชื่อหรือหลักคำสอนเดิมของศาสนา โดยเฉพาะเรื่องที่มีลักษณะเป็นอภิปรัชญา (metaphysic) ได้แก่ ความมีอยู่จริงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กฎแห่งกรรม และกำเนิดของจักรวาล เป็นต้น มีผลทำให้ความเลื่อมใสในศาสนาลดลงประกอบกับวิทยาการทางวัตถุนี้มีลักษณะของความแปลกใหม่และตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันอย่างรวดเร็ว จึงมีลักษณะของความดึงดูดความสนใจมากกว่าการศึกษาหลักธรรมทางศาสนา เมื่อหลักธรรมทางศาสนาถูกลดความสำคัญลงเพราะก็มีบทบาทในการเผยแพร่ธรรมะลดลงด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยม สภาพของสังคมอุตสาหกรรม เป็นสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น วิถีชีวิตของประชาชนก็มีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าสังคมเกษตรกรรม ค่านิยมของคนไทยได้เปลี่ยนแปลงไปหลายประการตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลง ค่านิยมที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางศาสนา ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับความเร่งรีบในการดำเนินชีวิต ค่านิยม

เกี่ยวกับความไม่เชื่อในชีวิตโลกหน้า หรือกฎแห่งกรรม ค่านิยมเกี่ยวกับการเอาตัวรอดเป็นที่ตั้งซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการลดความสำคัญของสถาบันศาสนา

3. การเปลี่ยนแปลงของสถาบันการศึกษา ในอดีตวัดเคยทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาของสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แม้ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาแบบนอกระบบโรงเรียน แต่ก็ถือว่าวัดมีความสำคัญและทำหน้าที่นี้เป็นหลักให้แก่สังคม จนเมื่อมีการจัดระบบศึกษาตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 วัดมีบทบาทในการจัดการศึกษาลดลง

4. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม จากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียการเปลี่ยนแปลงรูปแบบดังกล่าวมีนัยสำคัญอยู่ที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากผลิตเพื่อบริโภคเป็นผลิตเพื่อจำหน่าย ความสำคัญของระบบเศรษฐกิจนั้น มีผลกระทบต่อสังคมชนบทที่เป็นสังคมเกษตรกรรมอีกด้วย พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) ผู้ก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่) ได้กำหนดหลักการสำคัญของมูลนิธิไว้ว่า เศรษฐกิจและจิตใจต้องแก้ไขพร้อมกัน หมายถึง การพัฒนาที่ถูกต้องนั้น ต้องให้ชาวบ้านอิ่มท้องก่อน จึงจะเสนอหลักธรรมอันเป็นอาหารใจได้

5. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมที่มีความซับซ้อนไม่มากนัก ทั้งจำนวนประชากรในชุมชนและโครงสร้าง หมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีหน้าที่ให้การศึกษาเป็นที่ประชุมชุม เป็นที่จัดงานรื่นเริง เป็นโรงพยาบาล และอื่น ๆ แต่ในสังคมอุตสาหกรรมที่มีความซับซ้อน วันในปัจจุบันคงมีบทบาทเฉพาะเป็นที่ทำบุญหรือฟังเทศน์ ฟังธรรมเพียงอย่างเดียว ส่วนบทบาทอื่นก็ค่อยลดลงไป

ซึ่ง อเนก นาคะบุตร (2537: 73-79) ชี้ว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นฝั่งความยั่งยืนและความอยู่รอดของชุมชน โดยสรุปว่า การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนองค์ความรู้อันเป็นระบบของชาวบ้านที่สืบทอดหรือผลิตซ้ำสืบทอดกันมาเป็นเวลานานคือฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ

1. การใช้และการรักษาดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวมกันกับชีวิตชุมชน วิธีการผลิตการเกษตร วิธีการตีประเพณีและระบบความเชื่อที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา
2. ระบบคุณค่า ความเชื่อ
3. ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความเข้มแข็งของผู้ในแต่ละชุมชน

ชนเผ่ากะเหรี่ยง ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

ประวัติความเป็นมา

กะเหรี่ยง เป็นชื่อที่คนทั่วไปใช้เรียกกลุ่มชนชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง ที่อาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณภาคเหนือและตะวันตกของประเทศไทย ชื่อ กะเหรี่ยง เป็นชื่อที่เรียกตามอย่างมอญซึ่งเรียกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ว่า กะเรง ถิ่นฐานดั้งเดิมของกะเหรี่ยงอยู่บริเวณมองโกเลียเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ต่อมาได้หนีภัยสงครามมาอยู่ที่ทิเบต และเมื่อถูกคุกคามจากกองทัพจีน ก็ถอยร่นลงมาทางใต้ นับตั้งแต่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง จนกระทั่งลงมาถึงดินแดนลุ่มแม่น้ำสาละวินในเขตพม่า กะเหรี่ยงในประเทศไทยอาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดีและลิตตัง ตั้งแต่บริเวณเทือกเขาที่กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ตั้งแต่ทางเหนือสุดบริเวณเมืองตองยี จนลงมาได้สุดที่บริเวณคอคอดกระ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

กะเหรี่ยงในประเทศไทยเป็นกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาจากประเทศพม่าทั้งสิ้น การอพยพเข้ามาในยุคแรกมีสาเหตุมาจากการหนีภัยสงคราม ในสมัยพระเจ้าอลองพญา (อ่องเจยะ) ทำสงครามกับพวกมอญ ชาวกะเหรี่ยงได้หนีภัยเข้ามาในเขตแดนไทย และใน พ.ศ. 2428 เมื่ออังกฤษยึดพม่าเหนือได้และทำการปราบปรามชาวกะเหรี่ยงที่แข็งข้อต่ออังกฤษ ทำให้ชาวกะเหรี่ยงต้องอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกกระลอกหนึ่ง และเนื่องจากกะเหรี่ยงมีถิ่นฐานอยู่ตรงกลางระหว่างพม่าและไทย ซึ่งมีกจะผลัดกันยกทัพไปรุกเขตแดนกันและกันอยู่เนื่อง ๆ กะเหรี่ยงจึงถูกดันเป็นเชลยให้จัดเสบียงให้แก่กองทัพและนำทางให้ด้วย ระหว่างที่ถูกดันไปมาก็ได้หมายตาพื้นที่บางแห่งในเขตแดนไทยที่จะสามารถอยู่สงบ ๆ ไม่ถูกรบกวน ซึ่งดินแดนฟากตะวันออกของสาละวินขณะนั้นอยู่ในอำนาจของโยนก กะเหรี่ยงจึงเข้ามาสวามิภักดิ์ และตั้งรกรากอยู่ในลานนาไทยแถบแม่สะเรียงถึงเชียงใหม่ ซึ่งเดิมเป็นที่อยู่ของชาวลัวะหรือบางที่ก็อยู่ปะปนกัน จึงมีการรับเอาวัฒนธรรมลัวะเข้ามาและในสมัยอยุธยา ปราบกฏหลักฐานที่พระยาดำรงราชานุภาพได้เขียนไว้ในหนังสือไทยรบพม่าว่าครั้งเมื่อพระนเรศวรมหาราชทรงยกทัพไปตีเมืองตองอู ได้มีแม่ทัพคนหนึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยง และในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กะเหรี่ยงได้อพยพเข้าอยู่ในประเทศไทยเพิ่มขึ้น (สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุษย์พัฒน์, 2538: 1)

กะเหรี่ยงกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย

กะเหรี่ยงที่พบในประเทศไทยแบ่งออกตามลักษณะและความเป็นอยู่ได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กะเหรี่ยงสะกอ (Sgaw Karen)

คนไทยในภาคเหนือเรียกกะเหรี่ยงสะกอว่า ขางขาว ขางกะเลอ ขางป่า ขางเปยง แต่กะเหรี่ยงสะกอจะเรียกตัวเองว่า ปกาเกอญอ ซึ่งมีความหมายว่า “คน” หรือ “นั่นคือคน” เป็นกลุ่มกะเหรี่ยงที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย อาศัยอยู่ในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่, กาญจนบุรี, ราชบุรีและแถบชายแดนไทย - พม่า ทั่วไป

2. กะเหรี่ยงโปว (Pwo Kren)

คนไทยในภาคเหนือเรียกกะเหรี่ยงโปวว่า พล่อ โพล่ง ขางเด้าเด้า ขางบ้าน แต่กะเหรี่ยงโปวจะเรียกตัวเองว่า โพล่ง หรือ เยอโพล่ง มีจำนวนประชากรเป็นที่สองรองจากกะเหรี่ยงสะกอ อาศัยอยู่แถบจังหวัดเชียงราย, เชียงใหม่, แม่ฮ่องสอน, ลำพูน, ลำปาง, แพร่, ตาก, อุทัยธานี, กาญจนบุรี, ราชบุรี, เพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์

3. กะเหรี่ยงคะยา (Kayah), แบริ (Bre) หรือบเว (Bwe)

คนไทยในภาคเหนือและไทยใหญ่เรียกกะเหรี่ยงคะยาว่า ขางแดงหรือกะเหรี่ยงแดงพบจำนวนน้อย อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่บ้านห้วยเคือ และหมู่บ้านขุนห้วยเคือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4. กะเหรี่ยงตองสุ (Taungthu) หรือ พะโอ (Pa-O)

พม่าและไทยใหญ่เรียกชนกลุ่มนี้ว่าตองสุ, กะเหรี่ยงดำ (Black Karen) เนื่องจากผู้หญิงกะเหรี่ยงตองสุใส่ชุดสีดำ พบจำนวนน้อยมาก อาศัยอยู่ไม่กี่หมู่บ้านในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกเหนือจากกะเหรี่ยง 4 กลุ่มนี้แล้ว ยังมีกะเหรี่ยงกลุ่มเล็ก ๆ ที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทย และเป็นที่รู้จักกันดี คือ ปาดอง (กะเหรี่ยงคอบยาว) และกะยอ (กะเหรี่ยงหุยยาว) (สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุษย์พันธ์, 2538: 4; บือพอ กัมพจกุล, 2540: 11)

จำนวนประชากรและการกระจายตัว

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนพื้นที่สูงทั้งหมด โดยในปี พ.ศ. 2538 มีจำนวนประชากร 353,110 คน คิดเป็นร้อยละ 41.38 และในปี พ.ศ. 2540 มีจำนวนประชากร 353,574 คน คิดเป็นร้อยละ 35.67

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกระจายตัวอยู่ใน 15 จังหวัด ดังนี้ กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี กำแพงเพชร เชียงราย ลำปาง ลำพูน สุโขทัย อุทัยธานี เชียงใหม่ ตาก แพร่ และแม่ฮ่องสอน ซึ่งพบว่ากระจายตัวอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุด โดยในปี พ.ศ. 2538 มีจำนวนประชากร 123,630 คน และในปี 2540 มีจำนวนประชากร 111,420 คน

สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

1. การตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือน

1.1 การตั้งถิ่นฐาน

ชาวกะเหรี่ยงนิยมตั้งถิ่นฐานที่ระดับความสูงระหว่าง 700 - 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ถือว่าเป็นเขต Low Mountain ซึ่งพบว่าเป็นเขตป่าดงดิบ หรือป่าสนเขา โดยมีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนและตั้งรกรากในลักษณะถาวร นิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มก้นกระทะ ล้อมรอบด้วยเนินเขาใกล้กับแหล่งน้ำและป่าเบญจพรรณ มีไม้ไผ่เป็นหลักสลับกับป่าเต็งรังที่มีไม้พลวง ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ในการใช้สอยต่าง ๆ ได้ แต่ไม่นำไปทำไร่ เพราะดินไม่เหมาะสมและไม่นิยมตั้งหมู่บ้านบนภูเขาสูงหรือบนสันเขา (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 24-40)

1.2 การปลูกสร้างบ้าน

บ้านของชาวปกากะญอจะสร้างเพียงแค่อำพอกอยู่บนในครอบครัว พื้นที่ในบ้านเป็นที่ส่วนรวม ใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นที่หลับนอน นั่งเล่น กินข้าว รับประทานอาหาร ไม่จำเป็นต้องสร้างบ้านใหญ่โตอย่างคนในเมือง เพราะถือว่าคนเราเกิดมามีพื้นที่แค่เตาไฟ

โดยสร้างบ้านด้วยวัสดุที่หาได้จากในท้องถิ่น ส่วนมากจะใช้ไม้เนื้อแข็งทำโครงของบ้าน และใช้ไม้ไผ่ซึ่งสับและตีแผ่เป็นฟากมาทำพื้นบ้าน ฝาบ้าน ซื่อ แป ประคูด ส่วนหลังคามุงด้วยหญ้าคาที่ขึ้นอยู่ในไร่ที่ถูกทิ้งให้พักตัว หรือมุงด้วยใบตองคิงหรือใบพลวง ใบหวาย ที่ได้จากป่าแล้วแต่ความสะดวก

ปัจจุบันต้องปลูกบ้านด้วยไม้แผ่นก็เพื่อให้ดูเป็นการตั้งหลักแหล่งมั่นคงถาวร ตามหลักการของทางราชการ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 14; จันทบูรณ์ สุทธิ, 2538: 32; สุริยารัตนกุล และ สมทรง บุษย์พัฒน์, 2538: 13; กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญจา ศิลารักษ์, 2542: 59, 82, 85)

1.3 ลักษณะบ้านและการใช้ประโยชน์

บ้านกะเหรี่ยงสร้างแบบยกพื้นได้สูง การใช้ประโยชน์พื้นที่ต่าง ๆ ภายในบ้านมีรายละเอียดดังนี้ ห้องเอนกประสงค์ ใช้เป็นห้องรับแขก ห้องครัว ห้องอาหาร ห้องประกอบ

พิธีกรรม และห้องนอน ครอบครัวใดที่มีบุตรสาวโตแล้วอาจกันท้ายห้องด้วยฉากให้แยกนอนต่างหากกลางห้องมีเตาไฟซึ่งสร้างอยู่บนกระเบื้องดิน โดยใช้ก้อนหิน 3 ก้อนวางไว้สำหรับเป็นเตารับหม้อข้าวหรือกาน้ำ เหนือกระเบื้องดินจะสร้างชั้นวางของ ชั้นล่างสุดวางกระดิ่งข้าวเปลือก เพื่อให้ได้รับความร้อนจากเตาไฟ จะได้แห้งมากขึ้นทำให้ดำง่าย ชั้นที่อยู่เหนือขึ้นไปใช้วางเครื่องปรุงอาหาร หรือวางภาชนะที่ใช้ทำอาหาร บริเวณข้างเตาไฟนี้ใช้เป็นชานด้านในซึ่งอยู่ภายในชายคาบ้าน มีระดับเดียวกับพื้นห้องนอนมีแสงสว่างส่องถึง ใช้เป็นที่ทอผ้า เย็บผ้า สานกระบุง เป็นที่นั่งเล่นต้อนรับแขก ให้เป็นที่นอนของลูกชายที่ไม่อาจนอนร่วมห้องเดียวกับลูกสาวที่โตเป็นสาวแล้ว บางครั้งใช้เป็นที่นั่งนอนของแขกผู้ชาย ชานในมีบันไดลงบ้าน อยู่ในทิศทางตรงกันข้ามกับบันไดหลัก ถัดจากชานด้านในเป็นชานนอก ซึ่งมีระดับต่ำกว่าชานด้านในประมาณ 1 คืบ บันไดหลักของบ้านจะอยู่ที่ชานนอก เป็นที่วางภาชนะใส่น้ำ เพื่อใช้ล้างเครื่องใช้ ล้างหน้า ล้างมือ ฯลฯ และมีระเบียงที่ยื่นออกไปนอกหลังคา ใช้เป็นที่ตากผ้า และพืชผลที่ต้องทำแห้งเก็บไว้

ใต้ถุนบ้าน ใช้เป็นที่เก็บฟืน และเป็นเล้าไก่ คอกหมู ส่วนวัว ควายก็จะผูกไว้กับเสาใต้ถุนบ้าน ด้านข้างของบ้านที่มีหลังคาคลุมถึง จะมีครกกระเดื่องสำหรับข้าว นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่นั่งเล่น เลี้ยงไม้ ผ่าฟืน ฯลฯ

หลังคาบ้าน จะสร้างให้หลุบต่ำเพื่อป้องกันลมหนาว และเพื่อไม่ให้ลมพัดเข้าบ้านมากเกินไป เพราะจะทำให้ลูกไฟจากเตาไฟในบ้านปลิวไปติดหลังคาทำให้เกิดไฟไหม้ได้ นอกจากนี้บ้านกะเหรี่ยงไม่มีหน้าต่างหรือช่องลมจึงค่อนข้างมืด

ส่วนผู้กลางเก็บข้าวเปลือกและพืชผลจะสร้างแยกจากตัวบ้าน หากบ้านอยู่บนไหล่เขา ผู้กลางก็ต้องอยู่ต่ำกว่าตัวบ้าน ถ้าสร้างผิดไปจากธรรมเนียมที่ว่านี้เชื่อว่าจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้นในครอบครัว (สุริยา รัตนกุล และสมทรง นุรักษ์พัฒน์, 2538: 13)

2. ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงคือ การนับถือภูตผีปีศาจและวิญญาณของบรรพบุรุษ ต่อมาพระธรรมทูตได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งหมอดสอนศาสนาได้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ให้แก่พวกเขาต่าง ๆ แล้ว ทำให้ชาวกะเหรี่ยงหันมานับถือพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนามากขึ้น เนื่องจากสภาพชีวิตที่แร้นแค้น ปราศจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจและจิตใจ ชาวกะเหรี่ยงจึงยอมรับศาสนาใด ๆ ที่เข้ามาเผยแผ่โดยง่าย แต่จะนับเป็นการแน่นอนไม่ได้ว่ากะเหรี่ยงกลุ่มนั้นกลุ่มนี้นับถือศาสนาใดกันแน่ เช่น กะเหรี่ยงสะกอที่นับถือศาสนาคริสต์แต่ก็ยังมีความเกี่ยวข้องกับวัดในพระพุทธศาสนา เพราะบางคนถือว่าการทำบุญกับพระก็เพื่อหวังจะมีกินมีใช้ในภายหน้า ส่วนการบูชาผีบรรพบุรุษก็เพื่อให้สุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บป่วย ด้วยเหตุนี้ในหมู่บ้านปกากะญอจึงมีทั้งวัด โบสถ์และผู้ประกอบพิธีทางผิอยู่ร่วมกัน

สำหรับการนับถือผีนั้น ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าผีมีอยู่ทุกแห่ง ในป่า ในไร่นา ในลำธาร ผีและวิญญาณเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมและค่านิยมหลายประการ เช่น การอยู่หัวเดียวเมียเดียว การเลี้ยงดูพ่อแม่ที่แก่ชรา เป็นต้น ผีที่กะเหรี่ยงนับถือ คือ ผีบ้านเป็นผีเจ้าที่ที่คอยปกป้องดูแล หมู่บ้านและผีเรือนเป็นผีดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งคอยปกป้องรักษาบุตรหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ยังมีผีประจำไร่ ผีนา ซึ่งช่วยดูแลให้ผลผลิตไร่นาเจริญงอกงาม ดังนั้นจึงมีการเลี้ยงผีไร่ผีนา ก่อนปลูกข้าว และชาวกะเหรี่ยงมีความเกรงกลัวผีป่าที่คอยทำร้ายผู้คน ซึ่งมี 2 พวก คือ ผีป่าบก และผีน้ำ ผีป่าบกจะรวมไปถึง ผีป่า ผีภูเขา ผีเจ้าบ้าน ผีเจ้าเมือง ผีเจ้าที่ ผีหลวงและผีฟ้า ส่วนผีน้ำ ได้แก่ ผีที่สิงสถิตอยู่ตามลำห้วย ลำธาร บึง หนองน้ำ ดังนั้นเมื่อเจ็บป่วยเป็นไข้ อันเชื่อว่าผีกระทำ จึงต้องไหว้ผี โดยโปรยข้าวเปลือกข้าวสารเป็นการเช่นสรวงขอให้หายเจ็บหายป่วย (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 54; สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุษยพัฒน์, 2538: 26; กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์, 2542: 64)

3. โครงสร้างทางสังคม การปกครอง

โครงสร้างทางสังคม

โดยทั่วไปครอบครัวกะเหรี่ยงมีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วยพ่อแม่ลูก แต่ก็ยังปรากฏแบบครอบครัวขยายอยู่ด้วย เพราะมีบิดามารดาของฝ่ายหญิงอยู่ด้วย เพราะสังคมกะเหรี่ยงนับถือญาติฝ่ายมารดา เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่ในบ้านฝ่ายหญิง นับถือคณาญาติทางฝ่ายหญิง จนกระทั่ง 1 ปีผ่านไปหรือหากน้องสาวแต่งงาน ครอบครัวพี่สาวจึงจะแยกไปสร้างบ้านอยู่ใกล้ ๆ แต่สำหรับบุตรสาวคนสุดท้ายจะต้องอยู่กับพ่อแม่ไปตลอดแม้จะแต่งงานแล้วก็ตาม เพราะมีหน้าที่เลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ลูกคนสุดท้ายจึงได้รับมรดกที่นา วัวควายมากกว่าพี่ ๆ ครอบครัวใดที่ไม่มีลูกสาวลูกชายก็จะทำหน้าที่แทน บ้านใดที่แม่บ้านเสียชีวิตลง ต้องรื้อบ้านทิ้งแล้วสร้างใหม่ เพื่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วจะได้ประกอบพิธีกรรม เลี้ยงผีบรรพบุรุษได้

การปกครอง

หมู่บ้านกะเหรี่ยงเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ แต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นชาย เรียกว่า ฮี-ไซ ซึ่งเป็นผู้อาวุโส เป็นผู้สร้างทัศนคติของชาวกะเหรี่ยงทุกคน การยอมรับหรือขับไล่ใครออกจากหมู่บ้านจะถูกกำหนด โดยฮีไซทั้งสิ้นและเป็นผู้นำทางพิธีกรรม รวมทั้งรักษาจารีตประเพณี และกำหนดคบทลงโทษแก่ผู้ที่กระทำผิดประเพณี โดยจะขึ้นอยู่กับความหนักเบาของกรณี เช่น ดักเตือน ปรับใหม่เป็นเงิน ทำพิธีขอสมลาโทษ หรือไล่ออกจากหมู่บ้านแต่จะไม่ใช่ความรุนแรง เมื่อฮีไซตาย ลูกชายต้องรับตำแหน่งสืบต่อ ในปัจจุบันพบว่าทั้งหมู่บ้านจะไม่มีฮีไซ เพราะลูกชายไม่ออกสืบทอดตำแหน่งและคนอื่นที่ไม่ได้มีสายเลือดเดียวกันก็ไม่อาจรับตำแหน่งได้ ดังนั้นบางหมู่บ้านอาจมีผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากทางการ แต่ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็ยังมี

หมู่บ้านอาจมีผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากทางการ แต่ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็ยังมีบทบาทและมีความสำคัญอยู่ในสังคมกะเหรี่ยง (สุริยา รัตนกุล และ สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538: 25-26)

ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นกับป่า ดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นก็คือ การบุกเบิกป่าให้เป็นพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตร ในกระบวนการดำรงชีวิตก็ได้มีการสั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติ สามารถดำรงอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังแสดงออกในสุภาษิตของชาวปกากะญอว่า ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่อยู่ คนอยู่ไม่ได้ หรือ นกเงือกตาย 1 ตัว ไม้ไทร 7 ต้น เจียบเหงา ชะนีตาย 1 ตัว 7 ป่าวังเวง ภายใต้อาณัติความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาตินี้ มนุษย์ไม่มีอำนาจโดยตรงที่จะควบคุมธรรมชาติ แต่ผีสายเทวดาอารักษ์ ผู้ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์จะเป็นผู้ปกป้องรักษาป่าเขาถ้ำเนาไพร เช่น ชาวบ้านเชื่อว่าผีขุนน้ำดูแลรักษาป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน ผีฝ่ายและผีนาดูแลฝ่ายและนา และผีอื่น ๆ ที่อยู่อาศัยตามลำห้วยและในป่า ตลอดจนป่าช้าเผาศพหรือป่าบริเวณน้ำซับ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้พิทักษ์รักษา ดังนั้น จึงเป็นการไม่สมควรที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะย่างกรายไปรบกวน ดังนั้น การที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ จึงต้องขออนุญาตจากผีเจ้าป่าต่าง ๆ เสียก่อน และสามารถให้ทรัพยากรในระดับที่เพียงพอต่อความจำเป็นเท่านั้น โดยซ้ำประโยชน์จากส่วนที่ผลิตขึ้นมาใหม่ (flow) ได้เป็นประจํามากกว่าส่วนที่เป็นต้นทุน (stock) ซึ่งช่วยให้ระบบนิเวศมีความยั่งยืน ดังนั้นชุมชนจึงมีการตั้งกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ขึ้นเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจและไม่ลงโทษ นอกจากนี้ยังมีแสดงความกตัญญูต่อผีเจ้าที่ต่าง ๆ เช่น ผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลป่าต้นน้ำให้มีเพียงพอต่อการผลิตเป็นประจำทุกปี โดยการทำพิธีบวงสรวงผีขุนน้ำ เป็นต้น

ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ได้ช่วยเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่ามาหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกและแสดงออกในรูปของระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีของชาวปกากะญอที่นำสายสะดือเด็กแรกเกิดใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วไปแขวนไว้บนต้นไม้ใหญ่ในป่าใกล้หมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่าขวัญเด็กจะอยู่กับต้นไม้ จึงไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้ต้นนั้น จึงเป็นการช่วยอนุรักษ์ป่าและปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่า และความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับป่า สืบต่อไปยังลูกหลานรุ่นต่อไป

ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงนี้มีได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึง อุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็น พื้นฐานของการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ และจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีการปรับเปลี่ยนและ ประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (ยศ สันตสมบัติ และ วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2536: 64)

1. พิธีกรรมคืนป่าให้เจ้าที่ หรือ ค่าหล่อปกา เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความขอบคุณ เจ้าที่ที่ช่วยดูแลปกป้องรักษาให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ แผ่นดินชุ่มเย็น มีต้นไม้ มีสัตว์ป่าและสรรพสิ่ง ต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งปวง จะได้รับความคุ้มครองจากเจ้าที่ตลอดไป ทั้งยังเป็นการบอกย้ำว่าป่าคือ สถานที่อันควรเคารพ ไกรจะล่วงล้ำมิได้ โดยทำพิธีเลี้ยงเจ้าที่ต่าง ๆ เช่น เจ้าป่า เจ้าน้ำ เจ้าที่เจ้าดิน ไฟเจ้าชั้น ดินเจ้าชั้น เป็นต้น ทำพิธีในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี (กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญจา ศิลารักษ์, 2542: 85-87)

2. พิธีบวชป่า เป็นการนำเอาความเชื่อและพิธีกรรมตามแนวพุทธศาสนา มา ประยุกต์กับแนวการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้พื้นฐานความเชื่อที่ว่า งดเว้นจากการทำความชั่ว การเบียดเบียนธรรมชาติ ทำให้พื้นที่ป่าชุมชนที่มีการบวชป่าจะ ได้รับการคุ้มครองดูแลจากชุมชน กลายเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ที่ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้หรือทำไม้ดีไม่งามในพื้นที่ป่า นั้น โดยถือว่า ศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ป่าด้วย

การคัดเลือกต้นไม้ที่จะบวชนั้น จะเลือกต้นไม้ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ โดยเฉพาะคนและสัตว์ป่า นอกจากนั้นยังคัดเลือกต้นไม้ใหญ่ที่เป็นแม่พันธุ์หรือ พญาไม้ ซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นที่แข็งแรงเหมาะสมกับพื้นที่ และแพร่พันธุ์ได้เองตามธรรมชาติ รวมทั้ง ต้นไม้ที่มีขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ หลากหลายพันธุ์ เพื่อรักษาป่าให้คงความหลากหลายและเป็นแหล่ง ดันน้ำสืบต่อไป (โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น, 2539ก, ข; โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น, ม.ป.ป.)

3. พิธีสืบชะตา หรือ คุดล้อง เป็นพิธีของชุมชนร่วมกัน โดยนำไม้ไผ่ หรือ ไม้ท่อน ที่ลำต้นตรงยาวประมาณ 2 – 3 เมตร ไปวางค้ำที่ต้นไม้ใหญ่ ใกล้กับหมู่บ้าน หรือที่ต้นไม้ใหญ่ และจะใช้ต้นไม้นี้ประกอบพิธีกรรมทุก ๆ ปี ดังนั้นจึงห้ามมีการตัดฟันต้นไม้ต้นนี้อย่างเด็ดขาด (จันทบูรณ์ สุทธิ, 2538: 139)

การจัดจำแนกประเภททรัพยากรป่าไม้ของชาวกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงมีการจัดจำแนกประเภทป่า โดยใช้เกณฑ์ ในการจำแนกหลายประเภท เช่น จำแนกตามลักษณะและความสูง การใช้ประโยชน์และตามความเชื่อ มีรายละเอียดดังนี้

1. จำแนกตามลักษณะของป่า

1.1 กอเบ หรือป่าในเขตแห้งแล้ง แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1.1.1 แพะ โข้ หรือป่าแพะ ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เชิงเขาที่มีต้นไม้ขึ้นไม่หนาแน่นต้นไม้ป่าเป็นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็ก ส่วนประกอบของดินเป็นดินลูกรัง มีเนื้อกรวดและหินมากอากาศแห้งแล้ง

1.1.2 กอเบโข้ อยู่สูงจากแพะ โข้ไปอีกระดับหนึ่ง ต้นไม้ในป่าเป็นไม้ผลัดใบ (Dipterocarp) จำพวกเต็งรัง รวมทั้งป่าไผ่ ก็ถูกจัดอยู่ในป่าประเภทนี้ด้วย

1.2 เก่อเนอช่อทิ เทียบเคียงได้กับป่าเบญจพรรณ ซึ่งต้นไม้ที่ขึ้นเป็นลักษณะป่าโปร่งเช่น ป่าสนเกี้ยว อากาศค่อนข้างจะอบอุ่นถึงร้อนแห้งแล้ง

1.3 เก่อเนอ เป็นป่าที่ตั้งอยู่ตอนบนซึ่งเป็นเขตต้นน้ำชั้น 1 ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ

1.3.1 เก่อเนอพา หรือป่าผู้ชาย เป็นป่าโปร่ง ไม้หนาทึบ พบไม้ก่อ เหียง สนและกล้วยป่า อากาศชุ่มชื้นเย็นตลอดปี มีลักษณะคล้ายป่าดิบเขา

1.3.2 เก่อเนอหม้อ หรือป่าผู้หญิง เป็นที่มีลักษณะชื้นเย็นพบไม้ประเภทเถาวัลย์ ไม้ชั้นล่างจำพวก มอส เฟิร์น และอื่น ๆ อีกมากมาย มีความชื้นสูงมาก คล้ายคลึงกับป่าดิบชื้น

การจำแนกป่าเช่นนี้เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น ก่อเบ โข้ ไม่เหมาะกับการทำไร่เพราะดินไม่อุดมสมบูรณ์ ต้องหมุนเวียน 10 ปี ป่าที่เหมาะสมแก่การทำไร่ คือ เก่อเนอหม้อ ไม่เหมาะกับการทำไร่ เพราะอากาศเย็นชื้นมาก จะทำให้เมล็ดข้าวลีบ นอกจากนี้การเก็บเห็ดและหน่อไม้ จะเก็บจากกอเบ โข้ ส่วนสมุนไพรต้องไปหาในป่าเก่อเนอทุกประเภท เป็นต้น (จุฬินิจเกษมณี, 2539: 3-4; วรรณิการณ์ พรหมเสาร์ และเบญจาศิลารักษ์, 2542: 78-79)

2. การจำแนกประเภทป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์

2.1 ป่าใช้สอยรอบหมู่บ้าน นอกจากให้ความร่มเย็นแก่หมู่บ้านแล้วยังเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เป็นแหล่งเชื้อเพลิงเป็นที่อาศัยของสัตว์เล็ก และสถานที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านจะอยู่ในส่วนนี้ด้วย

2.2 ป่าช้า บริเวณนี้จะห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิด เพราะเกรงจะรบกวนวิญญูณบรรพบุรุษ ซึ่งอาจเป็นเหตุที่ทำให้เกิดเภทภัยขึ้นได้

2.3 ป่าพื้นด้วจากไร่ หรือป่าไร่เหล่า หมายถึง พื้นที่ที่เคยทำไร่แต่ได้พักฟื้นไว้ประมาณ 1-10 ปี ทำให้พันธุ์ไม้จำนวนไม่น้อยได้มีโอกาสเติบโต เนื่องจากไม่อาจเติบโตในป่าสมบูรณ์ที่มีความหนาแน่นของพืชพันธุ์ได้ ในช่วงปีที่ 1 ถึง 2 ของระยะฟื้นตัวจะมีหญ้าคาขึ้นหนาแน่น ซึ่งเมื่อแก่สามารถนำมาใช้เป็นวัสดุรองหลังคา และหญ้าคาเหล่านี้จะถูกทำลายโดยร่มเงาของต้นไม้ที่เติบโตขึ้นมาเป็นป่าทุติยภูมิ (จันทบูรณ์ สุทธิ, 2538: 33-34) ซึ่งป่าไร่เหล่านี้ยังเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค เก็บไม้พื้น ไม้ซ่อมรั้วและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าด้วย

2.4 ป่าห้วยนา เป็นพื้นที่ป่าเหนือคีนนาซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้หล่อเลี้ยงน่านน้ำเจ้าของทีนาจะเป็นผู้รักษาป่านี้ไว้เพื่อให้มีน้ำพอจะใช้หล่อเลี้ยงนาของตนเอง

2.5 ป่าขุนห้วย มักจะอยู่สูงกว่าและห่างไกลจากตัวหมู่บ้าน ถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่ไหลผ่านหมู่บ้าน คนในชุมชนต้องรับผิดชอบดูแล ห้ามบุกเบิกทีนาในป่านี้ แต่สามารถเก็บของป่าและล่าสัตว์ได้ รวมทั้งสามารถตัดไม้ไปใช้สอยได้แต่จำนวนไม่มากนัก (ชูพินิจ เกษมณี, 2539: 5)

3. การจำแนกป่าตามความเชื่อ

3.1 การจำแนกประเภทป่าตามความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่

3.1.1 ปกาดาคะโคะ เป็นพื้นที่ที่ควดอยอยู่ระหว่าง 2 ลูก มีลักษณะเป็นป่าที่บเชื่อว่าเป็นทางเดินของจิตวิญญูณบรรพบุรุษ และเป็นทางเดินของผี จึงห้ามทำการเพาะปลูกเนื่องจากเกรงว่าผีจะโกรธและทำร้ายให้เจ็บป่วย แต่สามารถหาอาหาร สมุนไพร และไม้พื้นจากป่าได้

3.1.2 ปก่าเคหมือเบอ เป็นป่าที่ขึ้นบนเนินลักษณะหลังเต่า มีสายน้ำล้อมรอบ มีลักษณะเหมือนเขียดแลว หรือกบขนาดใหญ่กไข่ ดินบริเวณนี้จะขึ้นมากเปียกชุ่มอยู่เสมอมีน้ำซึมตลอดเวลา เป็นแหล่งต้นน้ำ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และชาวบ้านเชื่อว่ามีผีแรงจึงห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

3.1.3 ปก่าเซมอปู เป็นป่าน้ำซับมีต้นไม้ใหญ่และมีน้ำจิ่งในบริเวณนั้นตลอดปี ซึ่งไหลลงสู่ลำห้วยถือว่าเป็นที่อยู่ของผีน้ำ ห้ามกินน้ำในบริเวณนี้

3.1.4 ปก่าทีหน้าจวะคีย หรือป่าขุนห้วยที่มีน้ำซึมซับออกมา เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ ชาวบ้านจะไม่เข้าไปตัดต้นไม้เพื่อใช้ประโยชน์เป็นอันขาด เพราะผีเชื่อว่ามีผีร้าย

โกรธและทำให้น้ำแห้ง แต่ถ้าจะตัดไม้ใช้สอยต้องตัดห่างออกมาจากบริเวณน้ำซับ 9 - 10 เมตร เป็นอย่างน้อย

3.1.6 ป่าปูติเป่อถ่อ เป็นป่าที่มีน้ำผุด เชื่อว่ามีน้ำคุดมาก ห้ามรบกวนเด็ดขาด

3.1.7 ป่าคำวี้โค่ เป็นบริเวณป่าที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีผีเจ้าที่แรงมาก

3.1.8 ป่าห้วนนา ชาวบ้านเชื่อว่ามีผีนาอาศัยอยู่ ชาวบ้านจะรักษาและห้ามไม่ให้ถางป่า บริเวณห้วนนาเป็นอันขาด

3.1.9 ป่าตาชัวไซ้ เป็นป่าช้าเก่าของหมู่บ้านมีผีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ห้ามเข้าไปบุกรุกทำลาย หากมีการบุกรุกถือว่าการหลบหลู่บรรพบุรุษอาจจะก่อให้เกิดการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว หมู่บ้าน และชุมชน

3.1.10 ป่าไต่หลู่เปกวดอเหลาะ เป็นตอยที่ตั้งอยู่ตรงกลางโดยมีลำห้วยสายเล็ก ๆ ขนาบข้างซ้ายขวา ต่ำลงมาข้างล่างจะเป็นพื้นที่นา คอยนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเพียงเท่านั้น ในช่วงเช้าที่พระอาทิตย์เริ่มทอแสง แสงจะส่องไปที่ภูเขา และสะท้อนไปที่ทุ่งนา ซึ่งชาวบ้านจะไม่เข้าไปถางป่าหรือทำอะไรในพื้นที่นี้โดยเด็ดขาด แต่สามารถเก็บของป่าได้

3.1.11 ป่าเคล่อ เป็นป่าที่มีต้นไทรหรือต้นโพธิ์ขึ้น เชื่อว่ามีเจ้าที่รักษาและคุ้มครอง

3.1.12 ป่าบวช คือ ผืนป่าสมบูรณ์ที่ชาวบ้านทำพิธีบวชป่าเพื่อคืนป่าให้กับเจ้าที่และให้ผืนป่านี้กลายเป็นแหล่งพันธุกรรมที่สำคัญต่อไป

3.1.13 ต่าคลอดลลือ คือ ป่ารอยพระบาท เป็นป่าที่ชาวบ้านเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จผ่าน ชาวบ้านให้ความนับถือมาก

3.2 การจำแนกประเภทป่าตามความเชื่อเรื่องพิธีกรรม

3.2.1 ป่าห้วยบ้าน ใช้ประกอบพิธีกรรมขอฝน และประกอบพิธีขอมาต่าง ๆ บริเวณนี้มักจะมีต้นไม้ใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีผีอาศัยอยู่ ชาวบ้านจะรักษาผืนป่านี้ไว้ โดยห้ามเข้าไปแผ้วถางโดยเด็ดขาด

3.2.2 ป่าช้า หรือ ป่าเฮ้ว ถือว่าเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษของชุมชน ชาวบ้านจะไม่เข้าไปดำเนินกิจกรรมใด ๆ โดยเด็ดขาดเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผู้ที่จากไปมีชีวิตที่ไม่เป็นสุข

3.2.3 ป่าเดปอ เป็นป่าที่ชาวบ้านนำสะดือของเด็กที่เกิดใหม่ไปแขวนไว้ที่ต้นไม้โดยถือว่าการตัดไม้ต้นนั้นเป็นที่รักษาขวัญของเด็กคนนั้นไปจนตาย และคนอื่นในหมู่บ้านจะไม่ตัดฟันต้นไม้ต้นนั้นเลย เพราะถือว่าการทำลายขวัญวิญญาณของเด็ก

3.2.3 ป่าเคปอ เป็นป่าที่ชาวบ้านนำสะดือของเด็กที่เกิดใหม่ไปแขวนไว้ที่ต้นไม้มือถือว่าต้นไม้ต้นนั้นเป็นที่รักษาขวัญของเด็กคนนั้นไปจนตาย และคนอื่นในหมู่บ้านจะไม่ตัดฟันต้นไม้ต้นนั้นเลย เพราะถือว่าเป็นการทำลายขวัญวิญญาณของเด็ก

3.2.4 ป่าปาโล เป็นผืนป่าที่ชาวบ้านนำเสื้อผ้าเครื่องใช้ของคนที่ยาแล้วไปฝังไว้ ซึ่งไม่ใช่ผืนป่าเดียวกันกับป่าช้า (ชูพินิจ เกษมณี, 2539: 5-6; ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทรวงศ์, 2541: 58-61; กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญจา ศิลารักษ์, 2542: 76-77)

นอกจากนี้ ปกาเกอญอยังแบ่งพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ออกเป็น 7 ชั้น ดังนี้ ชั้นที่ 1 คือ พืชและสัตว์เล็ก ๆ หน้าดิน รวมทั้งเห็ดรา ไม้เดือน จิ้งหรีด ชั้นที่ 2 ต้นไม้เล็กคลุมดิน ชั้นที่ 3 พุ่มเตี้ย ๆ ชั้นที่ 4 ต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งก้านสาขามากมาย ชั้นที่ 5 ตะไคร่น้ำ ชั้นที่ 6 ดอกเอื้องและกาฝาก และชั้นที่ 7 เถาวัลย์ (กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์, 2542: 72)

ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงต่อทรัพยากรไม้

1. ไม้หางปลา (เซหย่าแห่ม) คือไม้ที่แตกออกเป็น 2 กิ่งเท่า ๆ กัน คนปกาเกอญอจะไม่ใช้เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนในบ้านพุดจากกันไม่รู้เรื่อง และที่ห้ามเช่นนี้เพราะไม้ที่แตกออกเป็นสองกิ่งเท่า ๆ กันนี้ เป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์เหมาะที่จะเก็บไว้เป็นแม่พันธุ์
2. ไม้ที่มีเถาวัลย์หรือกาฝากขึ้น คนปกาเกอญอจะไม่ใช้เพราะเชื่อว่าถ้านำสร้างบ้านจะนำงูขึ้นบ้านตัวเอง ที่ห้ามเช่นนี้เพราะการตัดต้นไม้หลักจะทำให้พื้นที่ขึ้นพันตายไปด้วย
3. ไม้ที่มีสองต้นขึ้นเสียดสีกัน คนปกาเกอญอจะไม่ใช้เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้ทะเลาะกับเพื่อนบ้านบ่อย ๆ
4. ไม้ที่มีรังมดดำขึ้น คนปกาเกอญอจะไม่ใช้เพราะเชื่อว่าเป็นต้นไม้ที่เจ้าของแล้ว เช่นเดียวกันไม้ที่มีนกมาเจาะรู ถ้านำมาให้อยู่ไม่สบายเพราะไปแย่งบ้านคนอื่นมา รวมถึงไม้ที่อยู่ที่จอมปลวก หรือไม้ที่มีรังผึ้งเกาะอยู่ก็จะไม่นำมาใช้
5. ไม้ที่มีลำต้นแตกเป็นสองง่ามและมีแสงตะวันส่องผ่าน จะไม่ใช่ประโยชน์ เพราะเชื่อว่าเป็นทางเดินของตะวัน
6. ไม้ตัดต้นไม้ที่ถูกเลือกเป็นที่แขวนสะดือของเด็กแต่ละคน หรือ เคปอ
7. ไม้ตัดต้นไม้ทรงขนาดใหญ่เพราะเชื่อว่าเป็นที่สิงของเทพหม้อกาเขล่อ ซึ่งเป็นเทพผู้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ และยังเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์หลายชนิด
8. การตัดไม้ไผ่จะตัดไม่เกินกอละ 2 ต้น หน่อไม้เก็บได้ไม่เกินกอละ 2 หน่อ เพราะเชื่อว่าเก็บกินมากจะเป็นบาป

10. ห้ามตัดต้นมะม่วงป่า เพราะใช้ทำพิธีกรรมป้องกันโรคสัตว์และพิธีเรียกวัวควายที่หลงป่ากลับมา

11. กอไผ่แต่ละกอหากมีการตัดฟันมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนตาย ไผ่กอนั้นจะห้ามตัดไปอีก 3 ปี เพื่อให้กอไผ่กอนั้นได้เติบโตแตกหน่อเพิ่มจำนวน และเมื่อมีคนตายห้ามตัดไม้ไผ่เป็นเวลา 1 เดือน

12. ห้ามตัดไม้ที่อมน้ำ เพราะเชื่อว่าเป็นพยาธิ ไม้ดี หรือเป็นไม้ที่เก็บน้ำไว้

13. ห้ามตัดต้นไม้ที่ทำให้ขวานหัก เพราะเชื่อว่ามีผี หรืออาจเป็นเพราะไม้ชนิดนั้นเป็นไม้ที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าที่ป่า (ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทร์วงศ์, 2541: 62-63)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ คือ การทำความเข้าใจภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการของชาวปกากะญอ ความเป็นมา สถานภาพขององค์ความรู้ ตลอดจนการปรับปรุงยุคที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนปกากะญอ

สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านแม่ชะปู้ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

ประชากร

ชาวบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ แต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและพิธีกรรมเช่น หมอใจ หมอเรียกขวัญของชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน และผู้นำแบบเป็นทางการที่ได้รับการคัดสรรและแต่งตั้งตามรูปแบบการบริหารจัดการของรัฐและท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำทางศาสนา ตลอดจนผู้แทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในบ้านแม่ชะปู้ โดยไม่จำกัดเพศ วัย และสถานภาพทางสังคม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและขั้นตอนดำเนินการมีดังนี้

1. ผู้วิจัย จัดเวที และกระบวนการชุมชนแบบมีส่วนร่วมวิธีดำเนินการและกำหนดกิจกรรมรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันถึงข้อมูล องค์ความรู้ ทักษะ ความคิดเห็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการที่รอบด้าน โดยคณะทีมวิจัยดำเนินการออกแบบเครื่องมือ กระบวนการ และอำนาจการจัดการกระบวนการการพูดคุย ระดมข้อมูลในการแลกเปลี่ยนความคิด มุมมอง ข้อเสนอ ตัวอย่างเช่น แผนที่ประวัติศาสตร์ชุมชน แผนที่ต้นไม้ชีวิต แผนที่ต้นไม้ปัญหา แผนที่แม่น้ำชีวิต และแผนที่ปฏิทินการผลิตรอบปีเป็นต้น โดยครอบคลุม

ความสัมพันธ์ ความสำคัญต่อประเด็นภูมิเรื่องขวัญ 37 ประการตามความเชื่อ การปฏิบัติในวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวบ้านปกากะญอ บ้านแม่จะปู้ ทั้งหลักการคิด หลักการมองโลกของธรรมชาติ ป่า วิถีปฏิบัติสู่การกำหนดกิจกรรมและพิธีกรรมในการทำหน้าที่จัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่า และการจัดความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันของ คนกับขวัญ ชุมชน สังคม กับขวัญ และคน ชุมชน ขวัญกับ ทรัพยากรธรรมชาติป่า ตลอดจนสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างไร

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยเข้าไปอยู่อาศัยในหมู่บ้าน โดยใช้เวลาในหมู่บ้านให้มากที่สุดเพื่อสังเกต กิจกรรมในชีวิตประจำวัน ดูว่ากิจกรรมใดมีความหมายต่อชุมชนอย่างไรตลอดจนวิถีการดำเนิน ชีวิตประจำวันของคนในชุมชน โดยการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและจดบันทึกประจำวัน ตลอดจนการบันทึกภาพ โดยครอบคลุมประเด็นหลัก ดังนี้

- 2.1 กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและกิจวัตรประจำวันของคนในชุมชน
- 2.2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
- 2.3 การประกอบอาชีพ
- 2.4 ทักษะ ความคิดเห็นต่อเรื่องขวัญกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของ

ชุมชน

3. การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิธีการคือ นำแบบสัมภาษณ์ไป สัมภาษณ์กับผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ เช่น ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำธรรมชาติ ผู้สูงอายุ ฯลฯ เพื่อเป็นการ เก็บรายละเอียดข้อมูลที่ระดมจากเวทีกระบวนการประเด็นข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจนพอที่จะตอบ วัตถุประสงค์ได้ เป็นต้น โดยครอบคลุมประเด็นหลักดังนี้

- 3.1 ประวัติความเป็นมา และ โครงสร้างทางประชากรของชุมชน
- 3.2 ระบบเครือญาติและการจัดความสัมพันธ์ด้านการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน

ในชุมชน

3.3 ความเป็นมา นิยาม ความสำคัญของภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการของคน ปกากะญอ พิธีกรรม ศาสนาและความเชื่อ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.4 สาเหตุของการปรับตัว เปลี่ยนแปลงต่อภูมิปัญญา ความเชื่อ และการ เปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนา

3.5 วัฒนธรรมประเพณีในด้านต่าง ๆ ของชุมชนในรอบปี

3.6 กระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด ปลูกฝัง การอบรมสั่งสอนสืบสานรุ่นก่อน ต่อรุ่นหลัง

3.7 ความสัมพันธ์ของชาวปกากะญอกับขวัญต่อสังคม และทรัพยากรธรรมชาติและแวดล้อม

3.8 ปฏิทินการปลูกพืชและพิธีกรรมประจำปี

3.9 ปัจจัยสำคัญในการคัดเลือกการตั้งถิ่นฐาน

4. การสนทนากลุ่มเฉพาะเชิงลึก เป็นการสนทนาบางประเด็นที่ได้ข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งข้อมูลบางส่วนต้องมีการเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดยิ่งขึ้นและเพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ โดยการสนทนากลุ่มจะกระทำโดยคณะวิจัยร่วมกับผู้รู้ในชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้จากข้อมูล 2 ประเภท

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เน้นมโนทัศน์ โลกทัศน์ วิถีคิด ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องขวัญ 37 ขวัญของชาวปกากะญอ บ้านแม่จะปู่กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า เพื่อวิถีวัฒนธรรมชุมชนครบรอบด้านสมบูรณ์ ดังนี้

1.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

1.1.1 ลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ เช่นลำห้วย แม่น้ำ ภูเขา ป่า ดิน ลมฟ้าอากาศ

1.1.2 ลักษณะเศรษฐกิจสังคม เช่น การประกอบอาชีพ

1.1.3 สังคม เช่น ประชากร/ศาสนา/กลุ่มองค์กร /กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

1.2 สภาพการ และสถานภาพองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ มิติ นิยาม ความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาขวัญด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน ป่าของชุมชน

1.2.1 ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญา 37 ประการกับสัมพันธ์ระหว่างโลกทัศน์ วิถีคิด ความเชื่อ การนิยามธรรมชาติ และตนเอง ตลอดจนระบบคุณค่าในวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาขวัญของปกากะญอเอง ที่มีต่อระบบความรู้ทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าของชุมชนตามภูมิสังคม

1.2.2 ศึกษาถึงองค์ความรู้ ความเชื่อภูมิปัญญา 37 ประการกับสัมพันธ์ระหว่างโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อ การนิยามธรรมชาติ และตนเอง ตลอดจนระบบคุณค่าในวิถี

วัฒนธรรมของปกากะญอเองที่มีต่อระบบความรู้ทางการจัดการระเบียบสมดุระหว่างคนกับคนรอบครัว ชุมชน สังคมด้วยกันเองตามภูมิสังคม

1.3 ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข และวิเคราะห์เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงของการมองโลก หลักความคิด ความเชื่อ การนิยามธรรมชาติ และตนเอง และระบบความรู้ทางระบบความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา 37 ประการในวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติป่า

1.4 ศึกษาถึงแนวทางกระบวนการประยุกต์ให้ภูมิปัญญาของชุมชนให้คงอยู่สืบไปในการทำหน้าที่สร้างสรรค์สมดุลเชิงระบบที่ที่เกื้อกูลย่อยที่ถ้อยอาศัยต่อกันระหว่างมนุษย์คนในชุมชนและคนกับระบบทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า คนกับคนด้วยกัน ตลอดจนระบบของทรัพยากรธรรมชาติด้วยกันเอง

ขั้นตอนการดำเนินเก็บข้อมูล มีดังนี้

- 1) ประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับนักวิจัยพื้นบ้าน เพื่อเตรียมกระบวนการก่อนการจัดเก็บข้อมูลชุมชน
- 2) จัดเวทีชุมชนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ ความเชื่อภูมิปัญญาเรื่องขวัญ 37 ประการของปกากะญอ รวมทั้งปัจจัย เงื่อนไขอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้และการทำหน้าที่เรื่องขวัญตามความเชื่อของชาวปกากะญอ กับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า
- 3) จัดเวทีชุมชนระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนและพิจารณาถึงศักยภาพความรู้ที่มีเพื่อการสร้างสรรค์ให้ทำหน้าที่ต่อไป
- 4) จัดเสวนากลุ่มย่อย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูลเชิงลึกกับผู้รู้ เรื่องปัจจัย องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชุมชน
- 5) จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับขวัญและวิถีวัฒนธรรมชุมชนและบูรณาการความรู้ให้สอดคล้องกับสถานะสมัยต่อสถานการณ์ตามเงื่อนไขภูมิศาสตร์ สังคม และสังคมโลกปัจจุบัน
- 6) จัดเวทีอภิปรายเกี่ยวกับเงื่อนไข ปัจจัยต่อการปรับตัว เปลี่ยนแปลง และการทำหน้าที่ทั้ง ศักยภาพ ข้อจำกัด การคงอยู่ ดับสูญ และผุพังเกิดที่เกิดจากเหตุปัจจัยในชุมชน และเหตุปัจจัยจากภายนอกโดยเจ้าของความรู้ ภูมิปัญญาเอง
- 7) จัดเวทีนำเสนอ และเรียบเรียงผลการศึกษาร่วมกันในเวทีประมวลสรุปผลให้ผู้เกี่ยวข้องร่วมตรวจสอบความถูกต้องและปรับปรุงแก้ไข

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ข้อมูลจากเอกสารประกอบการศึกษาและเขียนในบางช่วง อันประกอบด้วยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของปกากะญอหรือกะเหรี่ยง สกกอ

ในประเทศไทยจากงานเขียนทางวิชาการ และโดยอาศัยทำการสอบถามกับชาวปกากะญอในพื้นที่ศึกษา และข้อมูลเชิงวิชาการที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญต่าง ๆ ที่มีการศึกษาในที่อื่น เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ประกอบกับงานศึกษาครั้งนี้ด้วย

การตรวจสอบข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ การตรวจสอบข้อมูลให้เกิดความแม่นยำและน่าเชื่อถือจึงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้วิจัยจึงเลือกการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งมีวิธีการ ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลและบุคคลอ้างอิง เพื่อความสมบูรณ์ในการตรวจสอบข้อมูล
2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย โดยตรวจสอบข้อมูลที่ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมา
3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกต พร้อมกับศึกษาข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบซ้ำถาม แลกเปลี่ยนข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูล และผู้รู้กรณีข้อมูลที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ชัดเจน

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยทางสังคมเชิงคุณภาพ วิเคราะห์จากผลการวิจัยจากข้อมูลโดยแบ่งเป็นกาวิเคราะห์ตีความจากเนื้อหาหลักความคิด การมอง โลกวิธีการทางปฏิบัติ ความเชื่อ กิจกรรม พิธีกรรม หรือวิถีปฏิบัติจากข้อมูลการวิจัยภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ กับการทำหน้าที่ด้านการจัดความสัมพันธ์ ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าตามภูมิสังคม โดยเจ้าของความรู้ภูมิปัญญาขวัญของชาวปกากะญอเอง

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านแม่ชะปู

ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านแม่ชะปูตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยอยู่ห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกเป็นระยะทางประมาณ 140 กิโลเมตร อาณาเขตของชุมชนล้อมรอบด้วยดอยสูง

ทิศเหนือ	ติดกับดอยโกหว่าชูซ่า บ้านหนองศรีฐาน ต.บ่อแก้ว อ.สะเมิง
ทิศใต้	ติดกับดอยกะโจ๊ะหรือดอยโตน บ้านทุ่งหลวง ต.แม่วิน อ.แม่วาง
ทิศตะวันออก	ติดกับ ดอยผาตาย บ้านขุนวิน ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันตก	ติดกับดอยม่อนยะ บ้านป่าไผ่ ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

พื้นที่ชุมชนทั้งที่ตั้งบ้านและพื้นที่ทำกินตั้งอยู่บนเขาสูง ระดับความสูงเฉลี่ย 980-1,600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ดอยต่าง ๆ ที่ล้อมรอบล้วนเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วยใหญ่น้อย ได้แก่

ดอยกะโจ๊ะ เป็นแหล่งกำเนิดแก่งปูโก๊ะ (ห้วยแม่ชะปู), เลอะพะโคโก๊ะ (ห้วยหินหลวง), ตะเต๊ะ โปโปโก๊ะ (ห้วยซุ่มวันน้อย), เส่แพลโก๊ะ (ห้วยเหล่าไม้เส่เพล), ลาดลือโก๊ะ (หรือห้วยตองสาด)

ดอยหม่อย่าโม เป็นแหล่งกำเนิดห้วยป้อย่าเหล่าโก๊ะ (ห้วยซุ่มใบตอง) มะกอกโก๊ะ (ห้วยมะกอก) หว่าเกรอะโก๊ะ

ดอยหม่อนย่าอาพา เป็นแหล่งกำเนิดห้วยโล่เก๊ะโก๊ะ (ห้วยนกกก) เกอะเนเคล่อโก๊ะ (ห้วยฝั่งตันโพธิ์) ฉกึบือโสโก๊ะ (ห้วยเหล่าข้าวหลือ), เบอะซ่าโก๊ะ (ห้วยฮือฮวก) เส่ทอโจโก๊ะ (ห้วยยาว)

ดอยห้วยน้ำจาง เป็นแหล่งกำเนิด ทิบราโก๊ะ (ห้วยน้ำจาง), เซ่พาทอโก๊ะ (ห้วยไม้สูง)

คอยคริชูโจ๊ะ เป็นแหล่งกำเนิดทีโโปโกละ (ห้วยน้ำลินน้อย), แนะมือโกละ (ห้วยเครื่องสัปรด), หน่ออู่รุโกละ (ห้วยน้ำออกู), บ่อโคโซโกละ (ห้วยสน) และฟือโคะโกละ (ห้วยงูเหลือม)

ระบบสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

บ้านแม่จะปู หรือ เกอปูคีร์ ในภาษาปกากะญอ เป็นชื่อที่ตั้งตามลักษณะทำเลของชุมชนที่มีลำห้วยชื่อ เกอปู ไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ซึ่งต่อมาได้เขียนไปตามสำเนียงภาษาไทยจนกลายเป็นชื่อ บ้านแม่จะปู ดังในปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบว่า บ้านแม่จะปูเป็นชุมชนปกากะญอเก่าแก่ ที่มีอายุถึง 267 ปี โดยสันนิษฐานว่า เคยอยู่ภายใต้การครอบครองของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะมาก่อน สังกัดได้จากหลักฐานการตั้งรกรากเดิมของชุมชน เช่น ป่าช้าเก่า และซากวัดร้าง ที่พบกระจายอยู่ ทั้งในเขตห่อมบ้านแม่จะปูหลวง และแม่จะปูเปียง

ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนเล่าว่า เมื่อชาวลัวะอพยพออกจากชุมชนนี้ไปในราวปี พ.ศ. 2287 นายอาจะ แซจะ ชาวปกากะญอได้นำชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งเข้ามาอาศัยแทนที่ และตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรจนถึงปัจจุบัน

ผลการสำรวจประชากรเมื่อปี พ.ศ. 2552 พบว่า บ้านแม่จะปู มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 223 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,087 คน ทั้งนี้ มีการตั้งถิ่นฐานแยกออกไปเป็นห่อมบ้านทั้งหมด 6 ห่อม คือ

1. ห่อมบ้านแม่จะปูเหนือ	37	หลังคาเรือน
2. ห่อมบ้านไหลทุ่ง	23	หลังคาเรือน
3. ห่อมบ้านแม่จะปูหลวง	43	หลังคาเรือน
4. ห่อมบ้านแม่จะปูใน	31	หลังคาเรือน
5. ห่อมบ้านแม่จะปูเปียง	66	หลังคาเรือน
6. ห่อมบ้านห้วยตอง	23	หลังคาเรือน

ปัจจุบันมีนายมุเสาะ เสนาะพรไพโร ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลสารทุกข์สุขดิบของลูกบ้าน ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อแก้ว และหน่วยงานราชการต่าง ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น การรับแจ้งเกิด ตาย และจดทะเบียนสมรสของลูกบ้าน กระจายข่าวสารข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และนำเสนอข้อมูล/ปัญหาของลูกบ้านให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ในด้านจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้กรอบจารีตประเพณีดั้งเดิมของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ ยังให้การเคารพนับถือแก่

1. ผู้นำทางจิตวิญญาณหรือ หมูโหว่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในชุมชนหลายด้าน ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกพื้นที่หรือทำเลที่ตั้งบ้านและชุมชน
 - 1.2 ประสานให้เกิดการหารือ พุดคุยกันระหว่างคนในชุมชน เช่น การหาหรือวันประกอบพิธีผูกข้อมือปีใหม่ เจริญเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง
 - 1.3 เป็นผู้นำชุมชนในการประกอบพิธีกรรม เพื่อป้องกันและปิดป่าปัญหา เช่น การขอฝน
 - 1.4 เป็นตัวแทนชุมชนในการเชื่อมความสัมพันธ์กับหมู่บ้านใกล้เคียง
 - 1.5 เป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้าน เป็นสัญลักษณ์ของความสงบสุข ร่วมเย็น
2. ร่างทรง หรือ พือพะโคะ หรือพือ โคะ เป็นหญิงพรหมจรรย์ที่ขออนุญาตจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และได้รับการคัดเลือกจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นที่กลางในการสื่อสารระหว่างปกากะญอกับเทพยดา หรือกับวิญญาณบรรพบุรุษปกากะญอ ผู้ที่จะเป็นร่างทรงนั้นต้องตั้งอยู่ในศีลในธรรม บทบาทสำคัญคือ คอยตักเตือน และปกป้องลูกหลานปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ให้อยู่อย่างสงบสุข
3. หมอขวัญ และ หมอผี เป็นผู้มีความรู้ได้รับการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ ทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำพิธีกรรมเรียกขวัญ และขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากคนหรือชุมชน ปัจจุบันในบ้านแม่ชะปู่มีหมอทำขวัญจำนวน 19 คน และหมอกำจัดผี สิ่งชั่วร้ายจำนวน 5 คน

ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการผลิตการเกษตรที่สำคัญของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่

จากการศึกษา พบว่า สภาพภูมิประเทศที่แวดล้อมไปด้วยภูเขาสูง มีที่ราบเป็นส่วนใหญ่บริเวณเชิงเขา และริมห้วย ทำให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินการเกษตร โดยเฉพาะที่นา เฉลี่ยเพียงครอบครัวละ 2 ถึง 3 ไร่ เท่านั้น และจากความจำกัดของขนาดพื้นที่ทำการเกษตรนี้เอง ทำให้ปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ส่วนใหญ่ทำการเกษตรเพื่อการยังชีพ (subsistent agriculture) เน้นการผลิตพืชอาหาร ให้พอเพียงกับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนมากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจ (commercial crops)

แหล่งอาหารและระบบการผลิตการเกษตรที่สำคัญของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ได้แก่ ไร่ นา สวน ป่าไม้ และน้ำ ซึ่งมีการจัดการแตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ไร่ข้าว หรือ ไร่หมุนเวียน

ไร่หมุนเวียนเป็นระบบการผลิตอาหารแบบดั้งเดิมของปกากะญอที่ค้ำจุนถึงข้อจำกัดของพื้นที่ทำการเกษตรของปกากะญอ ซึ่งพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นที่ลาดชันภายใต้ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนแต่ละครอบครัวไม่จำเป็นต้องครอบครองพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ไร่แต่ละแปลงมีขนาดเพียง 1 ถึง 2 ไร่ แต่ปลูกพืชพรรณที่หลากหลาย ผลผลิตที่ได้จากการทำไร่หมุนเวียนมีมากกว่า 40 ชนิด ซึ่งสามารถเก็บเกี่ยวได้ในเวลาที่แตกต่างกันเกือบตลอดทั้งปี อาทิ ข้าวไร่ ถั่วต่าง ๆ แดงกวา พักทอง พักเจียว เครื่องเทศ และสมุนไพรต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีอาหารบริโภคตลอดทั้งปี และสามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารของชุมชนได้

จากการศึกษาพบว่า การทำไร่ของบ้านแม่จะปูเป็นการทำไร่ในระบบหมุนเวียนที่พึ่งพาความสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นหลัก ดังที่ ปกากะญอบ้านแม่จะปูเปรียบเปรยว่า การทำไร่เปรียบเสมือนการเหยียบบนท่อนไม้ไผ่ หมายถึง ความไม่แน่นอนของผลผลิตที่ขึ้นอยู่กับคุณภาพดิน และสภาพดินฟ้าอากาศของแต่ละปี

ขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนเริ่มต้นจากการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการไร่ โดยประมาณต้นเดือนกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะเริ่มคัดเลือกหาพื้นที่ เมื่อได้ที่ที่เหมาะสมแล้วจะมีการทำเครื่องหมายเอาไว้ เพื่อแสดงให้ชาวบ้านคนอื่นทราบว่า พื้นที่นี้มีคนจับจองแล้ว ซึ่งในการคัดเลือกพื้นที่ทำไร่มีหลักเกณฑ์สำคัญ คือ ต้องไม่เป็นพื้นที่ป่าต้องห้าม ไม่ขัดกับข้อห้ามตามประเพณีในการเลือกพื้นที่ทำไร่ และไม่มีลางบอกเหตุมาขัดขวาง (ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับลางบอกเหตุนี้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้จะได้กล่าวอย่างละเอียดในลำดับถัดไป) หลังจากนั้นอีกประมาณสัปดาห์ต่อมา จะเริ่มลงมือตัดไม้ออกและปรับพื้นที่เพื่อการทำไร่ ณ ตอนนั้นหัวหน้าครอบครัวต้องตั้งจิตอธิษฐานให้ ไม่มีปัญหาอุปสรรคใดเกิดขึ้นและให้ได้ผลผลิตดี ซึ่งในขั้นตอนการปลูกข้าวไร่ ตามประเพณีจะมีการลงแขก โดยมีการแบ่งบทบาทของหญิงและชายอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ชายจะเป็นผู้แหงดินให้เป็นหลุม ส่วนหญิงจะเป็นผู้หยอดข้าว การทำการเกษตรในระบบนี้จะจบลงเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จในเดือนธันวาคม

หลังจากนั้นจะทิ้งพื้นที่ไร่ให้กลายเป็นที่รกร้าง เรียกว่า ไร่เหล่า หรือ ไร่ซาก เพื่อให้พื้นดิน ผืนป่า และระบบนิเวศค่อย ๆ ฟื้นความอุดมสมบูรณ์ขึ้นใหม่ตามธรรมชาติ และจนอีก 2 ถึง 10 ปี ปกากะญอบ้านแม่จะปูจึงจะเวียนกลับมาทำกินในพื้นที่เดิมอีกครั้ง โดยตลอดระยะเวลาที่คืนได้พักฟื้น ในไร่ซากจะมีพืชพรรณหลายชนิดงอกขึ้น และทั้งเป็นที่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ ในช่วงนี้ปกากะญอบ้านแม่จะปูสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น นำไม้มาใช้สอย เก็บหาอาหารและสมุนไพร เป็นต้น

ในการศึกษาเรื่องระบบการทำไร่หมุนเวียนหรือไร่ข้าวของปกากะญอบ้านแม่จะปู้ ยังพบอีกว่า มีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสื่อสาร อธิษฐาน บูชา และแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่

ตาราง 3 พิธีกรรมระหว่างในแต่ละช่วงของการทำไร่หมุนเวียน

เดือน	ช่วงเวลา	พิธีกรรม
- กุมภาพันธ์ - เมษายน - พฤษภาคม	- ช่วงปรับพื้นที่ ไร่ - ช่วงปลูก	- พิธีขออนุญาตเจ้าที่ เจ้าดิน พิธีขอฝนจากฟ้า - พิธีบูชาเทพแม่ข้าว พิธีเซ่นไหว้บูชาเจ้าแห่งไฟ และเทพารักษ์
- กรกฎาคม - สิงหาคม - กันยายน - ตุลาคม - พฤศจิกายน	- ช่วงข้าวออกงาม - ช่วงก่อนเก็บเกี่ยว - ช่วงเก็บเกี่ยว	- พิธีเลี้ยงเจ้าที่ไร่ขอพร พิธีเลี้ยงไร่ปีครึ่งควาญ พิธีเลี้ยงเจ้าไฟ พิธีเลี้ยงขวัญข้าว พิธีเลี้ยงไร่ไล่ความชั่ว - พิธีกินหัวข้าว หรือ พิธีกินข้าวหม้อแรกแห่งปี
- ธันวาคม	- ช่วงเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว	- พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญข้าว ระหว่างการนวดข้าว - พิธีขอบคุณและส่งนกขวัญข้าวขึ้นสวรรค์

แม้ว่าไร่หมุนเวียนจะมีประโยชน์นานัปการ แต่จากกรณีศึกษาของบ้านแม่จะปู้ พบว่า จำนวนชาวบ้านที่ยังทำไร่หมุนเวียนลดลงเรื่อยมา ปัจจุบันในบ้านแม่จะปู้มีพื้นที่สำหรับการทำไร่เพียง 180 ไร่ และมีชาวบ้านจำนวน 90 ครอบครัวเท่านั้นที่ยังคงทำไร่อยู่

การลดลงของจำนวนปกากะญอที่ทำไร่หมุนเวียนมีสาเหตุมาจากการที่ระบบการทำไร่ไม่ได้รับการยอมรับ และถูกตีค่าว่าเป็นการทำลายป่า พื้นที่ทำไร่จำนวนมากถูกรัฐประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ดังเช่นพื้นที่ทำกินส่วนหนึ่งของบ้านแม่จะปู้อยู่ในพื้นที่เตรียมประกาศเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่กล้าทำไร่และปรับตัวไปทำการเกษตรเชิงพาณิชย์มาก หรือผันตนเองออกไปทำงานนอกราชการเกษตร เช่น ไปรับจ้างในเมือง

นา

การมีที่นา หรือ การทำนา ถือเป็นสิ่งปรารถนาของปกากะญอทุกคน เพราะการมีที่นาสามารถหารันตีได้ว่าจะมีข้าวกินอย่างแน่นอน พื้นที่นาของบ้านแม่จะปู้ส่วนใหญ่จะอยู่ตามที่ราบลุ่มหุบเขา ริมน้ำ ลำธาร ที่สามารถผันน้ำเข้ามาได้ และเป็นการทำนาแบบขั้นบันได

เช่นเดียวกับการทำไร่หมุนเวียน ปกาเกอญอบ้านแม่จะปูมีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานหลายอย่าง โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน ได้แก่ เพื่อเป็นการขออนุญาตเจ้าที่น้ำ เจ้าที่ดินนำเอาน้ำเข้าสู่นา, การขอบคุณควายที่เป็นแรงงานในการไถนาเตรียมที่เพาะปลูกข้าว, และเป็นการขอบคุณฟ้าฝน ดินหรือที่ดิน ลมฟ้าอากาศอันเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการทำงาน

ตาราง 4 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในช่วงระหว่างการทำงาน

เดือน	พิธีกรรม	วัตถุประสงค์
-มิถุนายน -กรกฎาคม	- พิธีเลี้ยงฝ้าย	- ขอพรจากเทพยดาให้มาดูแลรักษาแหล่งน้ำไม่ให้เหือดแห้งและให้น้ำไหลลงไปทั่วผืนนา
-สิงหาคมหรือหลังจากปลูกข้าวเสร็จ	- ผูกขวัญควาย	- ขอบุณและขอขมาลาโทษต่อควาย

สวน

การทำสวนเป็นกิจกรรมที่ทั้งผลิตอาหารและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนปกาเกอญอ บ้านแม่จะปู จากการศึกษา พบว่า สามารถแบ่งประเภทของการทำสวนจากการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1. สวนครัว เป็นสวนที่อยู่ในหมู่บ้าน โดยปกติแล้วปกาเกอญอทุกคนรอบครัวจะมีไว้สำหรับปลูกพืชผักสวนครัวเช่น พริก มะเขือ อ้อย เผือก พัก บวบ มะระ และอื่น ๆ
2. สวนบริเวณหัวไร่ปลายนา เป็นสวนที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน แต่จะอยู่ใกล้กับพื้นที่นาหรือที่ไร่ สวนประเภทนี้ไม่ได้มีทุกรอบครัว พืชที่ปลูกในสวนนี้เช่น กลัวย มะละกอ มะม่วง ขนุน เป็นต้น

3. สวนในหมู่บ้านร้าง เป็นสวนเก่าของคนที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนและได้ปลูกพืชผัก ผลไม้เอาไว้ เมื่อคนเหล่านั้นอพยพไปที่อื่น พืชพรรณเหล่านี้จะยังคงเติบโตให้ปกาเกอญอทุกคนเข้ามาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ เพราะถือว่า สวนประเภทนี้เป็นสมบัติของส่วนรวม

ป่าไม้

ชุมชนปกาเกอญอบ้านแม่จะปูเรียกพื้นที่ป่าโดยรวมว่า ป่าชุมชน แต่แบ่งประเภทของป่าตามระเบียบในการจัดการของชุมชนออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. ป่าชุมชนอนุรักษ์ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนสงวนไว้เพื่อการอนุรักษ์เท่านั้น ห้ามบุคคลใดเข้าไปหาประโยชน์อย่างเด็ดขาด ปัจจุบันในบ้านแม่จะปูที่เขตพื้นที่ป่าที่เป็นป่าอนุรักษ์

จำนวน 14,000 ไร่ จากพื้นที่ชุมชนทั้งหมด 26,000 ไร่ ส่วนใหญ่แนวคิดในการกันเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ และการกำหนดกฎระเบียบในการจัดการพื้นที่ป่านั้นจะให้ความเชื่อดั้งเดิมของปกากะญอเป็นเกณฑ์ ดังนี้

ตาราง 5 ประเภทป่าอนุรักษ์ ความเชื่อ และข้อปฏิบัติของชุมชน

ประเภทป่า	ความเชื่อ	ข้อห้าม
- ป่าหวงห้ามที่มีจิตชั่วสิงสถิตย์	- เป็นที่สิงสถิตย์ของผีหรือเป็นทางผ่านของภูตผี ลักษณะป่าจะมีต้นไม้ที่ขนาดเท่า ๆ กันจำนวนมาก มักเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สัตว์เลื้อยเช่นวัวและควายมักจะไม่เดินเข้าไปในป่าบริเวณนี้	- ห้ามเข้าไปทำไร่หรือตัดไม้อย่างเด็ดขาด การปฏิบัติตามข้อห้ามนี้อย่างเคร่งครัดจะทำให้หมู่บ้านมีความร่มเย็นเป็นสุข แต่หากมีใครฝ่าฝืนข้อห้าม จะทำให้หมู่บ้านนั้นได้รับความทุกข์ร้อน หรือคนในครอบครัวที่ละเมิดข้อห้ามจะเสียชีวิต
- ป่าเขาน้ำล้อม	- เป็นที่อยู่อาศัยของภูตผี มีลักษณะเป็นป่าที่อยู่บนเนินเขาที่มีลำห้วยสองสายไหลล้อมรอบและมาบรรจบกัน	- ห้ามเข้าใกล้และเข้าไปทำประโยชน์ โดยเฉพาะห้ามเข้าไปตั้งบ้านอย่างเด็ดขาด
- ป่าราบเขาล้อมรอบ	- เป็นป่าที่มีภูตผีเป็นเจ้าของ มีลักษณะเป็นป่าบนที่ราบลุ่ม ใกล้บริเวณลำห้วยที่มีเขาล้อมรอบหรือเป็นต้นน้ำ	- ห้ามผู้ใดเข้าไปทำกิจกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น เช่น ห้ามทำไร่ ห้ามสร้างหมู่บ้าน ห้ามเบิกนา และห้ามนอนค้างคืน
- ป่าต้นโพธิ์ต้นไทร	- ต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นต้นไม้ของภูตผี เป็นเส้นทางเชื่อมค่อระหว่างวิญญานบรรพบุรุษกับปกากะญอ โดยเฉพาะต้นโพธิ์ต้นไทรที่มีขนาดใหญ่และมีโพรงจะมีการนำศพทารกไปเก็บไว้	- ห้ามตัดต้นโพธิ์ต้นไทรอย่างเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นการทำบาปต่อลูกหลาน และเชื่อกันว่า ผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามจะไม่มีลูกหลานสืบตระกูล หากหมู่บ้านใดเคารพและรักษาต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นอย่างดี จะทำให้หมู่บ้านนั้นมีความสงบและร่มเย็นอย่างแท้จริง

ตาราง 5 (ต่อ)

ประเภทป่า	ความเชื่อ	ข้อห้าม
	โดยเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษ คอยอยู่ที่นั่น และยังเชื่อกันว่า หากต้นไม้โพธิ์ต้นไทรถูกโค่นลง จะทำให้เกิดความเจ็บเหงาแก่ สัตว์ป่า และลูกหลานปลา เกอะญอ	

2. ป่าชุมชนใช้สอย หรือ คู เมอ เอาะ เป็นพื้นที่ป่าที่ปกากะญอสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งการเก็บหาอาหาร สมุนไพร นำไม้มาสร้างบ้านหรือใช้ประโยชน์ แต่ทั้งนี้การใช้ประโยชน์ต้องทำร่วมกันกับการดูแลรักษา เพื่อคงความสมดุลและส่งต่อให้ลูกหลานปกากะญอได้ใช้ประโยชน์สืบไป ปัจจุบัน บ้านแม่ชะปู่กำหนดพื้นที่ป่าใช้สอยที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ประมาณ 1,500 ไร่ โดยสภาพป่าบริเวณที่เป็นป่าใช้สอย ส่วนใหญ่เป็นป่าสนเขา ซึ่งมีไม้สนและไม้ก่อเป็นไม้ส่วนใหญ่ และส่วนหนึ่งเป็นป่าเต็ง รัง และป่าแพะ

ป่าชุมชน เป็นแหล่งอาหารที่ใหญ่ที่สุดของชุมชน ช่วยให้ปกากะญอบ้านแม่ชะปู่สามารถลดรายจ่ายของครัวเรือนโดยเฉพาะค่าอาหารได้อย่างมาก นอกจากนี้ อาหารจากป่าชุมชนยังเป็นอาหารที่สะอาด ปราศจากสารเคมี และสามารถเก็บหาได้ตามฤดูกาลตลอดทั้งปี

ตาราง 6 แสดงช่วงเวลาและชนิดพืชที่เป็นป่าชุมชน

ช่วงเวลาที่สามารถเก็บหาได้	ชนิดของอาหาร
- ตลอดทั้งปี	- เห็ดหูหนู ผักกูด ผักหนาม กล้วย ชำ ลิ้นฟ้า (เพกา) บอน มะเขือ พวง ผักเพ็ชร์ ฟาน ใบบัวบก ผักชีฝรั่ง หน่อหวาย ฝรั่ง
- มกราคม	- เห็ดลม
- กุมภาพันธ์	- ดอกแค มะกอก
- มีนาคม	- มะขามป้อม ยอดชาจอมปลวก
- เมษายน	- ผักหวาน ผักชะอม ผักหม ผักหน้าง ผักบ้ำไหส้ม ผักกุ่ม

ตาราง 6 (ต่อ)

ช่วงเวลาที่สามารถเก็บหาได้	ชนิดของอาหาร
- พฤษภาคม	- เห็ด โคนปลวก เห็ดแก่น เห็ดถอบ เห็ดแข็งขาว เห็ดสวิง เห็ดคราก ไผ่ มะระจีนก หน่อถั่ว คอกก้าน
- มิถุนายน	- เห็ดหล่ม เห็ดไข่ กระชาย คอกคิน มะไฟ มะม่วงป่า ตะไคร้ต้น มะหลอด
- กรกฎาคม	- เห็ด โคน เห็ดอ่อน เห็ดฝอย เห็ดปู เห็ดเหลืองไก่ฟ้า
- สิงหาคม	- เห็ดกอซาง เห็ดขาวนวล มะแฟน ลูกหว่า
- กันยายน	- หน่อไม้บึง หน่อไม้ซาง หน่อไม้ไร่ หน่อไม้หก หน่อไม้ข้าวหลาม
- ตุลาคม	- ลูกก่อ ผักเผ็ด ส้มป่อย มะก้วย
- พฤศจิกายน	- หนอนไม้ไผ่ (รด่วน)
- ธันวาคม	- ดอกตัง ดอกว่านหมาแดง

น้ำ

น้ำ ตามความหมายของปกากะญอบ้านแม่จะปูครอบคลุมไปถึงแหล่งน้ำหลายประเภท ทั้งน้ำจากฟ้าคั้นน้ำฝน น้ำตามแม่น้ำลำคลอง และน้ำใต้ดิน ซึ่งจากการการศึกษาพบว่า ในแหล่งน้ำแต่ละประเภทมีความเชื่อและข้อห้ามที่แตกต่างกัน ดังแสดงในตารางที่ 7

ตาราง 7 ความเชื่อและข้อห้ามที่เกี่ยวกับน้ำ

ประเภทของแหล่งน้ำ	ความเชื่อ	ข้อห้าม
- แม่น้ำหรือลำธาร	- แม่น้ำลำธารทุกสายมีเจ้าที่ ซึ่ง เจ้าที่ของแม่น้ำลำธารเรียกว่า นาที ซึ่งมนุษย์ต้องเคารพยำเกรง	- ห้ามอุจจาระหรือปัสสาวะลง ไปลำห้วย และแม่น้ำ ลำธาร และห้ามตัดต้นไม้บริเวณต้นน้ำ ลำธาร มิเช่นนั้นจะถูกลงโทษ ด้วยการทำให้เจ็บป่วย และต้อง ทำพิธีขอขมาต่อหน้าที่ด้วยเช่น

ตาราง 7 (ต่อ)

ประเภทของแหล่งน้ำ	ความเชื่อ	ข้อห้าม
- น้ำลอด	- มีลักษณะเป็นลำห้วยหรือแม่น้ำที่ลอดเข้าไปในถ้ำหรือภูเขา เชื่อว่า มีเจ้าที่เป็นภูติผีหรือเป็นงู เช่นงูเหลือม และพญานาค	ไหว้ด้วยหมูหรือไก่ ในทางตรงข้ามหากเราเคารพยำเกรง นานทีจะคอยปกป้องคุ้มครองชีวิตให้ร่มเย็นเป็นสุข
- น้ำผุด	- เป็นที่อยู่ของเจ้าแห่งน้ำ เป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่ปกาเกอะญอให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างยิ่ง	- ห้ามกล่าวคำหยาบหรือคำสาปแช่งเมื่อล่วงล้ำเข้าไปในบริเวณน้ำลอด
- โป่ง หรือ ดินโป่ง	- เป็นที่อยู่ของเจ้าแห่งน้ำ เป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่ปกาเกอะญอให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างยิ่ง	- ห้ามผู้ใดรบกวณและทำลายต้นไม้ในบริเวณนี้ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วย
- น้ำฝน	- เป็นสถานที่ที่เจ้าป่าเจ้าเขาอุทิศให้กับสัตว์ป่า โดยเฉพาะสัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น กระต๊อง ควายป่า กวาง เก้ง และแรด จึงเป็นพื้นที่อยู่ในความคุ้มครองของเจ้าป่าเจ้าเขา	- ห้ามตัดไม้บริเวณรอบ ๆ โป่ง
	- เป็นน้ำที่เทพดาประทานลงมาหล่อเลี้ยงมนุษย์และผืนดิน	- ห้ามผู้ใดฝ่าฝืนถือว่า ผู้นั้นทำบาปร้ายแรงต่อสัตว์ป่าที่มากินโป่ง
		- ห้ามประพาศิคนิกาม หรือ ผิดลูกผิดเมีย เพราะจะทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล

วิธีคิดและมุมมองต่อโลกของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ ผ่านภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ

ความหมายของขวัญ

ปกากะญอเชื่อว่า โลกทั้งมวลและทุกสรรพสิ่งล้วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน มนุษย์ไม่ได้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่แวดล้อมตนเอง ความสัมพันธ์ของมนุษย์และมวลสรรพสิ่ง นั้นมีความซับซ้อน ต่างมิติ และต่างระดับชั้น ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่เหนือความสามารถที่องค์ความรู้ทาง กายภาพที่จับต้องได้ของมนุษย์หรือระบบเหตุผลจะสามารถพิสูจน์ได้หรือหาคำตอบได้เสียทั้งหมด

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องขวัญของปกากะญอคือ การอธิบายความหมายของจิต วิญญาณชั้นสูงของสรรพสิ่งในธรรมชาติ และพลังในการกำหนดวิถีของโลกที่สมดุล ขวัญถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการเตือนให้มนุษย์ตระหนักถึงสายใยความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งของธรรมชาติ ประกอบ กับสอนให้มนุษย์เรียนรู้จากสรรพสิ่งในธรรมชาติที่ดำรงอยู่ก่อนที่มนุษย์จะถือกำเนิดขึ้น

จากการศึกษาภูมิปัญญาขวัญของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู้พบว่า ความสมดุลของ มนุษย์และธรรมชาติจะดำรงอยู่ได้ด้วยขวัญ 37 ประการ ที่อิงกับวิธีคิด และวิธีการมองโลกของปกากะ ญอมาตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ไปจนถึงการใช้ชีวิตประจำวัน โดยพบว่า สามารถแบ่งได้ เป็น 3 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ 1) ขวัญที่สถิตย์อยู่ในตัวมนุษย์ 2) ขวัญที่สถิตย์อยู่ในสัตว์ชนิดต่าง ๆ และ 3) ขวัญที่สถิตย์ในข้าว

วิธีคิดและมุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาขวัญ 37 ประการ

ขวัญแต่ละประการล้วนมีความหมายเชิงซ้อนที่มีนัยในการสั่งสอนชาวปกากะญอ บ้านแม่ชะปู้ให้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ เข้าใจ และเคารพธรรมชาติ ซึ่งหมายรวมไป ถึงหลักการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างเป็นสุขภายในสังคมปกากะญอด้วย

ตาราง 8 วิธีคิดและมุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาขวัณ 37 ประการ

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
1. ขวัณมือซ้าย	- มิตรหรือญาติ เป็นหลักคิดในการจัดความสัมพันธ์ของตนเองกับญาติและมิตรสหาย	- การกระทำใด ๆ ที่ไร้มิตรและการเกื้อกูลสนับสนุนจากคนรอบข้างแล้ว การนั้นไม่อาจสำเร็จลงได้
2. ขวัณมือขวา	- คนในครอบครัว เป็นหลักคิดในการสร้างความเข้าใจในครอบครัว	- ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานในการให้กำเนิด เลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนปกาเถะญอ - การกระทำใด ๆ ที่ขาดความเข้าใจหรือการสนับสนุนจากคนในครอบครัว การนั้นไม่อาจสำเร็จลงได้
3. ขวัณเท้า	- แผ่นดินถิ่นเกิด และแหล่งน้ำ ที่เอื้อให้ปกาเถะญอมีชีวิตอยู่ได้	- ปกาเถะญอมีชีวิตอยู่ได้เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นฐานรองรับชีวิต ดังนั้น ต้องดูแลรักษา สร้างสมดุลเพื่อให้คงอยู่และสามารถใช้ประโยชน์ได้สืบไป
4. ขวัณกระหม่อม	สมองหรือปัญญา	- การเตือนปกาเถะญอให้ดำเนินชีวิตด้วยสติ ใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง - การเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้เบิกนำความรู้ และภูมิปัญญาไว้ให้ปกาเถะญอรุ่นหลัง - การเรียนรู้และเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์อย่างค่อเนื่อง
5. ขวัณดวงจิต	- จิตใจ หรือ จิตสำนึก	- การกระตุ้นให้ปกาเถะญอมีจิตสำนึกหรือตระหนักในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล และยั่งยืน

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
6. กุ้ง	- มีความว่องไว เคลื่อนไหวได้อย่างรวดเร็ว รับมือกับการโจมตีของศัตรูหรืออันตรายต่าง ๆ ได้ดี	- สอนให้ปกากะเณยรู้คุณค่า เห็นคุณค่าและบุญคุณของบุคคลหรือธรรมชาติที่ช่วยเหลือตน - การเอาตัวรอดจากศัตรู - เรียนรู้ที่จะหลบหลีก การถอยเพื่อจะรุกในครั้งหน้า
7. หอย	- เคลื่อนไหวช้า แต่มั่นคง ส่วนใหญ่มักจะเดินไปข้างหน้าไม่มีถอยหลังและจะทิ้งรอยทางไว้ให้เห็นเมื่อเดินผ่านไป	- การวางตัวเป็นผู้ใหญ่ที่หนักแน่น เก็บซ่อนอารมณ์ความรู้สึก และมีความสุขรอบคอบ - มีความเป็นผู้นำ สร้างแนวทางไว้ให้คนอื่น ได้เรียนรู้ และเป็นแบบอย่าง
8. ปู	- สามารถอาศัยอยู่ได้ทั้งบนบก ในน้ำ หรือแม้แต่ใต้น้ำ และลอกคราบในบางช่วงเวลา เมื่อเผชิญหน้ากับศัตรู ถ้าประเมินว่าศัตรูมีจุดอ่อน/อ่อนแอกว่า จะโจมตีจุดอ่อนและฆ่าทิ้ง	- การใคร่ครวญพิจารณาตนเอง และผู้อื่น - การอ่อนน้อมถ่อมตน เข้าใจจังหวะของชีวิตที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เท่าทันปัจจุบันและอนาคต
9. ปลา	- สามารถว่ายน้ำได้ มีความว่องไว ว่ายน้ำได้ทุกทิศทางทั้งแนวราบและแนวตั้ง โดยการเรียนรู้กระแส น้ำ มีความฉลาดในการหลบหลีก	- ความฉลาดหลักแหลม และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ - ความยึดมั่นในแนวทางที่ถูกต้อง แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความต้านทาน
10. เขียด	- วางไข่ครั้งละมาก ๆ มักอยู่ในหลืบหิน หรือโพรงไม้ที่มีอุณหภูมิเหมาะสมกับการอาศัย หรือวางไข่ มีช่วงเวลาของการจำศีลในแต่ละปี	- การเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างพอเพียง - การเคารพข้อปฏิบัติของสังคม แม้ว่าจะกระทำไดยาก แต่ก็ควรปฏิบัติให้ได้ เพื่อรักษาความดั้งเดิมเอาไว้

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัญ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
11. งู	- มีความอดทนรอคอยในการล่าเหยื่อ ไม่ผลิผลามหากิน มีช่วงเวลาในการจำศีล และเมื่อเลื้อยทุกส่วนของลำตัวสัมผัสกับผืนดิน	- การเรียนรู้ที่จะอดทนรอคอย ผ่อนหนักผ่อนเบา - มีความมุ่งมั่น ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง - เก็บรายละเอียด วางแผน และให้ความสำคัญกับทุกขั้นตอน เพื่อความสำเร็จ
12. เต่า	- เคลื่อนไหวช้า จังหวะการเดินมั่นคง สม่่าเสมอ สามารถเดินบนบกได้และว่ายน้ำได้ เมื่อลงน้ำจะดึงลงน้ำลึกก่อน	- การมีความขยันหมั่นเพียร และอดทนจนกว่างานนั้นจะสำเร็จ - ลู่ลวง - เพื่อความสำเร็จ ปกาเกอญอต้องลงลึกถึงระดับราก เรียนรู้และเข้าใจองค์ประกอบต่างๆ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ - การพบเจอเต่าหรือไข่เต่าในขณะจะเดินทางไปค้าขาย หรือการบุกเบิกพื้นที่ไร่ ปกาเกอญอบ้านแม่จะเชื่อว่าจะควรให้ยกเลิกงานนั้น เพราะอาจนำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ที่ค้าขายโอกาสกว่า
13. ตะกวด	- เมื่อวางไข่แล้วจะไม่กลับไป จะเฝ้ารอดูแล และเข้าไปที่หลุมวางไข่ เมื่อลูกเริ่มออกจากไข่ หากลูกตัวใดหนีไม่ทัน แม่ตะกวดจะจับลูกกิน	- พ่อแม่ปกาเกอญอควรดูแลอบรมสั่งสอนให้ดีก่อนที่จะปล่อยลูกออกไปสู่สังคมโลกภายนอก - การดูแลของหางตะกวดสามารถบอกได้ว่า ฝนจะตก

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัญ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
14. คู้กแก	-อาศัยอยู่ในโพรงไม้แต่ไม่กัด แทะต้นไม้ให้เป็นโพรงเพื่อสร้าง รังของตนเอง เดิมจะอาศัยอยู่ เฉพาะบนต้นไม้ที่ชาวบ้านให้ ความสำคัญ เช่น ต้นไม้ที่มีนก เงือกอาศัยอยู่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร มี ความสามารถในการปรับตัวให้ เข้ากับสีของต้นไม้ได้ จึงยากที่ ใครจะทำอันตรายได้ มีเท่าเห็นยว มาก และจะส่งเสียงร้องเมื่อมีการ เปลี่ยนฤดูกาล	เมื่อใดและมีปริมาณน้ำฝนมาก หรือน้อย - การปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ อย่างพอเหมาะพอควร ไม่ทำลาย และไม่เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ - การทำมาหากินอย่างต่อเนื่อง จริงจัง แม้จะมีอุปสรรคก็ต้องมี ความมุ่งมั่น - เมื่อจังหวะชีวิตและธรรมชาติ เปลี่ยนแปลง ปกาเกอญอควร มารวมกัน หรือพูดคุยกัน เช่น การรวมตัวของคนในครอบครัว ในช่วงก่อนและหลังการเก็บ เกี่ยว
15. แอ้	-อาศัยในบริเวณที่มีความเย็น เช่น ซอกหิน ลำห้วย ปกติแอ้จะไม่กิน ข้าวในนาของชาวบ้าน และไม่ ขึ้นต้นไม้หรือตากแดด	- ปกาเกอญอควรสังเกตสิ่ง รอบตัวและธรรมชาติอยู่เสมอ - หากแอ้มีพฤติกรรมที่ต่างไป จากปกติ ปกาเกอญอบ้านแม่จะ ปุ้เชื่อว่า เป็นลางบอกเหตุ หรือมี ความคิดปกติเกิดขึ้นในชุมชน เช่น การผัดสีล ผิดลูกผัดเมีย จะต้องมีการเรียกขวัญ หรือ ทำบุญใหญ่ของชุมชน
16. ไล่เคื่อน	-สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แม้ลำตัวจะ ถูกตัดขาดออกจากกัน คายคินที่ กินเข้าไปออกทางปากของตนเอง	- เป็นสัญลักษณ์ของความสงบ สุข ร่มเย็น และความอุดม สมบูรณ์ ปกาเกอญอบ้านแม่จะ

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
17. หมูป่า	<p>การมีไส้เดือนอยู่ในดินหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ และแสดงว่าดินมีชีวิต</p> <p>- เป็นสัตว์ที่มีความคู่กัน จริงจัง มักอยู่รวมกันเป็นฝูง เมื่อถูกโจมตีจนบาดเจ็บ จะเห็นสิ่งที่อยู่ตรงหน้าเป็นศัตรูทันที และในการเลี้ยงลูก หากลูกยังเล็กจะดูแลลูกเป็นอย่างดี แต่จะให้อิสระเมื่อลูกโต</p>	<p>ปู่เชื่อว่า ถ้าชุมชนไม่มีไส้เดือนแผ่นดินจะร้อน คนอยู่ไม่ได้ จะเกิดความวุ่นวายในชุมชน</p> <p>- เมื่อลูกปลากะตักจะโตใหญ่ ควรแยกครอบครัวออกไป และแม้ว่าพ่อแม่ได้จากไปแล้ว ลูกปลากะตักก็จะยังสามารถอยู่ในสังคมได้</p> <p>- ความลับไม่มีในโลก เพราะแม้จะไม่มีใครแพร่พรายออกไป ความลับนั้นก็อาจจะออกมาจากปากของตัวเอง</p> <p>- เมื่อถูกบีบบังคับจนลุกขึ้นสู้ หรือเดินต่อไปข้างหน้าอย่าท้อถอย</p> <p>- การเรียนรู้จากสิ่งรอบข้าง และผู้ที่มีปัญญามากกว่าจึงจะสามารถเอาตัวรอดได้ในสังคมที่คนรอบข้างอาจจ้องเอาเปรียบหรือทำร้ายเรา</p> <p>- เข้าใจวิถีชีวิตหรือแนวคิดของผู้อื่น เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้</p>
18. ตุ่น	<p>- อาศัยในโพรงที่ซับซ้อนเสมือนเป็นโลกส่วนตัวที่สร้างขึ้นเอง ได้พื้นดิน ตุ่นไม่ค่อยขึ้นจากโพรงมาเห็นเดือนเห็นตะวัน แต่ตุ่นสามารถเลือกฤดูในการสร้าง</p>	<p>- การทำความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นหรือสถานการณ์ตรงหน้า เพื่อให้สามารถวางแผนได้อย่างเหมาะสม</p> <p>- ผู้ที่จะปกครองผู้อื่นได้ หรือให้</p>

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
19. เก้ง	<p>โพรงของมัน ได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ คุณยังเป็นสัตว์ที่ฉลาด น้อยครั้งที่มนุษย์จะสามารถคัก คุณได้ นอกจากนี้ ปกาเกอะญอ บ้านแม่จะปู่เชื่อว่า คุณเป็นสัตว์ เจ้าปัญญา ตามตำนานพื้นบ้าน คุณเป็นถึงผู้ให้คำแนะนำในการ รบแก่ปกาเกอะญอ</p> <p>- เป็นสัตว์ที่มีจำนวนน้อย อัตรา การคลอดลูกแล้วรอดชีวิตน้อย ดังนั้น ชาวบ้านจึงจะไม่ค่อยพบ เห็นเก้งในชีวิตประจำวัน สำหรับปกาเกอะญอบ้านแม่จะปู่ เก้งยังถือเป็นร่างจำลองของเจ้าที่ ที่จะแสดงตัวให้คนพบเห็นต่อเมื่อ จะมีภัยเกิดขึ้นในชุมชน</p>	<p>คำแนะนำแก่ผู้อื่นได้ ต้องรู้จัก และเข้าใจนิสัยของคนใน ปกครองของตนเสียก่อน</p> <p>- ควรให้ความสำคัญกับ สัญญาจากธรรมชาติ เช่น หาก มีการพบเห็นเก้งระหว่างการทำ ไร่ หรือมีงานมงคล ควรยกเล็ก งานนั้น เพราะอาจทำให้ได้ผล ผลิตไม่ดี ประสบภัยธรรมชาติ หรือมีเหตุเจ็บป่วย</p>
20. เสือ	<p>- มีความคู่คั่น และแข็งแกร่ง เคลื่อนไหวอย่างคล่องแคล่ว แต่ เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล ถ้าเหยื่อเพื่อ เป็นอาหารเท่านั้น และล่าแต่พอ เลี้ยงปากท้อง นอกจากนี้ ยังเชื่อว่า เป็นสัตว์ที่มีคุณธรรม โดยทั่วไป จะไม่ทำร้ายมนุษย์ก่อนหาก มนุษย์ไม่กระทำผิดจารีต</p>	<p>- จงลุกขึ้นสู้เมื่อถึงวาระที่ต้องสู้ เพื่อปกป้องตนเองและผู้อื่น</p> <p>- มีความพอดี พอเพียง และใช้ เหตุผลในการดำรงชีวิต</p> <p>- ตั้งอยู่ในกรอบของศีลธรรม และจารีตที่ติงาม แม้จะมีอำนาจ เหนือกว่าผู้อื่นก็จะไม่รังแกหรือ ลงโทษผู้อื่น โดยไม่มีเหตุอันควร หรือเกินกว่าเหตุ</p>

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัญ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
21. สิงโต	- โดยทั่วไปจะคล้ายกับเสือ แต่แตกต่างกันที่ ปากเกะญอบ้าน แม่จะปู่เชื่อว่า สิงโตไม่ทำร้ายสัตว์เล็กอื่น ๆ ที่เข้ามาพึ่งพาสิงโต แต่กลับปกป้องดูแลสัตว์ที่ด้อยกว่า	- ไม่ทำร้าย แต่ให้โอกาส และดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่า หรือด้อยโอกาสกว่า เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างแบ่งปัน
22. กระทิง	- จากการที่ปากเกะญอบ้าน แม่จะปู่เชื่อว่า บรรพบุรุษเป็นคนเลี้ยงกระทิง ทำให้กระทิงกลายเป็นสัญลักษณ์ของความสงบร่มเย็นของชุมชน รวมถึงการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และความรับผิดชอบต่อกัน	- ความรับผิดชอบต่อสังคม ในการดูแลธรรมชาติ และผู้ที่อ่อนแอกว่า - เมื่อปากเกะญอไม่ได้เป็นผู้สร้างธรรมชาติ ก็ไม่ควรทำลายธรรมชาติ
23. หมี	- เป็นสัตว์ที่ไม่ค่อยมีศัตรู แม่จะเป็นสัตว์ที่มีนิสัยดุร้าย แต่ก็จะไม่ทำร้ายหากไม่ได้ปะทะกันหรือเห็นหน้ากัน นอกจากนี้ ยังมีช่วงเวลาที่ย้ำคิดในแต่ละปี	- ไม่ควรกล่าวหาผู้อื่น โดยไม่มีหลักฐาน หรือไม่ได้เห็นด้วยตาตนเอง - ไม่ทำร้ายผู้อื่นก่อน หรือเกะกะระรานใคร โดยไม่มีเหตุผล
24. ช้าง	- เป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ แต่เป็นมิตรที่ดีของปากเกะญอ สามารถเอามาใช้งานได้ ใจดี ชอบช่วยเหลือผู้อื่น และมีความซื่อสัตย์ต่องานที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ ปากเกะญอบ้าน แม่จะปู่ยังเชื่อว่า ช้างเป็นผู้คุ้มครองคนปลูกข้าว ถ้าในระหว่างการเลือกพื้นที่นา ปากเกะญอฝันเห็นช้างหมายถึงที่นานั้นจะให้ผลผลิตข้าวออกงามดี	- การเป็นผู้ใหญ่ในครอบครัว หรือในชุมชนจะต้องวางตัวอย่างเหมาะสม ใจกว้าง ช่วยเหลือผู้อื่น โดยไม่เห็นแก่เห็นดีเห็นชอบ ซึ่งเป็นการสร้างบารมีอย่างหนึ่ง

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
25. ชะนี	- ตามตำนานพื้นบ้านกล่าวว่า ชะนีเป็นพี่น้องกับมนุษย์และถึงคั้งนั้น ชะนีจะไม่ทำลายผลผลิตจากไร่นาสวนของปกาเกอญอ นอกจากนี้ ชะนีจะอาศัยอยู่ในป่าที่มีความสมบูรณ์เท่านั้น และจะไม่ทำลายธรรมชาติให้เสื่อมลง เพราะได้ตั้งสัจจาธิฐานไว้ว่า สิ่งใดก็ตามที่ไม่เกิดโดยธรรมชาติจะไม่ทำลาย และจะรักษาธรรมชาติไว้	- ชะนีเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ จึงเปรียบได้กับขวัณของแม่บ้านปกาเกอญอ (หญิงที่แต่งงานแล้ว) เชื่อว่า หากชะนีร้องในเวลากลางคืนจะมีภัยถึงแก่ชีวิตของแม่บ้านในชุมชน ต้องมีการเรียกขวัณหรือการทำบุญใหญ่ของชุมชน
26. ถึง	- เป็นสัตว์ที่เห็นแก่ตัว ไม่สนใจผู้อื่น กอบ โภยแต่ประโยชน์ใส่ตัว มีแต่คนรังเกียจ ฉลาดแต่ในการเอาตัวรอด และกินทิ้งกินขว้าง ไม่รู้จักพอ	- การทำตัวให้เป็นที่รักของผู้อื่น ด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น - มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ใส่ร้ายป้ายสีใคร และกล้าที่จะยอมรับผิดหากเป็นผู้กระทำความผิด โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเข้าไปร่วมเคือคร้อนด้วย
27. หนู	- เป็นสัตว์ที่ดูเหมือนชีวิตุ่นวาย วิ่งและเคลื่อนไหวอย่างคล่องแคล่ว ว่องไว สามารถกระโดดไปข้างหน้าหรือถอยหลังได้อย่างรวดเร็ว มีการประเมินสถานการณ์ก่อนการพุ่งไปข้างหน้าอย่างระมัดระวัง	- เรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอยู่กับทั้งทุกข์และสุข - เผชิญหน้าและแก้ไขปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ โดยใช้ทั้งการรุกและรับ

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัญ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
28. นกเงือก	- ฉลาดในการดำรงชีวิต มองการณ์ไกล และแสวงหาความรู้รู้จักเลือกที่ทำร้าย โดยจะทำร้ายเฉพาะในป่าที่สมบูรณ์ เป็นต้นไม้ที่สูงใหญ่เท่านั้น และจะไม่ทำร้ายบนต้นไม้ที่ไม่มียอด และป่าใดที่มียนกเงือกป่านั้นก็จะมีนกอื่น ๆ อยู่ด้วยจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังเป็นนกที่มีความเค็ดเตี้ยวและซื่อสัตย์ต่อคู่เป็นอย่างมาก โดยหากคู่ของนกเงือกเสียชีวิต คู่ของมันจะตายตามไป	- ปกาศอะณูต้องรู้จักเลือกและรักษาถิ่นฐานบ้านของตนเอง หากไม่มีที่อยู่ก็กินเท่ากับไม่มีชีวิต - ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ต่อคู่ครองของตนเอง - การรักพวกพ้อง และการสร้างมิตร
29. ไก่ฟ้า	- เป็นสัตว์ที่อยู่คู่กับป่าที่อุดมสมบูรณ์และร่มเย็น มีความไวต่อมลพิษมาก กล่าวคือ หากที่ใดมีมลพิษจะไม่มีไก่ฟ้าอาศัยอยู่ ช่างเจรจา และมีนิสัยไม่ทำร้ายสัตว์อื่น โดยเฉพาะนกหรือหนู	- ให้อภัยแก่เหยาะมิตรและศัตรู - ใช้การเจรจาหรือการพูดคุยหารือเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือสร้างการยอมรับจากผู้อื่น
30. ไก่ป่า	- เป็นสัตว์ที่มักไม่อยู่ตามลำพัง แต่จะอยู่กันเป็นฝูง หรืออยู่ร่วมกับสัตว์อื่นๆ เช่น วัว ควาย กระจง นก โดยในการอยู่ร่วมกันนั้นไม่สร้างความเคียดแค้น แต่กลับเอื้อให้สัตว์อื่นอยู่ร่วมด้วยกันได้ เช่น ไก่ป่าหากินโดยการคุ้ยเขี่ยดิน ซึ่งทำให้เมล็ดหญ้าออกงามได้เร็วขึ้น ทำให้วัว ควายมีอาหารกิน	- การจัดความสัมพันธ์ การวางตัวและการอยู่ร่วมกันในสังคมควรมีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อประโยชน์ต่อกัน จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ - จากความเชื่อที่ว่า ไก่ป่าคือสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันนี้เอง ทำให้ปกาศอะณูบ้านแม่ชะบู่จะไม่รับประทานไก่ป่าร่วมกับผู้ที่เพิ่งพบกัน หรือเพื่อนใหม่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีมิตรภาพไม่ยั่งยืน

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัญ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
31. เขี้ยว	<p>- ตามตำนานพื้นบ้านเล่าว่า เขี้ยวเป็นผู้ที่ช่วยให้ปากเกอะญูรอดชีวิตจากยักษ์ ซึ่งปากเกอะญูได้สัญญาว่าจะตอบแทนบุญคุณด้วยการให้กินไก่ของตนเอง</p> <p>- เขี้ยวเป็นสัตว์ที่มีเล็บ ปาก และสายตาที่แหลมคม สามารถบินสูงบินได้ลมได้ สามารถเล็ง และจับเหยื่อได้อย่างแม่นยำ</p>	<p>- สิ่งมีชีวิตต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ปากเกอะญูซึ่งเป็นมนุษย์ก็ต้องพึ่งพาเขี้ยว จะเห็นได้ว่า ในการทำอะไรของปากเกอะญอนั้นไม่ได้โล่นไม้ออกทั้งหมด เพราะเชื่อว่าเขี้ยวจะได้อาหารมาให้ และช่วยดูแลไร่ให้พ้นจากการรบกวนของหนูและนกอื่น ๆ</p>
32. จิ้งหรีด	<p>- ความแตกต่างระหว่างตัวผู้และตัวเมียสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย และชัดเจน ออกไข่คอก และมีอัตราการฟักไข่เป็นตัวเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ เลือกกินพืชเพียงไม่กี่ชนิด และเลือกกินเฉพาะตรงกลางลำต้นเท่านั้น (ไม่กินยอดและราก) นอกจากนี้ ในการสร้างโพรงยังมีลักษณะเฉพาะ คือ ในหนึ่งโพรงมีทั้ง 2 ช่อง ช่องหนึ่งใช้สำหรับวาง/อำพรางศัตรู ส่วนอีกช่องหนึ่งเป็นที่อาศัยที่ปลอดภัยของครอบครัว</p>	<p>- การแต่งกายผู้ชาย ผู้หญิงของชาวปากเกอะญูในแต่ละช่วงวัยหรือต่างสถานภาพ เช่น โสด แต่งงานแล้ว ควรให้แตกต่างกันอย่างชัดเจน</p> <p>- เมื่อตั้งครรภ์หรือมีลูก ทั้งพ่อและแม่ปากเกอะญูมีหน้าที่ในการฟุ่มฟักเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้กับลูก ทั้งอาหาร และที่อยู่อาศัย</p> <p>- เป็นแบบอย่างในการสร้างบ้านของปากเกอะญู ที่แบ่งเป็น 2 สัดส่วน คือ ส่วนที่เปิดเผยสำหรับแขกหรือผู้มาเยือนที่ไม่สนิทสนมเป็นพิเศษ และส่วนของครอบครัว ซึ่งมักไม่เปิดเผยแก่บุคคลภายนอก</p>

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
33. ตักแตน	- มีรูปร่างไม่สวยงาม สักส่วนไม่สมคูล นอกจากนี้ ตามความเชื่อของปกากะญอบ้านแม่จะปู ตักแตนยังหมายถึงขวัณของหญิงสาวอีกด้วย	- ไม่ควรดูถูกหรือตัดสินผู้อื่น โดยดูจากรูปลักษณ์ภายนอก แต่ให้มองลึกถึงคุณค่าภายใน - ในการเลือกคู่ที่เหมาะสมนั้นหนุ่มสาวปกากะญอควรพิจารณาให้ลึกถึงคุณสมบัติภายใน เช่น ความอดทน ซื่อสัตย์ ไม่ใช่เพียงแค่ดูจากความสวยงามภายนอก
34. แมงมุม	- มีความสามารถในการถักทอใยแมงมุมที่มีลวดลายสวยงาม แต่แข็งแรง และเป็นเครื่องมือในการล่าเหยื่อ และยังมีความกล้าหาญเมื่อมีโอกาศ จึงหะเหมาะสมสามารถเอาชนะเหยื่อที่มีพิษหรือตัวใหญ่กว่า เช่น ตะขาบ คางคก หรือแมงป่องได้ นอกจากนี้ ยังเชื่อว่า การฝืนเห็นแมงมุมคือกลางบอกว่าจะเกิดเหตุไม่คาดฝัน หรือมีผู้อาวุโสในชุมชนเสียชีวิต	- ปกากะญอควรมีความรู้และทักษะในการทำเครื่องจักสานที่เหมาะสมกับการใช้งานต่างประเภทกัน เพราะสิ่งเหล่านั้นคือเครื่องมือในการทำมาหากิน
35. ต่อ	- ชอบสร้างรังใหญ่โต แต่ไม่สามารถอยู่ร่วมกันเป็นฝูงใหญ่ได้ นอกจากนี้ยังมีนิสัยกินไม่เลือกทั้งแมลงอื่นๆ และพืช	- การอยู่ร่วมกันต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และควรคัดเลือกคนที่เข้ามาอยู่ด้วยกัน - จากการทำต่อเป็นสัญลักษณ์ของความแตกแยก จึงมีความเชื่อว่าครอบครัวที่แต่งงานใหม่ หรือ

ตาราง 8 (ต่อ)

ประเภทขวัณ	วิธีคิด/ความหมาย	วิธีมองต่อโลก
36. ผีเสื้อ	- มีนิสัยขยันอดทนเป็นหลักแหล่ง สามารถเลือกที่อยู่ที่เหมาะสมเพื่อ การวางไข่ ฟักคักแต่ จนกลายเป็น ผีเสื้อได้ และมักสร้างความ สวยงามและสีสันให้กับสิ่ง รอบตัวอยู่เสมอ	คนที่เพิ่งรู้จักคบหากัน ไม่ควร รับประทานต่อร่วมกัน - ให้รู้จักเลือกตั้งบ้านบนพื้นที่ที่ เหมาะสม หลีกเลี่ยงอันตราย - ในหมู่มนุษย์ ต้องมีคนดี คนที่เป็น แบบอย่างให้แก่ผู้อื่น สอนให้ ผู้อื่นเป็นคนดีด้วย - ความรัก และความดีงามคือ หลักสำคัญในการสร้างสังคมที่ เป็นสุข
37. ข้าว	- เป็นสัญลักษณ์ของความอุดม สมบูรณ์ ความสุข ความสงบ ความเพียบพร้อม และชีวิต เพราะ ข้าวเป็นอาหารของทุกชีวิตตั้งแต่ นก หนู ไปจนถึงมนุษย์ ในการ เสียดทานที่ตั่งชุมชนของปลา เกอะญอ จะทำโดยการหว่านข้าว หากมีข้าวงอกหรือหากเมล็ดข้าวยัง อยู่ครบไม่ถูกสัตว์ใดมาทำลายไป เสียก่อนก็ถือว่าทำเลนั้นดีสามารถ ตั่งชุมชนได้	- การรักษามะล็ดพันธุ์ข้าวเท่ากับ การรักษาชีวิต

สรุปวิธีคิด และมุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาขวัณ 37 ประการของชาวปลาเกอะญอ บ้านแม่จะปู้สามารถจำแนกเป็นหมวดหมู่ที่เกื้อข้องกับการความรู้ ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน และป่าได้ดังนี้

ประการแรก ขวัณที่สติดในมนุษย์ วิธีคิดโดยรวม คือ มนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง แต่เกิดจากความต้องการของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ เก๋อจา เพื่อมาทำหน้าที่บางอย่าง และการดำรงชีวิตของ

มนุษย์ในโลกจะต้องได้รับการดูแล บ่มเพาะ และให้การสั่งสอนเรียนรู้ทั้งจากพ่อแม่ ผู้อาวุโส และมิตร การดำเนินชีวิตของปกากะธนูจำเป็นต้องมีพี่น้องหรือมิตรคอยเกื้อหนุนกัน

ประการที่สอง ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ต่าง ๆ สัตว์น้ำ วิธีคิดโดยรวม คือ เมื่อครั้งพระผู้เป็นเจ้า หรือ เกอ จ่า ญวาสร้าง โลก โลกเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของตะอองม่านหมอกควันและลม ภายใต้การเสกเป่าของพระผู้เป็นเจ้าได้เกิดละอองน้ำ และแหล่งน้ำขึ้นเป็นอันดับแรก โดยที่สัตว์น้ำถือเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นก่อน และมนุษย์ที่ถือกำเนิดตามมานั้น ได้ใช้ประโยชน์และเรียนรู้วิธีการเอาตัวรอดและใช้ชีวิตอยู่บนโลกนี้

ประการที่สาม ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ต่าง ๆ สัตว์เลื้อยคลาน วิธีคิดโดยรวม คือ สัตว์เลื้อยคลานถือกำเนิดขึ้นหลังจากที่พระผู้เป็นเจ้าบันดาลให้เกิดผืนดินขึ้นบนโลก มนุษย์ควรเรียนรู้วิธีการหากิน การต่อสู้ และการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด

ประการที่สี่ ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ต่างๆ สัตว์บก วิธีคิดโดยรวม คือ สัตว์ป่าเหล่านี้เกิดขึ้นโดยพระผู้เป็นเจ้าพร้อม ๆ กันกับมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์และสัตว์ป่าเหล่านี้จึงเป็นเพื่อนร่วมโลก ต้องมีการพึ่งพากันและกัน มนุษย์สามารถเรียนรู้แนวทางการดำเนินชีวิต การต่อสู้ และการเอาตัวรอดได้จากพฤติกรรมของสัตว์ป่า

ประการที่ห้า ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ต่าง ๆ สัตว์ปีก วิธีคิดโดยรวม คือ นก หรือ โถ้ว เกิดจากวิญญานของมนุษย์บริสุทธิ์ที่ถูกฆ่า เพราะความอิจฉาริษยา ดังนั้น นกจึงเป็นสัญลักษณ์ของความยุติธรรม ความเห็นอกเห็นใจกัน และการไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มนุษย์จึงควรเอาอย่างในเรื่องการจัดความสัมพันธ์ในสังคม และการมีคุณธรรม

ประการที่หก ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ต่าง ๆ แมลงวิธีคิดโดยรวม คือ แมลงถือเป็นเครื่องประดับของโลกที่มีทั้งความงดงาม ประโยชน์ และบางครั้งก็เป็นที่รังเกียจ ดังนั้น มนุษย์ควรเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างมีความสุข สืบต่อเผ่าพันธุ์ปกากะธนู ในท่ามกลางความแตกต่าง ความหลากหลายของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ซึ่งอาจมีทั้งสิ่งดี และสิ่งที่ไม่ดี

ประการที่เจ็ด ขวัญที่สถิตในพืช วิธีคิดโดยรวม คือ ข้าว คือเทียบได้กับน้ำนมของมารดาแห่งพระผู้เป็นเจ้า ปกากะธนูเชื่อว่า แม้มนุษย์จะไม่ได้ดื่มน้ำนมจากมารดาตนเอง แต่ก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้นับตั้งแต่เกิดจนตายด้วยการบริโภคข้าว ดังนั้น สิ่งบูชาพระผู้เป็นเจ้าที่ดีที่สุดคือการบูชาด้วยดอกข้าว หรือ ข้าวตอก

เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาข้าว

จากการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่พบว่า มีเงื่อนไขปัจจัยหลายประการ เป็นทั้งปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาข้าว โดยสรุปดังนี้

การเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตร

การผลิตเพื่อการค้าและการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ได้ถูกนำมาส่งเสริมให้กับปกากะญอบ้านแม่ชะปู่มาเป็นเวลานานแล้ว โดยเหตุผลที่หน่วยงานต่างๆ เข้ามาส่งเสริมนั้น ส่วนใหญ่ล้วนอยู่บนสมมติฐานที่ว่า ชาวเขาเป็นผู้ทำสายป่าและปลูกฝิ่น ซึ่งเมื่อภายหลังที่โครงการส่งเสริมเหล่านั้นถอนตัวออกไปจากชุมชน ก็มีนายทุนเข้ามาลงทุนด้านการเกษตรอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์มีบทบาทเพิ่มขึ้น

ตาราง 9 การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของบ้านแม่ชะปู่

ปี พ.ศ.	หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม	พืชที่ส่งเสริม
2524 - 2528	โครงการพัฒนาไทย-นอร์เวย์	-ข้าวฟ่าง,ข้าวบาเลย์, กาแฟ, ถั่วแดง
2526 - 2534	ศูนย์สงเคราะห์และพัฒนาชาวเขา	-ฝือก, กาแฟ, และไม้ผลเมืองหนาว เช่น สาลี่ บัวย
2534 - 2545	บริษัทเอกชน	- ถั่วแขก ,ยาสูบ, กะหล่ำปลี, พลับ, ลิ้นจี่, สตอร์เบอร์รี่,หอมหัวใหญ่ ผักกาดแก้ว, ผักกาดขาว

สิ่งที่ตามมากับการปลูกพืชเชิงพาณิชย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ ปัจจัยการผลิตที่ต้องนำเข้ามาจากภายนอกต่าง ๆ ตั้งแต่เมล็ดพันธุ์จนถึงสารเคมีในการผลิต ซึ่งทำให้พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การเรียกขวัญ หรือการเลี้ยงผี กลายเป็นกิจกรรมที่ไม่จำเป็น เพราะเมล็ดพันธุ์จากภายนอกไม่มีวิญญาณหรือความสัมพันธ์อันใดเลยกับธรรมชาติ ที่ดินและดินเป็นเพียงที่ที่ให้ราก

ของต้น ไม้ซี้ดและดูดซับสารอาหารจากปุ๋ยและสารเคมี เช่นเดียวกับการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ ทำลายสมดุลของระบบนิเวศน์ และทำลายสิ่งมีชีวิตใต้ดิน

แม้ภูมิปัญญาวิถีของปกาเกอญอบ้านแม่จะปลูกกร่อนทำลายด้วยการผลิตที่ เปลี่ยนไป แต่ได้มีความพยายามทบทวนบทเรียนของผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรที่ใช้ สารเคมี 2 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. 2523 และปี พ.ศ. 2551 ซึ่งการทบทวนบทเรียนจากการเปลี่ยนแปลง เรื่องการผลิตของปกาเกอญอบ้านแม่จะปลูก คือ

1. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตมาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์เกิดจากความต้องการ อาหารของชุมชนเพิ่มขึ้นผันแปรตามจำนวนประชากรของชุมชน
2. การเปลี่ยนรูปแบบการผลิตมิได้สร้างความยั่งยืนให้กับครอบครัวหรือชุมชน พบว่า หลายครอบครัวในบ้านแม่จะปลูกมีหนี้สินเพิ่มขึ้น
3. ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากแผ่นดินบ้านแม่จะปลูกส่งออกไปเลี้ยงปากท้องของคนอื่น มากกว่าเป็นอาหารของคนในชุมชน
4. การเร่งกระบวนการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีได้ทำลายธรรมชาติ ไม่เคารพ ต่อภูมิปัญญาดั้งเดิม และละเลยพิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิม

จากการสรุปบทเรียนทั้งสองครั้ง ทำให้ปกาเกอญอบ้านแม่จะปลูกมีความตระหนักถึง สายใยของชีวิต และสายสัมพันธ์ของสรรพชีวิตในธรรมชาติมากขึ้น หลักพื้นฐานของการผลิต อาหารอย่างยั่งยืนความเชื่อของปกาเกอญอ คือ การผลิตที่ไม่เบียดเบียนชีวิตอื่น ดังที่ปกาเกอญอ บ้านแม่จะปลูกกล่าวว่าการทำนาไม่ได้หมายถึงการปลูกข้าวเลี้ยงคนเท่านั้น แต่เป็นการดูแลขวัญข้าว ขวัญนก หนู และแมลง ดังนั้น การทำการเกษตรในวิถีปกาเกอญอที่แท้ คือ การทำเกษตรที่ สอดคล้องกับสมดุลนิเวศน์ ไม่ใช่สารเร่งสารเคมี ไม่ปลูกพืชเพียงอย่างเดียวบนผืนดิน เพราะนั่นคือ การทำลายระบบพึ่งพาอาศัยกันของธรรมชาติ ทำให้ขวัญของข้าวไม่บริสุทธิ์ ทำให้ขวัญชีวิตต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยในผืนนาได้รับความเดือดร้อน

และแนวคิดดังกล่าวได้กลายมาเป็นวิถีปฏิบัติในด้านการเกษตรของชุมชนบ้านแม่จะ ปลูกที่แสดงความเคารพอย่างสูงสุดต่อสรรพชีวิตในธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น

1. กลุ่มผู้หญิงลุกขึ้นมาต่อต้านและเลิกการใช้สารเคมีฆ่าหญ้าและยาฆ่าเห็บในนาข้าว
2. รื้อฟื้นภูมิปัญญาการทำเกษตรด้วยระบบเกษตรที่หลากหลาย ทั้งการทำไร่ หมุนเวียน การทำสวน และการเลี้ยงวัวควาย รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระบบการผลิตนั้น ๆ
3. รวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายกับเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ โดยบ้านแม่จะปลูกเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ซึ่งได้ร่วมรณรงค์การทำเกษตรปลอดสารเคมีที่

ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และรณรงค์ให้การทำไร่หมุนเวียนได้รับการยอมรับในสารบบการทำ การเกษตร

การถ่ายทอดภูมิปัญญา

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตภูมิปัญญาชาวบ้านมีการถ่ายทอดในวงจำกัด ให้กับผู้ใกล้ชิด สรร ซึ่งต้องเป็นผู้มีคุณธรรมศีลธรรมเท่านั้น จึงทำให้องค์ความรู้ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ เห็นได้จาก หมอขวัญที่มีความเชี่ยวชาญในบ้านแม่ชะปุมีจำนวนเพียง 19 คนเท่านั้น

และเมื่อพิจารณาจากการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในบ้านแม่ชะปุมีในระบบ สามัญ พบว่า ปัจจุบัน บ้านแม่ชะปุมีโรงเรียนอยู่เพียงแห่งเดียวคือ โรงเรียนบ้านแม่ชะปุมี่ที่เปิดทำ การสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 126 คน และโรงเรียน ขยายโอกาสระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 51 คน ซึ่งนักเรียนเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นลูกหลานปกากะญอจากบ้านแม่ชะปุมี่ทั้งสิ้น

นอกจากการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการแล้ว ยังมี ความพยายามในการจัดหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องภูมิปัญญาขึ้น แต่ก็ไม่ได้มีการสอนเรื่องภูมิ ปัญญาชาวบ้านเป็นการเฉพาะ และเป็นที่น่าเสียดายว่า บุคคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนไม่ได้มีพื้น ฐานความรู้ในเรื่องดังกล่าวเลย จึงทำให้เยาวชนปกากะญอขาดโอกาสในการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญา ชาวญจากระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน

ไม่เพียงเท่านั้น ผลการศึกษาชี้ว่า การที่วันหยุดราชการ หรือวันหยุดเรียนของ โรงเรียนไม่สอดคล้องกับกิจกรรมการผลิตและกิจกรรมทางสังคมของชุมชนปกากะญอบ้าน แม่ชะปุมี่ ทำให้ลูกหลานปกากะญอขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และเข้าใจจากการมีประสบการณ์ตรงใน การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

และด้วยความตระหนักในสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ในปี พ.ศ. 2548 เยาวชนปกากะ ญอบ้านแม่ชะปุมี่ได้รวมกลุ่มกันศึกษาและรื้อฟื้นความรู้ท้องถิ่น เช่น ศิลปะ ความงดงามของลาย ที่ซ่อนปรัชญาในการจักสาน ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับขวัญ เพื่อเป็นการสืบสานภูมิปัญญา พื้นบ้านของชุมชนขึ้น โดยในช่วงแรกได้ดึงผู้รู้ในชุมชนมาสอนให้กับเยาวชน และใช้ระบบพี่สอน น้องในรุ่นต่อไป ซึ่งจากการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบันนับเป็นรุ่นที่ 3 แล้ว

การดูแลและรักษาสุขภาพ

ตามความเชื่อของปกากะญอบ้านแม่จะปู้นั้น ร่างกายเป็นเหมือนเสื้อผ้าที่ห่อหุ้มขวัญไว้เท่านั้น ดังนั้น การดูแลรักษาตนเองอย่างแท้จริงคือการดูแลขวัญที่อยู่ภายในทั้ง 5 ประการ และขวัญที่อยู่ภายนอกร่างกายอีก 32 ประการ ไปพร้อมกัน และมนุษย์จะมีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ ขึ้นอยู่กับสภาพของขวัญทั้ง 37 ประการ กล่าวคือ ถ้าขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวหรือขวัญแข็ง จะทำให้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ส่วนคนขวัญอ่อนหรือขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว หรือทำผิดต่อกฎจารีตจะมีผลทำให้เจ้าที่เจ้าทางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ กล่าวโดยสรุปคือ การเจ็บป่วยทุกชนิดมาจากสาเหตุหลัก 2 ประการ ได้แก่

1. เกิดจากการทำของผี ซึ่งเป็นผีร้าย ผีตายโหง หรือผีหิวโหย มาทำให้ร่างกายและจิตใจไม่มีความสมดุลจึงเกิดการเจ็บป่วย หรือผีจับเอาขวัญไปเป็นตัวประกันเพื่อแลกเปลี่ยนกับของ เช่น ไหว้

2. เกิดจากพฤติกรรมที่ผิดของมนุษย์ เช่น บริโภคอาหารที่มีพิษ/มีข้อห้าม ทำผิดกฎจารีตของสังคมหรือครอบครัวจนทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองหมู่บ้านลงโทษ

ซึ่งวิธีการรักษาส่วนใหญ่จะวินิจฉัยจากอาการของผู้ป่วย เพื่อค้นหาสาเหตุ จากนั้นจึงดำเนินการรักษาโดยการประกอบพิธีกรรม หรือให้ยารักษาต่อไป ทั้งนี้ การรักษาจะทำโดยหมอหรือ ผู้รู้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปู้มีผู้รู้ที่ให้การรักษาและดูแลสุขภาพของปกากะญอในชุมชน 3 กลุ่ม ได้แก่

1. เซอะ หาระ ก๋า ต่า เป็นผู้รู้ที่มีความสามารถในการทำนาย ค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามาจากผี เช่น ปวดหัว เจ็บข้อมือข้อเท้า หรือหน้ามืดตาลาย

2. เซอะ หาระ แง เลาะ ต่า เป็นผู้รู้ที่มีความสามารถในการรักษาอาการ หมายรวมถึง หมอยาสมุนไพร หมอนวด หมอจับชีพจร และหมอตำแย

3. เซอะ หาระ ป๊ะ ต่า หรือหมอผี เป็นผู้รู้ที่มีความสามารถด้านการใช้คาถาอาคม โดยเฉพาะ

อย่างไรก็ดี พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์แผนใหม่ในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อศรัทธาความเชื่อในการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมของปกากะญอลงมาก โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความหมายของภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องขวัญ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนามธรรม ดังนั้น ในมุมมองของคนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปู้จึงเห็นว่า การรักษาผู้ป่วยด้วยการผูกข้อมือเรียกขวัญไม่มีผลต่อการทำให้ผู้ป่วยหายจากความเจ็บไข้ และในระยะหลัง เมื่อมีเหตุเจ็บป่วยขึ้น ชาวบ้านจะมุ่งไปสู่การรักษาที่

โรงพยาบาลที่ตั้งอยู่ถึงอำเภอสะเมิงมากกว่าความพยายามในการจัดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม นอกจากกระแสหลักที่เกิดขึ้นในชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู้แล้ว นั้น ก็ยังมีความพยายามในการฟื้นฟูภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพไปพร้อมกัน โดยเน้นการสอนให้คนเห็นความจำเป็น ความสำคัญ และความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในระบบนิเวศน์ ที่เป็นสายใยของชีวิตที่เชื่อมถึงกัน หรือ แนวคิดแบบองค์รวม นั่นเอง ทั้งนี้ เมื่อประกอบกับกระแสจากภายนอกที่ตื่นตัวในด้านการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้การดูแลสุขภาพในวิถีท้องถิ่นของปกากะญอได้รับการยอมรับมากขึ้น

ผลกระทบจากการปกครองส่วนท้องถิ่น

วิถีของชุมชนปกากะญอบนฐานองค์ความรู้ภูมิปัญญาขวัญที่สำคัญคือ การสร้างมิตรภาพที่ยั่งยืนของคนในชุมชน ตลอดจนจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่มาก่อนและผู้มาทีหลัง โดยการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับผู้อาวุโสให้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม อย่างได้รับการเคารพ ศรัทธา และยอมรับองค์ความรู้ของผู้อาวุโส ซึ่งนั่นเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สังคมปกากะญอส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีปัญหาความขัดแย้งรุนแรง และปัญหาสามารถหาข้อยุติได้โดยอาศัยกลไกทางสังคมเข้ามาไกล่เกลี่ยและตัดสิน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า บทบาทของผู้นำทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน มีผลต่อการให้ความสำคัญและการมีบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในระยะแรก ผลจากกรณีนี้ทำให้บ้านแม่ชะปู้ขาดการชี้นำทางสังคมโดยผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ *หญี่โซ่ว* ในช่วงเวลาหนึ่ง เพราะเข้าใจว่า ผู้ใหญ่บ้านของทางการจะสามารถทำหน้าที่แทนผู้นำดั้งเดิมได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องให้การเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เคยเป็นบทบาทของ *หญี่โซ่ว* หายไปพร้อมกัน

ภาวะทางสังคมของบ้านแม่ชะปู้ในช่วงเวลานั้นพบว่า มีแค่ความแตกแยกออกเป็นกลุ่ม ขาดความสามัคคี อีกทั้งยังเกิดปรากฏการณ์ผิดธรรมชาติและไม่สามารถหาคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ได้ เช่น คนเฒ่าคนแก่ตายตามกันไปโดยไม่รู้สาเหตุ มีสัตว์ออกจากป่าเข้ามาในหมู่บ้าน เหตุวิปริตเหล่านี้ทำให้ปกากะญอร่วมกันทบทวนว่า อะไรคือสาเหตุที่แท้จริงของความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น และได้ข้อสรุปร่วมกันว่า เป็นเพราะลูกหลานปกากะญอบ้านแม่ชะปู้ละเลยสิ่งดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยเฉพาะการดูแลสุขภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ลางหรือสัญญาณเตือนจากธรรมชาติ

ที่ปกากะฉะฉวนเคอญูจึกและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และทำให้มีการรื้อฟื้นระบบอาวุโส การนับสายสกุล การคัดสรร *หญี่ไขว่* และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาขวัญในเวลาต่อมา

ผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายยุคใหม่

จากการศึกษากฎหมายและนโยบายที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนปกากะฉะฉวนบ้านแม่จะปู พบว่า มีกฎหมายและนโยบายสำคัญ 2 ด้านที่สำคัญ ที่เข้ามารุกทั้งพื้นที่ทำกินและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ได้แก่

1. กฎหมายและนโยบายด้านความมั่นคงแห่งรัฐ สารสำคัญของนโยบายหลักที่เกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ คือ การควบคุมจำนวนประชากรของบุคคลบนพื้นที่สูง การลดพื้นที่ปลูกฝิ่น และความต้องการให้ชุมชนบนพื้นที่สูงตั้งถิ่นฐานและมีที่ทำกินเป็นหลักแหล่งเพื่อให้ง่ายแก่การจัดการปกครองโดยส่วนกลางและส่วนราชการในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายและองค์ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ทั้งนี้ นโยบายที่เกิดขึ้นมาจากภาพลักษณ์ของชุมชนบนพื้นที่สูง คือ กลุ่มชนที่มีถิ่นฐานไม่เป็นหลักแหล่ง ปลูกฝิ่นทำลายป่า และทำไร่เลื่อนลอย

ปฏิบัติการที่เข้ามาตอบสนองนโยบายดังกล่าวประกอบด้วย การจำกัดสิทธิทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์ การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า และห้ามการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งปฏิบัติการทั้งหมดนี้ล้วนเกิดขึ้นกับชุมชนปกากะฉะฉวนบ้านแม่จะปูแม้ว่าจะไม่เคยมีการปลูกฝิ่นในชุมชนเลย

2. กฎหมายและนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สืบเนื่องจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านแม่จะปูที่อยู่บนพื้นที่ลาดชัน จึงได้รับผลกระทบจากกฎหมายและนโยบายของรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกือบทุกรัฐบาล ที่สำคัญมีดังตารางที่ 10

ตาราง 10 กฎหมายและนโยบายและผลกระทบต่อชุมชนปกากะฉะฉวนบ้านแม่จะปู

กฎหมายและนโยบาย	ผลกระทบต่อชุมชน
(1) มติคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2535	- โครงการปลูกป่าทับพื้นที่ทำกินของชุมชน
สาระสำคัญของนโยบายปิดป่าและเร่งรัดพื้นที่ฟูพื้นที่ต้นน้ำ	- มีการปลูกป่าสนที่บริเวณขุนห้วยหรือต้นน้ำ
	- มีการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ มีผลทำให้บ้านแม่จะปู

ตาราง 10 (ต่อ)

กฎหมายและนโยบาย	ผลกระทบต่อชุมชน
	<p>อยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ลุ่มน้ำชั้น 1B ผลจากการจัดชั้นลุ่มน้ำทำให้ป่าเกาะภูเขาบ้านแม่จะปูไม่สามารถทำไร่หมุนเวียนได้ ส่งผลให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร และชาวบ้านต้องออกไปรับจ้างนอกชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> - มีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกร
<p>(2) มติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 สาระสำคัญ: การกำหนดแนวเขตพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ต้นน้ำ โดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดให้พื้นที่ที่มีความลาดชันเกิน 30 องศาต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานรัฐ ห้ามตั้งชุมชนหรือทำกิน - มีการอพยพชาวบ้านบางครอบครัวออกจากพื้นที่ทำกิน เพราะละเมิดนโยบายในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์
<p>(3) กฎหมายอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2506 สาระสำคัญ: เตรียมการให้การใช้และจัดการทรัพยากรบ้านแม่จะปูอยู่ภายใต้กฎหมายอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนมาถึงปัจจุบัน พื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทำกินของบ้านแม่จะปูอยู่ภายใต้การเตรียมประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ออบขานและขุนขาน - ถูกห้ามทำไร่หมุนเวียน - เกิดความขัดแย้งในชุมชน เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งเข้ากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะไม่ต้องการเดือดร้อน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งพยายามประสานงานกับหน่วยงานรัฐหลายหน่วย เพื่อเข้าร่วมกันพัฒนาแนวทางในการจัดการพื้นที่และทรัพยากรป่าไม้ อย่างยั่งยืน

เงื่อนไขปัจจัยที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอที่กล่าวแล้วข้างต้นเป็นสาเหตุการทำลายภูมิปัญญาขวัญมากกว่าส่งเสริมให้ภูมิปัญญาดังกล่าวอยู่สืบไป เพราะทั้งการจำกัดสิทธิการทำกิน การเปลี่ยนระบบการผลิต โดยเฉพาะการห้ามทำไร่หมุนเวียน และการใช้สารเคมีการเกษตร หรือแม้แต่การรักษาพยาบาลแผนใหม่ ต่างก็ละเลยความรู้ดั้งเดิมของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ทั้งสิ้น

แต่อย่างไรก็ดี ในทางกลับกัน ปัจจัยเหล่านั้นก็ผลักดันให้ปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ได้ทบทวนวิถีปกากะญอนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และนำมาสู่การริเริ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาขวัญอย่างเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น โดยภูมิปัญญาขวัญถูกนำมาวิเคราะห์และนำเสนอใหม่อย่างเป็นเหตุเป็นผลสามารถอธิบายเชื่อมโยงกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ และนิเวศน์วิทยาสสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน ซึ่งสามารถลดทอนอคติความเชื่อที่ว่า ขวัญและพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นความมงายของคนป่าล่าสมัยลงได้

ซึ่งมีตัวอย่างของการนำภูมิปัญญาขวัญไปใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. การห้ามล่าชะนี

บ้านแม่ชะปู่ถูกรุกรานโดยคนภายนอกที่เข้ามาล่าสัตว์ จนทำให้จำนวนสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าโดยรอบลดจำนวนลงอย่างมาก ในปี 2518 จำนวนชะนีลดลงเหลือเพียง 3 ตัว จึงมีการหารือภายในชุมชน โดยเริ่มต้นจาก ชะนีเป็นขวัญหนึ่งของใน 37 ขวัญของบ้านแม่ชะปู่ ประกอบกับความเชื่อว่า ชะนีตายหนึ่งตัว ป่าเจ็ดป่าเศร้าอาลัย ขุนเขาเจ็ดเทือกต้องเงิบเหงาและแห้งขอด จากการหารือในครั้งนั้นทำให้ชุมชนร่วมมือกันดูแลไม่ให้ใครเข้ามาล่าสัตว์ในเขตป่าของชุมชน จนทำให้ปัจจุบันจำนวนชะนีเพิ่มขึ้นเป็น 15 ตัว

2. การกลับมาของนกเงือก

เป็นผลสืบเนื่องมาจากการร่วมกันดูแลรักษาป่าชุมชน ทำให้นกเงือกซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของป่าได้กลับคืนมาสู่ป่าบริเวณนั้น 2 ตัว และเมื่อไม่นานมานี้ได้ให้กำเนิดลูกนกขึ้นมาตัวหนึ่งแล้ว ปกากะญอถือว่าเป็นเรื่องน่ายินดีที่สุดเรื่องหนึ่ง เพราะถือว่าเป็นการกลับมาของขวัญนกเงือก ที่เป็นสัญลักษณ์ของความอบอุ่น มีเมตตา และความรัก จึงทำให้คนในชุมชนมีกำลังใจในการดูแลรักษาป่า รักษาทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

3. ปฏิบัติการลดพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี

พื้นที่บริเวณห้วยอีฮวก ห้วยน้ำจาง ห้วยผึ่ง ทั้งหมดเป็นป่าดิบเขา ซึ่งตามความเชื่อดั้งเดิมของปกากะญอที่ถือเรื่องขวัญและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์จะไม่เข้าไปบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำกิน แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ชาวม้งเข้ามาปลูกฝิ่นอยู่ก่อน และเมื่อเลิกปลูกฝิ่นก็หันมาปลูกกะหล่ำปลีแทนที่

การปลูกกะหล่ำปลีต้องใช้สารเคมีในการผลิตจำนวนมาก สารเคมีเหล่านั้นได้ไหลลงแหล่งต้นน้ำในบริเวณดังกล่าว ซึ่งเป็นต้นน้ำกินน้ำใช้ของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ ในปี 2535 ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันไปเจรจาหรือกับชาวม้งที่ครอบครองพื้นที่นั้นอยู่ โดยใช้หลักการจากภูมิปัญญาชาวญ้ออาทิ การจัดการความสัมพันธ์ การเจรจา และแนวคิดที่ว่าสรรพสิ่งล้วนเป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อนำไปแก้ไขปัญหาและลดความขัดแย้งรุนแรงในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำ จนนำไปสู่ข้อตกลงว่า ชาวม้งจะย้ายพื้นที่ทำกินออกไปจากจุดเดิมประมาณ 20 เมตรตามคำแนะนำของชาวปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ ผลที่ตามมาคือ สามารถลดการปนเปื้อนสารเคมีในแหล่งต้นน้ำได้ และยังทำให้การทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำลดลง

4. กำหนดแผนการดูแลป่าในรูปแบบป่าชุมชน โดยการถอดองค์ความรู้ในการจัดการป่าจากภูมิปัญญาชาวญ้อออกมาเป็นกฎระเบียบในการจัดการป่าของชุมชน โดยกฎระเบียบนี้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน

กฎระเบียบป่าชุมชน: กติกาการดูแลและป้องกัน

1. ห้ามตัดไม้ในป่าชุมชนอนุรักษ์โดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืน จะปรับโดยถ้าตัดไม้ใหญ่ปรับ 1,000 บาท ไม้เล็ก 500 บาท ส่วนไม้จะยึดเป็นของหมู่บ้าน หรือปรับตามมติผลการพิจารณาของกรรมการชุมชน
2. ห้ามจุดไฟเผาป่าโดยไม่มีการจัดการ โดยเด็ดขาด ฝ่าฝืนปรับ 2,000 บาท หรือปรับตามกรรมการเห็นสมควร
3. ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์โดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนจะต้องจ่ายปรับ โดยถ้าจับสัตว์ใหญ่ เช่น หมูป่าปรับ 3,000 บาท เก้งปรับ 1,500 - 2,000 บาท สัตว์เล็ก เช่น ไก่ป่าปรับ 500 บาท กระจงปรับ 300 บาท ถ้าเป็นบุคคลภายนอกเข้ามาล่าสัตว์ ในครั้งแรกจะตักเตือนก่อน ครั้งที่ 2 จะยึดปืน และถ้าจับสัตว์ป่าได้ก็จะยึดและปรับตามที่กำหนดไว้ แต่ถ้าไม่ยอมจ่ายค่าปรับจะจับส่งเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินคดีต่อไป และครั้งที่ 3 จะจับส่งดำเนินคดีเลย
4. ห้ามลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชนทุกชนิด ฝ่าฝืนปรับต้นละ 500 บาท พร้อมยึดไม้เป็นของกลางชุมชน
5. ก่อนตัดไม้ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับต้นละ 500 บาท ถ้าไม้เล็กปรับ 250 บาท
6. ห้ามตัดไม้เกินกว่าที่คณะกรรมการอนุญาต ฝ่าฝืนปรับต้นละ 500 บาท ถ้าไม้เล็กปรับ 250 บาท

7. ห้ามขายที่ดินในชุมชนให้บุคคลภายนอก ถ้าฝ่าฝืนจะยึดที่ดินมาเป็นของชุมชน การเปลี่ยนมือการถือครองที่ดินในชุมชนให้ได้เสนอต่อกรรมการให้รับทราบและหรือผ่านประชาคมหมู่บ้าน

8. ห้ามขายบ้าน ฝ่าฝืนยึดมาเป็นของชุมชนและให้ย้ายออกจากพื้นที่

9. ถ้าบุคคลใดเข้ามาจำหน่ายยาเสพติดในชุมชน ชุมชนต้องดำเนินการดังนี้ ครั้งที่ 1 แรกดักเตือน ครั้งที่ 2 ปรับตามปริมาณแล้วทำลาย ครั้งที่ 3 ให้กรรมการชุมชนจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

10. ห้ามทิ้งขยะตลอดทาง หรือข้างถนนและที่สาธารณะ ผู้ใดฝ่าฝืนต้องดำเนินการดังนี้ ครั้งที่ 1 แรกดักเตือน ครั้งที่ 2 ปรับ 500 บาท

11. ผู้ใดนำเลื่อยยนต์เข้ามาใช้ ชุมชนต้องยึดหรือปรับ เว้นแต่ใช้ในส่วนรวม แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากกรรมการชุมชน และเจ้าพนักงานปกครอง ทั้งนี้การกำหนดบทลงโทษขึ้นอยู่กับคณะกรรมการด้วยว่า ถ้าหากเป็นการทำผิดในครั้งแรกโดยไม่ร้ายแรงจะเรียกดักเตือน ครั้งที่ 1 ปรับ และครั้งที่ 2 ส่งดำเนินการตามกฎหมาย และหากเป็นความผิดร้ายแรงคณะกรรมการจะต้องดำเนินการส่งเรื่องให้ผู้รับผิดชอบตามกฎหมาย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

วิธีคิดและมุมมองต่อโลกของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่เกี่ยวกับภูมิปัญญาขวัญ

จากการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาขวัญของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ พบว่า ขวัญเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ที่สืบทอดกันมานับตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนเมื่อ 200 กว่าปีมาแล้ว

ทั้งนี้ ปกากะญอเชื่อว่า โลกเป็นหนึ่งเดียวกัน ทุกสรรพสิ่งล้วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง และมนุษย์ไม่ได้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่ง ขวัญ คือ จิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติ ที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ ขวัญมีหน้าที่พิทักษ์และส่งสอน ปกากะญอ หรือ มนุษย์ ให้เคารพอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณและสังคมปกากะญอสืบไป

ภูมิปัญญาขวัญของปกากะญอบ้านแม่ชะปู่ 37 ประการ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญได้แก่

1. ขวัญที่สถิตย์อยู่ในตัวมนุษย์ คือ ขวัญมือขวา ขวัญมือซ้าย ขวัญเท้า ขวัญดวงจิต และขวัญกระหม่อม
2. ขวัญที่สถิตย์อยู่ในสัตว์ชนิดต่าง ๆ คือ กุ้ง, หอย, ปู, ปลา, เขียด, งู, เต่า, ตะกวด, ตั๊กแตน, แข้, ไส้เดือน, หมูป่า, ตุ่น, แก้ง, เสือ, สิงโต, กระต๊อง, หมี, ช้าง, ชะนี, ลิง, หนู, นกเงือก, ไก่ฟ้า, ไก่ป่า, เขี้ยว, จิ้งหรีด, ตั๊กแตน, แมงมุม, ต่อและผีเสื้อ
3. ขวัญที่สถิตย์อยู่ในพืช คือข้าว

ซึ่งมีวิธีคิดและให้มุมมองต่อโลกที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้ว ขวัญทั้ง 37 ประการเป็นหนึ่งเดียวกัน และมีเป้าหมายร่วมคือการชี้นำแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงามให้กับปกากะญอ เพื่อสร้างสังคมที่สมดุลทั้งระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ กล่าวคือ

ตาราง 11 สรุป ขวัญ วิธีคิด และมุมมองต่อโลกของปกากะญอ

ประเภทของขวัญ	วิธีคิด	มุมมองต่อโลก
1) ขวัญที่สถิตย์ในมนุษย์ ได้แก่ ขวัญมือขวา ขวัญมือซ้าย ขวัญเท้า ขวัญดวงจิต และขวัญกระหม่อม	-ปกากะญอเกิดมาอย่างมีเป้าหมาย จากเจตนากรรมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (พระผู้เป็นเจ้า) หรือ เก๋อจา เพื่อมาทำหน้าที่บางอย่าง และสืบสานเผ่าพันธุ์ปกากะญอ	-ขวัญทั้ง 5 ประการ คือ องค์ประกอบที่สำคัญทั้งทางกายภาพและจิตใจของมนุษย์ การดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายและประสบความสำเร็จ จะต้องอาศัยการเรียนรู้จากสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อน มนุษย์ ได้แก่ ผืนน้ำ ผืนดิน และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ตลอดจนถึงผู้เกิดมาก่อน ทั้งธรรมชาติ พ่อแม่ ญาติมิตร และผู้อาวุโสล้วนแต่เป็นผู้ที่ควรให้การเคารพและรู้คุณ
2) ขวัญที่สถิตย์ในสัตว์ชนิดต่างๆ	-สัตว์ต่างๆ ล้วนเกิดขึ้นจากรังสรรค์ของพระผู้เป็นเจ้า หรือ เก๋อจา เช่นเดียวกับมนุษย์ หากแต่สัตว์บางประเภทเกิดขึ้นก่อน เช่น สัตว์น้ำ และ สัตว์เลื้อยคลาน นอกจากนี้ สัตว์ต่างๆ ล้วนถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับความสามารถในการเอาชีวิตรอดและปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ โดยอาศัยทั้งสัญชาตญาณ และ ความรู้จากการสัมผัสใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด	-ปกากะญอควรเรียนรู้จากสัตว์ เพื่อรับเอาพฤติกรรม หรือแง่มุมที่ดีงามเป็นแบบอย่าง เช่น การทำมาหากิน การสร้างบ้าน/สร้างครอบครัว การเอาชนะศัตรู การรักพวกพ้อง และงควั้นพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่ดี และอาจส่งผลกระทบต่อทั้งตนเองและสิ่งที่อยู่รอบข้าง เช่น การไม่รู้จักแบ่งปัน การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นหรือ ธรรมชาติ เป็นต้น

ตาราง 12 (ต่อ)

ประเภทของขวัณ	วิธีคิด	มุมมองต่อโลก
3) ขวัณที่สถิตย์ในข้าว	-ข้าว เปรียบเสมือนน้ำมันของ พระมารดาของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งปกากะเณอเชื่อว่า แม่ มนุษย์จะไม่ได้คิมกินน้ำมัน จากมารดาตนเอง แต่ก็สามารถ มีชีวิตอยู่ได้	-การรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าว เทียบเท่ากับการรักษาชีวิต ของ ลูกหลานปกากะเณอ

โดยสรุป ภูมิปัญญาขวัณของชาวปกากะเณอบ้านแม่ชะปู้ ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติรอบตัว เพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาขวัณ

ปัจจัยที่พบว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาขวัณของชุมชนปกากะเณอบ้านแม่ชะปู้ มีดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตร พบว่า ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมเพื่อการผลิตอาหารของชุมชนปกากะเณอบ้านแม่ชะปู้ โดยเฉพาะระบบการทำไร่ข้าวหรือไร่หมุนเวียน ได้ถูกปัจจัยทั้งจากภายนอกและภายในกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ความต้องการเงินสดเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวตามกระแสทุนนิยมและความทันสมัย ตลอดจนจากการถูกกดดันโดยนโยบายรัฐ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรเป็นผลทำให้ความสำคัญของการปฏิบัติพิธีกรรมหรือการดำเนินชีวิตตามภูมิปัญญาขวัณถูกลดคุณค่าและความสำคัญลง

อย่างไรก็ตาม ในภายหลังจากการสรุปบทเรียนทำให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมในชุมชนปกากะเณอบ้านแม่ชะปู้ เช่น การงดเว้นการใช้สารเคมีทางการเกษตร และเป็นการรื้อฟื้นแนวปฏิบัติบนฐานภูมิปัญญาขวัณขึ้นในชุมชน

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญา พบว่า ภูมิปัญญาขวัณถูกจำกัดอยู่ในผู้รู้เพียงไม่กี่คน เนื่องจากมีเงื่อนไขในการคัดเลือกผู้ที่รับการถ่ายทอดค่อนข้างมาก โดยผูกพันกับความเป็นผู้มีศีลธรรมและคุณธรรม ทั้งนี้ การขยายแนวทางในการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านการจัดหลักสูตร

ท้องถิ่นก็ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติมากนัก เพราะบุคลากรของโรงเรียนไม่มีความรู้ความเข้าใจในบริบทของท้องถิ่น จากความตระหนักในความสำคัญและไม่ต้องการให้ภูมิปัญญาชาวบ้านของกลุ่มเยาวชนบ้านแม่จะปู ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านจากผู้รู้ และถ่ายทอดไปยังรุ่นต่อ ๆ ไป

3. การดูแลและรักษาสุขภาพ พบว่า แนวทางการดูแลและรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวคือ การดูแลทั้งกายและจิตใจไปพร้อมกัน เช่น การเรียกขวัญ และการเช่นไหว้ ถูกทำลายจากระบบการแพทย์แผนใหม่ และเมื่อประกอบกับการที่คนรุ่นหลังขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องนี้ ทำให้ดูเหมือนความน่าเชื่อถือของแนวทางการรักษาแบบนี้ลดลง แม้ว่ากระแสการรักษาพยาบาลแบบองค์รวมจะได้รับการยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน

4. การปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า สายสัมพันธ์ของปกากะญอในชุมชนบ้านแม่จะปูมีทั้งการจัดการปกครองในแบบราชการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน และการจัดการปกครองด้วยระบบอาวุโสและผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เมื่อเกิดการกำหนดว่าจะต้องมีผู้นำอย่างเป็นทางการ ทำให้บทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณลดลง เชื่อมโยงไปกับบทบาทของภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ผูกติดกับบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ในภายหลังได้มีการรื้อฟื้นระบบผู้นำทางจิตวิญญาณขึ้นในบ้านแม่จะปู ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการรื้อฟื้นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขวัญขึ้นไปพร้อมกัน

5. นโยบายและกฎหมายรัฐ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในด้านวิถีการผลิตและจัดการทรัพยากรที่มีความใกล้ชิดอย่างยิ่งกับภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ด้านหลัก ๆ ได้แก่ นโยบายด้านความมั่นคงแห่งรัฐ และนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ทั้งนี้ นโยบายทั้งสองด้านมีความเชื่อพื้นฐานและแนวทางการดำเนินนโยบายที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การตีตราว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลูกผี เป็นผู้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย และไม่มีถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง โดยมีแนวปฏิบัติที่สำคัญ เช่น การควบคุมจำนวนประชากร ห้ามทำไร่หมุนเวียน การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นต้น กฎหมายและนโยบายเหล่านี้ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของปกากะญอเสื่อมค่าลง เพราะปกากะญอไม่สามารถกำหนดแนวทางในการทำมาหากิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยความรู้และภูมิปัญญาของตนเอง

อภิปรายผล

บทบาทและการทำหน้าที่ของภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาชุมชนปกากะบ้านแม่ชะปู้ พบว่า ชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เป็นมรดกจากบรรพชนได้สร้างสรรค์ขึ้นและส่งต่อคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ เพื่อให้เกิดการสร้างสรรค้อย่างต่อเนื่อง และทำหน้าที่สนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนปกากะญอ กล่าวคือ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้าน มีบทบาทต่อสังคมปกากะญอหลายด้าน นับตั้งแต่การเลือกทำเลที่ตั้งบ้าน ไปจนถึงการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตและชะตาชีวิตของชาวปกากะญอ

การเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคดั้งเดิมแล้ว หากแต่มิได้ถูกอธิบายอย่างเป็นระบบ ดังจารีตประเพณีในการทำไร่หมุนเวียน ที่มีข้อปฏิบัติหลายอย่างที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนซึ่งถูกอธิบายผ่านภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การถางไร่จะเหลือไม้เอาไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของเหยี่ยว ซึ่งเป็นขวัญของมนุษย์ และมีตำนานว่าเกี้ยวหนูกันมาแต่ครั้งโบราณ หรือพิธีกรรมการส่งนกขวัญขึ้นสวรรค์ เป็นต้น

ทั้งนี้ ตามแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปู้พบว่า ความหมายและความจำเป็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แตกต่างจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกระแสหลักอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ปกากะญอจะให้ความสำคัญกับอรรถประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติทั้งสามด้าน คือ 1) เป็นแหล่งผลิตอาหาร 2) แหล่งอาหารธรรมชาติ และ 3) เป็นแหล่งอาศัยของสรรพชีวิต ในขณะที่แนวทางตามกระแสหลักส่วนใหญ่จะเป็นแบบเศรษฐศาสตร์นิยม ซึ่งเน้นการบริหารจัดการอุปสงค์และอุปทานในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากทฤษฎีอาหารของมัลธัส ผลจากความแตกต่างในเรื่องพื้นฐานนี้ก่อให้เกิดแนวปฏิบัติที่ต่างกัน คือ

ตาราง 12 เปรียบเทียบแนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ฐานคิดตามกระแสหลัก	ฐานคิดตามภูมิปัญญาของปกากะญอ
- เศรษฐศาสตร์นิยม เน้นการบริหารจัดการอุปสงค์และอุปทานในการใช้ทรัพยากร	- อรรถประโยชน์ เน้นประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต
- ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์	- ทรัพยากรธรรมชาติ คือ อาหาร และส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีความเกี่ยวพันกันทั้งระบบ
- มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องถูก “จัดการ”	- มนุษย์เป็นเพียงผู้มาอาศัยโลกและธรรมชาติเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการสนับสนุนการใช้ชีวิต จึงต้อง “ร่วมใช้ และรักษาสมดุลของธรรมชาติ”
- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดีที่สุดคือ การจัดการแบบปัจเจก	- การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม คือ แนวทางในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพื่อลูกหลาน
- การไม่มีใครเป็นเจ้าของทรัพยากรทำให้เกิดการจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ	- ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ สรรพสิ่งล้วนเป็นส่วนประกอบที่สัมพันธ์กันในระบบโลกและธรรมชาติ
- กฎหมาย คือ เครื่องมือที่ดีที่สุดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	- จิตสำนึก การรู้คุณค่า และการดำรงอยู่อย่างหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศน์ คือ หลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

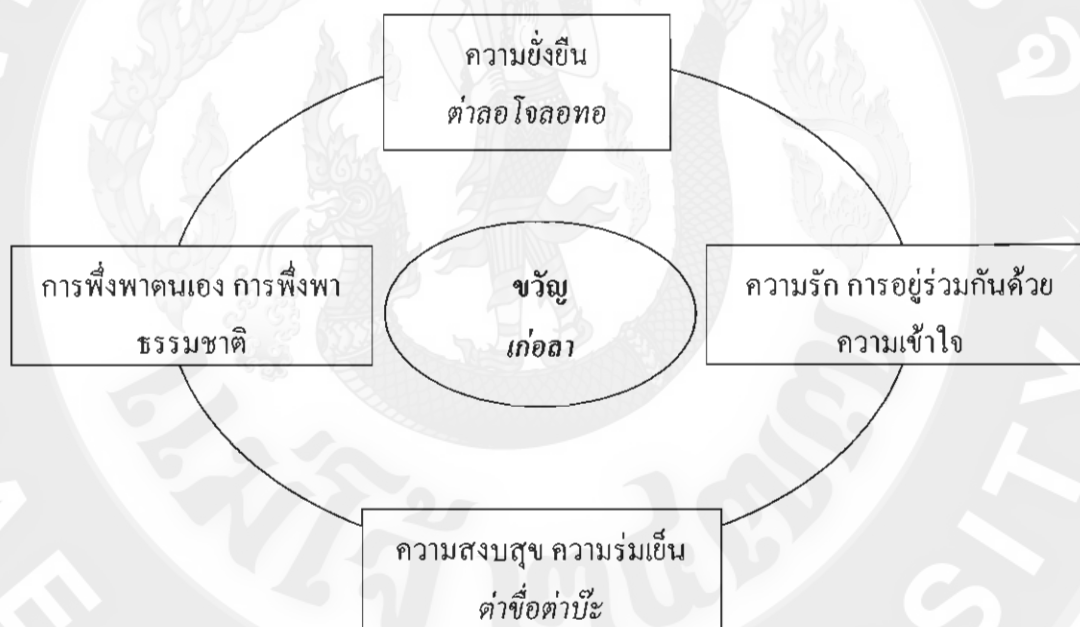
จากฐานคิดของปกากะญอที่กล่าวแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาวิถีมีบทบาทหน้าที่อย่างสูงในการหนุนเสริมให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาวิถีของปกากะญอ เป็นพื้นฐานการมองโลกและธรรมชาติแบบองค์รวม เช่นเดียวกับทฤษฎีของนักนิเวศน์วิทยาแนวใหม่หลายท่าน โดยภูมิปัญญาวิถีชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนของมนุษย์กับธรรมชาติที่แยกจากกันไม่ได้ ที่สำคัญคือ การแสดงออกอย่างชัดเจนว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของระบบ แต่มนุษย์ต้องเรียนรู้จากสรรพสิ่งในธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์เลื้อยคลาน นก หรือแม้แต่แมลงก็แล้วแต่ ดังนั้น ปกากะญอจึงต้องเรียนรู้กฎของ

ธรรมชาติจากธรรมชาติ และไม่มีอำนาจใดเลยในการเข้าไปเปลี่ยนแปลง ทำให้ธรรมชาติเสียบสมดุล ในทางกลับกัน พวกเขากลับมีหน้าที่ในการดูแล ใช้อย่างไม่ทำลาย รู้คุณ และคงความสมดุลเอาไว้

คำสอนเรื่องการอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติเช่นนี้จะเห็นว่า ปรากฏอยู่ในแทบทุก กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งใน โลกตะวันตกและ โลกตะวันออก ทั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้ต้องพึ่งพา ธรรมชาติในการดำรงชีวิต ดังที่ภูมิปัญญาขวัญสอนให้ปกาเกอะญูรู้จักสังเกตและเรียนรู้สรรพสิ่ง รอบตัว การกำหนดให้ขวัญไปสถิตตามที่ต่าง ๆ คือ กุศโลบายที่ดีซึ่งช่องทางการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ไปพร้อมกับการสอนมุมมองต่อโลกให้แก่ชาวปกาเกอะญูรุ่นหลัง

2. ภูมิปัญญาขวัญเป็นแก่นกลางของปัจจัยที่สร้างสังคมสงบสุขและยั่งยืน ดังแสดง ในแผนภาพด้านล่าง

ภาพ 5 ภูมิปัญญาขวัญเป็นแก่นกลางของปัจจัยที่สร้างสังคมสงบสุขและยั่งยืน

ภูมิปัญญาขวัญทำให้ชาวปกาเกอะญูมีสติในการดำรงชีวิต สรรพสิ่งล้วนเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันไม่สามารถตัดขาดออกจากกัน และนอกจากนี้ ภูมิปัญญาขวัญยังก่อให้เกิดสำนึก ผิดชอบชั่วดีคือ *ดำซึก*, *ดำเต๊ะ* หรือความโปร่งใส ความบริสุทธิ์ และความเป็นธรรม เพื่อให้สังคม อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและยั่งยืนด้วยการแบ่งปัน โดยทั้งนี้คำว่า สังคม ของตามแนวคิดภูมิปัญญา ขวัญนั้น หมายถึง การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม และมนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย

3. ภูมิปัญญาวัฒนธรรมมีหลักการทางวิทยาศาสตร์รองรับ โดยเฉพาะหลักการทางนิเวศวิทยา เพียงแต่ต้องมีการถอดรหัสขององค์ความรู้ที่ออกมาก่อน เช่น การห้ามบุกเบิกพื้นที่ทำกินในพื้นที่ต้นน้ำ หรือพื้นที่บริเวณสายน้ำมาบรรจบกันโดยอ้างตามความเชื่อดั้งเดิมว่าเป็นการกระทำที่กระทบต่อความสงบสุขของเจ้าที่น้ำ ซึ่งจะมาทำให้เจ็บป่วยจนต้องทำพิธีเรียกขวัญ หรือเป็นภัยต่อสิ่งมีชีวิตที่ถือว่าเป็นขวัญของปกากะญอ เช่น ปู ปลา ทั้งนี้ เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยทางนิเวศน์ของบริเวณดังกล่าวจะพบว่า พื้นที่ต้นน้ำหรือสบน้ำมีความละเอียดอ่อนทางนิเวศน์สูง เนื่องจากเป็นต้นน้ำและเป็นแหล่งวางไข่ของสัตว์น้ำ ซึ่งการห้ามเข้าไปรบกวนนั้นเป็นการกระทำที่สมควรอย่างยิ่งในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยได้อย่างยาวนานสืบไป

ซึ่งในอีกนัยหนึ่ง หากมองไปในรายละเอียดของมุมมองต่อโลกจากขวัญที่สถิตย์ในสัตว์น้ำนั้น ก็จะพบปรัชญาที่สอดคล้องกัน อาทิ ความพอเพียง (เจียด) การเรียนรู้จังหวะชีวิต การปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาหรือสถานการณ์ (ปูและปลา) เป็นต้น ดังนั้น ภูมิปัญญาวัฒนธรรมจึงเป็นการสอนความมีเหตุและผล โดยใช้ข้อเท็จจริงจากธรรมชาติ ซึ่งไม่เพียงแต่ทำให้เข้าใจในเรื่องหลักความสมดุล แต่ยังกำกับพฤติกรรมของผู้ใช้ทรัพยากรอย่างมนุษย์ ให้รู้ค่า และรู้จักรักษาสมดุลอีกด้วย

4. ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของปกากะญอ ทำให้เกิดรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชุมชนปกากะญอบ้านแม่ชะปูลหลายด้าน เช่น การแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ใช้สอย จารึตประเพณีในการใช้หรือไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดหรือในบางช่วงเวลา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรม และคติความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องผีหรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริง

5. ภูมิปัญญาวัฒนธรรมสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในทุกด้าน ทั้งในด้านหลักความพอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน กล่าวคือ จากมุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาวัฒนธรรมสะท้อนอย่างชัดเจนว่า การดำรงอยู่ของปกากะญอและสังคมปกากะญอนั้นต้องตั้งอยู่บนความพอดี รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น และรู้จักโลกที่เราอาศัยอยู่ มีจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเหมาะพอควรแก่ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ตลอดจนเรียนรู้ที่จะปกป้องรักษาตนเองและสังคมให้อยู่รอด โดยการนำเอาภูมิปัญญาวัฒนธรรมมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ จังหวะเวลา ซึ่งจะกลายมาเป็นภูมิคุ้มกันของชุมชนในที่สุด

เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผลการศึกษาเงื่อนไขต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปูชี้ว่า นวัตกรรมพัฒนาตามกระแสหลักทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปูอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งในความเป็นจริงนั้น ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก กล่าวคือ

ปัจจัยภายในได้แก่ การขยายตัวของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปูที่ส่งผลให้เกิดแรงกดดันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดิน กล่าวคือ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นส่งผลให้มีความต้องการที่ดินสำหรับสร้างบ้านถื่นฐานที่อยู่อาศัยขยายเพิ่มขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการอาหาร ซึ่งหากชาวบ้านยังคงวิถีการผลิตในรูปแบบเดิม คือ ไร่หมุนเวียน เพียงอย่างเดียว ย่อมทำให้เกิดปัญหาความขาดแคลนอาหารได้ ดังนั้น ระบบการผลิตการเกษตรจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป จนมีผลสืบเนื่องถึงการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ส่วนใหญ่ผูกติดอยู่กับวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม

อีกประการหนึ่ง คือ มุมมองต่อโลกผ่านภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นมีความลุ่มลึก การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในโลกแบบองค์รวม โดยเชื่อมโยงพฤติกรรมอันดีงาม มีศีลธรรม คุณธรรมของปกากะญอเป็นเรื่องนามธรรม และเข้าใจยาก จึงทำให้ปกากะญอรุ่นใหม่ขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้และปฏิบัติตาม

ซึ่งเมื่อประกอบเข้ากับปัจจัยภายนอกทั้งด้านนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจุบันที่ส่วนใหญ่เน้นการเติบโตทางวัตถุ และการพัฒนาตามกระแสทุนนิยมเป็นหลัก ทำให้กลายเป็นแรงหนุนให้วงล้อการเปลี่ยนแปลงวิถีของปกากะญอบ้านแม่จะปูหมุนเร็วมากยิ่งขึ้น และเป็นผลให้ความเชื่อมั่นและยึดถือหลักปฏิบัติตามภูมิปัญญาชาวบ้านลดลงไป

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปูที่มีต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในลักษณะดีกลับ กล่าวคือ แรงกดดันและความเปลี่ยนแปลงในทางลบที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการกระทำจากปัจจัยภายนอกส่งผลให้เกิดการเรียนรู้จากภายในชุมชนเอง ซึ่งด้วยกระบวนการทบทวน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปบทเรียน นำมาสู่การค้นหาและฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กรณีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดความสัมพันธ์ในชุมชนปกากะญอบ้านแม่จะปู แต่กระนั้น จากการวิเคราะห์ พบว่า มีความท้าทายต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ปฏิบัติการทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนฐานภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้นในชุมชนปกากะญอก็ยังไม่ได้ถูกยกระดับความน่าเชื่อถือ หรือเผยแพร่อย่างเป็นระบบ

ให้กับคนภายนอกเพื่อให้เกิดการยอมรับในวงกว้าง ซึ่งทำให้การที่ชุมชนปกาเกะฮะฮุเป็นต้นแบบในการใช้ภูมิปัญญาชาวจีนเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงยังเป็นเพียงข้อเสนอทางสังคมในด้านการรณรงค์ให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ไม่ใช่การนำเสนอทฤษฎีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2. ในขณะที่ “สายใยของชีวิต” ตามที่ฟริตจ็อฟ คาปรั้า เขียน สามารถคงอยู่ด้วยภูมิปัญญาชาวจีนของชุมชนปกาเกะฮะฮุ แต่สังคมทั่วไปยังติดขัดกับการตั้งคำถามถึงการมีอยู่จริงและความน่าเชื่อถือของภูมิปัญญาชาวจีน จึงยอมเป็นอุปสรรคสำคัญในการยอมรับให้ปกาเกะฮะฮุบ้านแม่ชะปู่ได้ใช้ประโยชน์และรักษาระบบธรรมชาติผ่านภูมิปัญญาชาวจีน

3. จากหลักนิเวศน์วิทยาแนวใหม่ของยูยีน พี อาคัม ที่กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงจากระบบนิเวศน์ที่ไม่ยั่งยืนให้เข้าสู่ระบบที่ยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องใช้เวลาและต้องมีการลงทุนไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้เอง” นั้น มีความน่าห่วงกังวลว่า หากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกาเกะฮะฮุบ้านแม่ชะปู่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแล้ว การรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวจีนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรภายหลังจากที่ระบบนิเวศน์เสียสมดุลไปแล้วนั้นอาจไม่ทันกาล เพราะในตัวของภูมิปัญญาเองมีข้อจำกัดอยู่มากในการสื่อสาร และตีความ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ต้องแข่งขันกับกระแสจาก โลกภายนอก ซึ่งภายใต้ปรากฏการณ์เช่นนี้ อาจส่งผลให้ภูมิปัญญาชาวจีนของปกาเกะฮะฮุบ้านแม่ชะปู่ลดจำนวนชนิดลงไปตามความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม หรืออาจเหลือเพียงวิถีคิดและมุมมองต่อโลก แต่ขาดรูปธรรมของสิ่งมีชีวิตที่ยั่งยืนการดำรงอยู่อย่างเพื่อเติมความสมดุลให้กับระบบนิเวศน์

ข้อเสนอแนะ

1. ภูมิปัญญาชาวจีนควรได้รับการแลกเปลี่ยนในวงกว้างมากขึ้น เพื่อยกฐานะจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาเฉพาะถิ่น (กลุ่มชาติพันธุ์) มาสู่การเป็นภูมิปัญญาสากลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม โดยมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงไปกับแนวคิดทฤษฎีวิทยศาสตร์แนวใหม่หรือนิเวศวิทยาองค์รวม

2. ภูมิปัญญาชาวจีนควรได้รับการยกระดับ ตีความ และแปรไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนปกาเกะฮะฮุ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และสร้างให้ชุมชนปกาเกะฮะฮุมีภูมิคุ้มกันต่อความเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สามารถรับมือกับกระแสบริโภคนิยมและการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกได้

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านควรได้รับการสนับสนุนให้มีการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นที่มีการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนอย่างเป็นรูปธรรมบุคลากรทางการสอนในโรงเรียนควรมีทักษะที่เปิดกว้างต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน และเป็นแกนสำคัญในการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ให้ศึกษา คำนวณเปรียบเทียบวิธีคิด ความเชื่อเรื่องขวัญของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพิ่มเติม เพื่อวิเคราะห์เชิงลึก โดยให้นับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และให้มีการศึกษาความเชื่อเรื่องผีว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ที่ดิน และป่าหรือไม่อย่างไร

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. 2527. การอบรมหลักสูตรการปลูกป่าฟื้นฟูชุมชนสำหรับหมู่บ้านระดับกำนันผู้ใหญ่บ้าน ระหว่างวันที่ 11-15 มิถุนายน 2527. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- กรมป่าไม้. 2540. ข้อมูลป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัชมณฑล.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2539. บวชป่า : ภูมิปัญญาในการฟื้นฟูธรรมชาติ. โครงการบวชป่าชุมชน : เชียงใหม่ 50 ล้านต้น. เชียงใหม่: บี.เอส.การพิมพ์.
- กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายชุมชน. 2545. เครือข่ายป่าชุมชนแห่งประเทศไทย. พ.ร.บ. ป่าชุมชน: ชาวบ้านคือคนรักษาป่า. กรุงเทพฯ: เครือข่ายป่าชุมชนแห่งประเทศไทย.
- กรณีการ์ พรหมเสาร์ และเบญจา ศิลาภิรักษ์. 2542. ป่าเจ็ดชั้นปัญญาปราศรัยจากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอห์น โอดิธา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2531. สื่อวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: บีเอสการพิมพ์.
- _____. 2532. การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และพัฒนา. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.
- _____. 2533. "จิตสำนึกจากพิธีกรรมความเชื่อและศักยภาพท้องถิ่น". วารสารเศรษฐศาสตร์และการเมือง. 8, 12 (มีนาคม): 6.
- กริตจอฟ คาปรา. 2529. จุดเปลี่ยนแห่งทศวรรษ แปลโดย พระไพศาลวิสาโล และคณะ. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- _____. 2532. เตาแห่งพิธีกรรม แปลโดย วเนช. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- _____. 2543. โยงใยที่ซ่อนเร้น แปลโดย วิศิษฐ์ วัจวิญญู, ณัฐพศ วัจวิญญู และสว่าง พงษ์ศิริพัฒน์. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- กำไร แก้วเชียง. 2542. การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ขจัดภัย นุรุชพัฒน์. 2526. ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2542. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

_____ . 2544. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา

จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป. อพช.). 2539. กฎหมายป่าชุมชน : มิติใหม่

ของสังคมไทย: พัฒนาการแนวคิด และกระบวนการจัดการป่าชุมชนจากร่าง
พระราชบัญญัติป่าชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป. อพช.). 2539. กฎหมายป่าชุมชน : มิติใหม่

ของสังคมไทย : พัฒนาการแนวคิด และกระบวนการจัดการป่าชุมชนจากร่าง
พระราชบัญญัติป่าชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น. 2539ก. บวชป่าต้นน้ำ: โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น เพื่อ

เฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ 50 ปี.

กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และ
สิ่งแวดล้อม.

_____ . 2539ข. บวชป่าภูมิปัญญาในการฟื้นฟูธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริม

คุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม.

_____ . ม.ป.ป. ป่าต้นน้ำ. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม.

จอณี โอโตเซา. 2552. สัมภาษณ์. 25 เมษายน.

จันทบูรณ์ สุทธิ. 2538. การเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผาบนพื้นที่สูง: วิทยาการพื้นบ้านสถาบันวิจัย

ชาวเขา. กรุงเทพฯ: กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.

จามะรี เชียงทอง. 2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2529. ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อรุณ

การพิมพ์.

จารุวัตร กลิ่นอยู่. 2524. ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

_____ . 2551. “ประเพณีชีวิตคนเมือง”. น. 1-5. ใน เอกสารวิชาการร่วมสมโภช 700 ปี

เชียงใหม่ ชุดภูมิปัญญาล้านนา ลำดับที่ 1. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- จิรากรณ์ กชเสณี. 2553. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2534. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, วีระดา สมสวัสดิ์ และ อนันท์ กัญจนพันธุ์. 2536. ป่าชุมชนภาคเหนือ:
ศักยภาพของครัวเรือนในการจัดการป่าชุมชน. ในเสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ
(บ.ก.). ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนาเล่ม 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.
- ชัชฌิมา สุนทนสวัสดิ์. 2521. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของ
ไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ชูพินิจ เกษมณี. 2539. ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชาวกะเหรี่ยง บทวิเคราะห์
เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยชาวเขา.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2545. พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย:
รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. 2543. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและ
ความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
- ณรงค์ เส็งประชา. 2539. วิถีไทย: วัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพฯ: โอ. เอส.
พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- ทวิช จตุรพฤกษ์. 2541. เสียงจากคนชายขอบ : สักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ. เชียงใหม่:
เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์.
- ทรงวิทย์ เชื่อมสกุล. 2542. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรและการรักษาพยาบาล
ของม้ง. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ
การพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทียม คมกฤต. 2514. นโยบายการป่าไม้. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2534. “นำภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับคืนสู่ชุมชน ถึงเวลาหรือยัง”. สารล้านนา 2, 3:
43-45.
- นิพัทรเวช สืบแสง. 2541. รายงานการวิจัยการปรับตัวของการจัดการที่ดินและทรัพยากรตามแบบ
ประเพณี ภายใต้บริบทกฎหมายของรัฐ: กรณีศึกษาชาวเขาเผ่าขมุ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย
ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย.

- เนาวรัตน์ ชิโนภาส. 2542. ปฏิบัติการวาทกรรมของชาวบ้านกรณีศึกษาป่าทามกุดเป่ง. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยศาสตร์.
- บือพอ กัมพองกุล. 2540. ชีวิตข้า-ปกากะธอ. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- บุญตา สืบประดิษฐ์. 2542. 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทย. เชียงใหม่: บีเอส การพิมพ์.
- _____. 2542. 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทยประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของขบวนการกอบกู้ผืนป่าและการต่อสู้เพื่อประกาศสิทธิธรรมของชุมชน ท้องถิ่นด้านนาท่ามกลางความผันผวนของนโยบายรัฐภายใต้การรวมศูนย์ อำนาจในการจัดการทรัพยากร. เชียงใหม่: บีเอสการพิมพ์.
- บุญเทียน ทองประสาน. 2531. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: สภาคาทอโลก แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- บำรุง บุญปัญญา. 2542. “ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ”. น. 21-25. ใน รายงาน ประกอบการประชุมประจำปีของสมัชชาคนจน. กรุงเทพฯ: สมัชชาคนจน (สคจ.).
- _____. 2548. จับปลาต้องลงน้ำ: ดักแปลงตนเอง ปรับขบวนการวิถีชีวิตวัฒนธรรม. สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกตี่ป่า.
- ประเวศ วะสี. 2532. ฟังตนเองในชนบท: อีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการฟังตนเอง. ขอนแก่น. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประสาธ อิศรปริดา และคณะ. 2518. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน เอกสาร การวิจัยฉบับที่ 6. กาฬสินธุ์: จินตทัศน์การพิมพ์.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2547. เมียน : หลายหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัย เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2534. องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่าศึกษากรณี ชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญา โท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2539. ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยง ใน ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- ปรีศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์. 2541. การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ และความ มั่นคงทางอาหารโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ประเวศ วะสี. 2531. ฟังตนเองในชนบท: อีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการฟังตนเอง. ขอนแก่น. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ประเวศ วะสี, สันติคโรภิกขุ และ ประสาน ต่างใจ. 2547. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิรักบ้านเกิด.
- พรพรรณ จงวัฒนา. 2517. **กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445)**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. 2542. **รวมบทความปาฐกถา : เอกสารประกอบงานสมัชชาปาฐกถาภาคเหนือ วันที่ 14-15 มกราคม 2542 ที่ปาฐกถาบ้านทุ่งยาว ต. ศรีบัวบาน อ. เมือง จ.เชียงใหม่. เชียงใหม่: คณะผู้จัดงานสมัชชาปาฐกถาภาคเหนือ.**
- มนัส สุวรรณ. 2549. **วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็นยูเคชั่น.
- มณี พยอมยงค์. 2546. **ขวัญความเชื่อชาวล้านนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น.
- มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. 2532. **ป่าไม้ ที่ดินทำกินวิกฤตการณ์ และทางออก**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สนับสนุนโดยมูลนิธิฟรีดิชเนามัน.
- ยศ สันตสมบัติ และ วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2536. **ความหลากหลายทางชีวภาพ: มิติทางสังคม และนิเวศ**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ยศ สันตสมบัติ. 2537. **“ความหลากหลายทางชีวภาพกับทรัพย์สินทางปัญญา” ในความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- _____. 2542. **“ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหาร และยาสมุนไพร กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของลือซอ”**. น. 10-12. ใน รายงานวิจัยเสนอต่อศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. 2543. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนการทัศน์และนโยบาย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ:
- _____. 2547. **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน**. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ. 2535ก. ชาติพันธุ์ : 1 ศักยภาพในการดูแลสุขภาพและการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติบริเวณลุ่มน้ำขนาดเล็กในภาคเหนือรายงานวิจัยชาติพันธุ์ : ศักยภาพในการ
ดูแลสุขภาพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบริเวณลุ่มน้ำขนาดเล็กในภาคเหนือ.
เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

_____. 2535ข. ชาติพันธุ์ : ศักยภาพในการดูแลสุขภาพ: กรณีศึกษาการรักษา
กระดูกหักของหมอเมือง และการดูแลครรภ์ของชาวอาข่า จังหวัดเชียงใหม่. เชียงราย:
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

วรุฒ สุวรรณฤทธิ์. 2549. วิถีไทย. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์.

วิเชียร ชาบุดรบุญตริก. 2542. ความจริงของชีวิต. สถาบันราชภัฏภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
กรุงเทพฯ: ซีเอ็นยูเคชั่น.

_____. 2544. ความรู้และการรักษาพยาบาลพื้นบ้านของชาวลีซู : มิติทางวัฒนธรรม
ของการจัดการทรัพยากรชีวภาพ. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิเชียร อันประเสริฐ. 2544. ความรู้และการรักษาพยาบาลพื้นบ้านของชาวลีซู : มิติทางวัฒนธรรม
ของการจัดการทรัพยากรชีวภาพ. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วินัย บุญลือ. 2545. ทูทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน ชาว
ปกากะญอ. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนพร เสริมธุรกิจกุล. 2546. สิทธิชุมชนท้องถิ่น ชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย : อดีตและ
ปัจจุบัน กรณีศึกษาและปัญหา. กรุงเทพฯ: ชำนิบรรณาการ.

วิลาสินี อโนมะศิริ. 2541. ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศรีเลา เกษพรหม. 2538. ประเพณีชีวิตคนเมือง 700 ปี เชียงใหม่ชุดภูมิปัญญาด้านลำดับที่ 11.
เชียงใหม่: มิ่งเมือง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุชาดา สายสร. 2541. เจตคติของชาวเขาเผ่าลีซอ และเผ่ากะเหรี่ยงในตำบลแจ่มหลวงต่อการ
อนุรักษ์ป่าไม้. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

เสถียร โกเศศ. 2506. ประเพณีเก่าของไทย ประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์โพสต์พับลิช่า.

เสถียร ฉันทะ. 2542ก. ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชุมชน: ภูมิปัญญา
พื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ. เชียงใหม่:
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. 2542ข. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืช
สมุนไพร : กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสน่ห์ จาริก. 2536. รายงานวิจัยเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา. กรุงเทพฯ:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสน่ห์ จาริก และ ชศ สันตสมบัติ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา.
กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสรี พงษ์พิศ. 2534. กิ่งสุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

_____. เสรี พงษ์พิศ. 2536. บรรณาธิการ ภูมิปัญญาชาวบ้านชนบท เล่ม 1.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมู่บ้านและภูมิปัญญา.

_____. 2548. วิธีคิด วิธีทำ แผนที่ชีวิตเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

สหัชชา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. 2547. บทเรียน องค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำโดยองค์กรชุมชน.
เชียงใหม่: บี.เอส.การพิมพ์.

สุริยา รัตนกุล และสมทรง นุราชพัฒน์. 2538. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ.
กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

สุริยา รัตนกุล และ ลักขณา ดาวรัตนหงษ์. 2530. อาหารแสดง และบริโภคนิสัยของชาวกะเหรี่ยง
สะกอวี. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ. 2518. ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง.
กรุงเทพฯ: กรมทหารแผนที่.

อมรา พงศาพิชญ์. 2534. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนว
มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชาติ พวงสำลี. 2547. ความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพ.
กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์.

อนง นาตะบุตร. 2537. ชุมชนกับองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า ภาคเหนือ.
เชียงใหม่: บี.เอส. การพิมพ์.

- อรัญญา ศิริผล. 2545. **ฝันกับคนมั่ง : พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของ**
คนชายขอบ เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม
2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อภิชาติ ขาวสะอาด, อัมมา สยามวาลา และ กอบ ราชะคร. 2538. “ความหลากหลายพันธุ์พืช”.
เอกสารวิจัยหมายเลข 14. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อภิชัย พันธเสน. 2539. **การพัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรค ความหวังทางออกและทางเลือก**
ใหม่. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- อภิชัย พันธเสน. 2541. **ทำอย่างไรจึงจะได้พื้นที่สีเขียวคืนกลับมา. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์**
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. **พลวัตชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย.**
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2544. **มิติชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2538. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า : กรณีศึกษาภาคเหนือ**
ตอนบน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. 2537. **วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินใน**
เขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย .
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน**
ไทย. นนทบุรี: โครงการกิติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นายสรศักดิ์ เสนาะพรไพโร	
เกิดเมื่อ	22 ตุลาคม 2516	
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2537	โรงเรียนสะเมิงพิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่
	พ.ศ. 2542	ศึกษาศาสตรบัณฑิต ภาควิชาเกษตรกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน	มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
	พ.ศ. 2546 - ปัจจุบัน	ผู้ประสานงานเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ
	พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน	คณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินแห่งชาติ
	พ.ศ. 2551 - ปัจจุบัน	คณะกรรมการติดตามและประเมินแผนยุทธศาสตร์องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน จังหวัดเชียงใหม่